

Gene Sharp

Bruce Jenkinsi kaasabil

Elanikele toetuv KAITSE

**POSTMILITAARNE
RELVASÜSTEEM**

• • • • • • • • •

INFORMARE

TALLINN, 1994

CIVILIAN-BASED DEFENCE : A POST-MILITARY WEAPONS SYSTEM
by Gene Sharp
with the assistance of Bruce Jenkins

© Princeton University Press, 1990

© Tõlge eesti keelde
Gene Sharp, 1994

ISBN 9985-816-03-X

AS INFORMARE
Disain V. Vinn
Foto H. Leppikson

Saateks Gene Sharpi raamatule

Eesti rahva ajaloos ja võitluses oma koha eest pääkese all iseseisva ja isectsustava rahvana võib tuua sadu näiteid vägivallatu vastupanu rakendamisest. Spontaanne protest ülekohtu vastu on inimlik omadus.

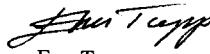
Juhul, kui ülekohtus omab arvestatavat ülemvõimu, nõubavastupanu kodanikult, kodanike gruppilt või kogu riigi kodanikkonnalt tervikuna tugevat moraalset ettevalmistust ning rahvuslikele traditsioonidele toetuvaid põhimõtteid. Loomulikult on professor Sharpi töö vastavasisuliste ajalookogemuste analüüsimal ning teaduslikult põhjendatud süsteemi loomisel hindamatu.

Tänapäeva maailmas võimutsevad siiski veel relvad. Nende saatesõnade kirjutamise ajal vaatasin filmi "Küünlad pimeduses" (Candles in the Dark), mille sisuks oli Eesti taasiseseisvumise aegse vastupanu kujutamine. See film tunnistati Ameerika nädala filmiks. Tegin ise Eesti vabadusvõitluses kaasa kõige tulisemais punktides 1989.a. suvel, 1990.a. mais, 1991.a. jaanuaris ja sama aasta augustiputši päevil, kus töeline iseseisvus lõpuks taastati.

Vene väed on Eestist lahkunud. Me oleme jõudnud oma iseseisvumise uuele tasandile. Me ei saa unustada, et mitte iseseisvus ei ole meie eesmärk, vaid ta on parimaks vahendiks meie põhieesmärgi - Eesti rahva, keele ja kultuuri säilitamiseks.

Meie jõud on nõrk ja me peame kasutama kõiki võimalusi oma iseseisvuse kindlustamisel ning hoidmisel.

Õppigem ja sisendagem endale seda Taaveti kavalust ja Kalevite rahva kangust kasutades. Professor Gene Sharpi raamat on meile unikaalseks teejuhiks.

Enn Tupp
Eesti Vabariigi kaitseminister

Sisukord

Eessõna	1
Eessõna eestikeelsele väljaandele	3
I peatükk	
Kaitse ilma sõjata?	6
Vajadus kaitsta	6
Elanikele toetuv kaitse	8
Ajaloolised eeskujud	9
Improviseeritud võitlus riigipõõrete vastu	10
Improviseeritud võitlus invasiooni vastu	13
Baas sõlsteemseks edasiarendamiseks	15
Märkusi	16
II peatükk	
Võimuallikate ärakasutamine	18
Ootamatud jõuvarud	18
Sõltuvad valitsejad	19
Võimuallikate kindlaksmääramine	20
Sõltuvus valitsetavatest	20
Repressioonidest ei piisa	21
Ühise vastupanu võimalikkus	23
Nõuded rakendamise korral	23
Rahva kontrolli struktuuralne alus	24
Vabaduse struktuuralne alus	24
Kaitse alg lääted ühiskonnas	25
Märkusi	26
III peatükk	
Võimu oskuslik kasutamine	27
Vägivallatute relvade sõlsteem	27
Vägivallatu tegevuse meetodid	29
Võimu oskuslik kasutamine	34
Strateegia tähtsus	35
Võimukeskuste tähtsus	36
Vastaste raskused	36
Repressioonid	37
Võitlusvõimeline vägivallatu distsipliin	38
Politiililine džudžitsu	39
Neli muutustehnismi	40
Sundi ja lagundamist mõjutavad tegurid	43
Võimuallikatest ilmajätmine	44
Läbikukkumine või edu?	47
Muudatused võitlusgrupis	49

<i>Isegi diktatuuri vastu</i>	49
<i>Märkusi</i>	50
IV peatükk	
Elanikele toetuv kaitse	54
<i>Uue kaitsepoliitika väljaarendamine</i>	54
<i>Agressioon maa anastamiseks või genotsiid</i>	54
<i>Rändaja nõgemus sihtidest ja edust</i>	55
<i>Rändaja heitudamine elanikele toetuva kaitsega</i>	56
<i>Võitlusvõime elanikele toetuva kaitse puhul</i>	57
<i>Seaduslikkus ja omavalitsusvõime sõilitamine</i>	58
<i>Kaitsestrateegia valik</i>	59
<i>Agressori vältgivallale vastupanu osutamine</i>	61
<i>Kaks strateegiat võitluse algstaadiumi jaoks</i>	62
<i>Kaitsevõitluse käigus kasutatavad strateegiad</i>	66
<i>Rahvusvaheline toetus elanikele toetuvalle kaitsele</i>	70
<i>Edu või läbikukkumine</i>	71
<i>Märkusi</i>	74
V peatükk	
Ümberrelvastumine	75
<i>Improviseeritud vältgivallatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse</i>	75
<i>Elanikele toetava kaitse kasutamise mõttivid</i>	75
<i>Kas põhjalikud muudatused on hõdavajalikud eeltingimused elanikele toetuvaks kaitseks?</i>	76
<i>Politiika vaagimine erakonnadvälistest vaatevinklist</i>	79
<i>Ümberrelvastumise protsess</i>	80
<i>Politiika vaagimise ja ümberrelvastumise mudeleid</i>	82
<i>Elanikele toetuv kaitse ja suurriigid</i>	89
<i>Elanikele toetuvast kaitsepoliitikast saadav potentsiaalne kasu</i>	91
<i>Kodaniku kaitse edasine vaagimine</i>	93
<i>Märkusi</i>	94
Täiendavat kirjandust elanikele toetuva kaitse kohta	96

Eessõna

Käesolev raamat on kavandatud kui põhjalik sissejuhatus arenevasse elanikele toetuva kaitse poliitikasse. Relvastuse asemel rakendab elanikele toetuv kaitse sisemise võimuanastamise ja välismaise invasiooni õrahoidmiseks ja enese kaitseks ühiskonna enda jõudu. Relvad on psühholoogilised, sotsiaalsed, majanduslikud ning poliitilised. Neid kasutavad kogu rahvas ja ühiskonna institutsioonid.

Raamatus püstitatakse kaks teesi: sisemise võimuanastamise ja võõragressioonivastast elanikele toetuva kaitse poliitikat on võimalik välja arendada, ja võimsa vägivallatu võitluse pidamise võime abil saab diktatuuri ja röhumist vältida ning neile lõpu teha. Ulatusliku koostööst keeldumise ja vastupanu eesmärgiks oleks takistada riindajaid ennast kaitsva ühiskonna üle tõhusat kontrolli kehtestamast, mitte lastes neil oma eesmärke saavutada ja õonestades nende ametnike ning sõjaväe usaldusväärsust.

Elanikele toetuv kaitse esitatakse teaduslikuks urimiseks ja rahvale ning valitsustele hindamiseks. Mõnedes maades on selle poliitika mõningaid aspekte juba lätlitatud olemasolevasse kaitsepoliitikasse.

Osalt on minu eesmärk olnud koostada selline raamat, mis stimuleerib mõtlema neid inimesi, kes otsivad paremaid vastuseid meie kaitseküsimustele. Eesmärk on olnud ka esitada uut teavet, kontseptsioone ja valikuvõimalusi, mis vähirivad kaitse analüüsijate, julgeolekuspetsialistide, valitsusametnike, sõjaväeohvitseride, vägivallatu võitluse strateegide, teadlaste, üliõpilaste ja ühiskondlike organisatsioonide liikmete tähelepanu, kes mängiksid elanikele toetuvas võitluses asendamatut osa.

Vastupidiselt minu varasemale raamatule "Making Europe Unconquerable" pööratakse käesolevas teoses tähelepanu mitmesugustele julgeolekuküsimustele, mis võivad tekkida paljudes maades, mitte üksnes maailma ühes osas. Seega pakub see käsitlus demokraatia- ja iseseisvusoha olemasolu korral huvi väga erinevatele maadele. Kõik riigid, mistahes poliitiline või majanduslik staatus neil ka on, peavad tundma muret võimaliku võõrsissetungi või sisemise võimuanastamise pärast. Just need on küsimused, mida selles raamatus käsitleme. Kasutades sellist avarat lähenemist, saavad praktiliselt kõigi maade rahvad hinnata elanikele toetuva kaitse potentsiaali oma ühiskonnas, selle traditsioonide, julgeolekuprobleemide ja sõjaliste võimalustega.

Selle raamatu kirjutamist soovitas mõned aastad tagasi Sanford Princetoni Ülikooli kirjastusest. Tema julgustus, asjatundlikud soovitused, kriitilised märkused, toetus ja kannatlikkus on aidanud selle projektil lõppeks teoks saada. Pärast hr. Thatcheri lahkumist kirjastusest juhtis ühiskonnateaduste toimetaja pr. Gail Ullman käskirja oskuslikult läbi lõppetapi. Charles Ault samast kirjastusest andis suurepärast redaktsioonilist nõu.

Viimasel aastal on mul Albert Einsteini Instituudis olnud erakordne õnn saada raamatu ettevalmistamisel väga tõhusat abi Bruce Jenkinsilt. Tema uurimistöö, asjalik ning põhjalik kriitika ja ettepanekud, samuti tema toimetajaoskused on teinud selle raamatu väga oluliselt paremaks, kui see muidu oleks olnud.

Olen tänulik Albert Einsteini Instituudile ja tema sponsoritele ning personalile, tänu kellele see töö sai võimalikuks. Kui selliste organisatsioonide toetus laieneb, saavad võimalikuks veel paljud teised uurimused vägivallatu võitluse kui agressiooni, diktatuuride, genotsiidi ja röhumise vastase vägivalla asendaja olemuse ja potentsiaali alal.

1980. aastatel olimme tunnistajaiks vägivallatu võitluse seninägematule levikule ja praktiliselle kasutamisele üle kogu maailma. Tallinnast Nabluseni, Ranguunist Santagoni, Pretooriast Prahani, Pekingist Berliinini kasutavad inimesed kogu maailmas üha enam vägivallatut võitlust.

et panna maksma oma õigust vabadusele, sõltumatusele ja õiglusele. Nüüd vajatakse teaduslikke uuringuid, ajalikke hinnanguid ja viimistletud strateegilisi analüüsese, et seda meetodit paremini mõista ja tema efektiivsust tõsta. See raamat on vaid üks paljudest, mida oleks vaja kirjutada vägivallatu võtluse olemuse, probleemide ja potentsiaali kohta. Need aitaksid meil hinnata, millist osa vägivallatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse võivad mängida diktatuuri, genotsiidi, röhumiise ja sõjaga seonduvate probleemide käsitlemisel ning lahendamisel.

Gene Sharp

Albert Einsteini Instituut
3 Cambridge, Massachusetts

10. jaanuar 1990

Eessõna eestikeelsele väljaandele

Käesoleva raamatu ingliskeelse väljaande valmimisest 1990. aastal on maailmas palju muutunud - Nõukogude Liit on lakanud olemast, endised liiduvabariigid on saanud iseseisvaiks, kõlm sõda Ida ja Lääne vahel on lõppenud, mis on oluliselt vähendanud sõjalisi pingeid Euroopas, kaks Saksamaad on taasühinenud.

Need on sündmused, mis annavad lootust. Teiselt poolt on aga põhjusi kaineks suhtumiseks. Verine sõda on lõhestanud endise Jugoslaavia Föderaalse Sotsialistliku Vabariigi, kusjuures Bosnia ja teiste piirkondade elanikud kannatavad kirjeldamatuid sõjakoledusi. ÜRO nõudmised relvastatud sekkumiseks konfliktidesse üle kogu maailma on järtsult kasvanud. Kahjuks ei ole kõlma sõja lõppemine vähendanud maailmas eluohtlike konflikte. 1992. aastal oli käimas 29 ulatuslikumat sõda, see on rekordarv sõdu ühe aasta kohta. Sõjas surmasaanute arv oli suurim viimase 17 aasta kohta.¹ Samal aastal toimus vähemalt kuus edukat riigipõret ja kõmme riigipõördekatset.² Globaalses ulatuses ei ole kaitse- ja julgeolekuprobleemid kahanenud.

Need sündmused, millest mõned on täiesti lootustandvad, teised stõgavat rahutust tekitavad, peaksid panema kahtlema traditsioonilises lähenemises kaitsele ja julgeolekule. Mis laadi ohtu julgeolekule võib tulevik kaasa tuua? Kuidas on võimalik sõda õra hoida ning säilitada kaitsevõime või seda isegi tugevdada ajal, mil paljud maad, ägades ulatuslike sõjaliste kulutuste koorma all, vähendavad oma sõjalist eelarvet? Kuidas saavad riigid, eriti need, kus toimuvad kiireid ühiskondlikud muutused või need, mis võitlevad köikehõlmava vaesusega, vältida ohtu, et rajatav tugev sõjaline võimsus ei pöördu hiljem nende endi vastu ja nad ei pea kannatama võimu haaranud sõjavälise kliki karmi valitsuse all? Kuidas saavad riigid end paremini kaitsta riigipõörde eest? Kuidas saaks riik muutuda oma kaitsevõime tagamisel sõltumatumaks, nii et ta ei oleneks teiste riikide sagedasti muutlikust poliitikast?

Oleme veendumud, et nendele ja teistele üliolulistele küsimustele vastuste otsumisel väärib hoolikat vaagimist elanikele toetuva kaitse poliitika. Kasvav toetumine ühiskonna sotsiaalsetele, poliitilistele ja majanduslikele jõududele sõja- ning riigipõördeohu *otsesel* ärahoidmisel ning samuti kaitses, võib aidata suuresti kaasa paljude julgeolekuprobleemide lahendamisele üle kogu maailma.

Elanikele toetuv kaitse, sotsiaalsete, majanduslike, poliitiliste ja psühholoogiliste "relvade" (nagu streigid, boikit ja ulatuslik koostööst keeldumine) *ettevalmistatud* ja *planeeritud* kasutamine välisagressiooni ja sisemise võimuanastamise ärahoidmisel ning kaitses nende vastu on viimastel aastatel pülvinud tösist tähelepanu, seda eriti Balti riikides. Tahaksime käesolevas eessõnas anda neist sündmustest lühiliitlevaate, et valgustada selle poliitika sobilikust tänaste probleemide lahendamisel.

Oma hiljutises võitluses Nõukogude Liidust sõltumatuse saavutamise eest loobusid eestlased, lätlased ja leedulased kasutamast terroristlikku või partisanisõja taktikat ning rakendasid suurel hulgal vägivallatuid tsiviilelanikele toetuvaid võitlusmeetodeid. Teatud aegadel püüdsid Balti riikide sõltumatud valitusasutused organiseerida selliseid aktsioone juba ette. Nii näiteks töötasid Eesti valitsusametnikud ja Rahvarinde liikmed 1991. aasta jaanuaris välja vastupanuplaani, mida nimetati kodanikuallumatuks. Nõukogude rühmaku korral soovitati kõigil inimestel

¹Vt. Ruth Leger Sivard, *World Military and Social Expenditures 1993* (Washington, DC: World Priorities, 1993), lk. 20.

²Andmed riigipõorete kohta on võetud Reuteri raportitest 1992. aasta kohta.

suhtruda kõigisse Eesti seadustega vastuolus olevatesse korraldustesse kui ebaseaduslikeesse; viia kõigi Nõukogude kontrolli tugevdamise katsete suhtes läbi ranget allumatusse ning koostööst keeldumise poliitikat; keelduda Nõukogude võimuorganitele olulise info andmisest ja kui vaja, kõrvaldada tänavanimed, liiklusmärgid, majanumbrid jne.; mitte lasta end provotseerida mõtlematutele tegudele; dokumenteerida kirjalikult ja filmilindil kogu Nõukogude tegevus ja kasutada kõikvõimalikke kanaleid selliste dokumentide säilitamiseks ja rahvusvaheliseks levitamiseks; säilitada Eesti poliitiliste ja ühiskondlike organisatsioonide tegutsemine, näiteks tugiorganisatsioonide loomise ja oluliste seadmete peitmise abil; rakendada vajaduse korral massiaktsioone; pidada potentsiaalse vaenujöududega loovat dialoogi.³

Leedus kutsus Landsbergise valitsus 1991. aasta jaanuaris rahvast üles kaitsma sõltumatut parlamenti Nõukogude rünnaku eest. Kui Nõukogude sõjaväelased olid tapnud Vilniuse teleorni juures 14 inimest ja jätkasid kogu Leedumaal teatud hoonete hõivamist, teatas Leedu Ülemõukogu, et Nõukogude täieliku sõjalise okupatsiooni korral on kõik valitsusasutused kohustatud mitte tegema koostööd okupatsioonijöududega ja isikutega, kes teenivad nende režiimi ja inimestel paluti järgida allumatusse, vägivallatu vastupanu ja poliitilisest ning sotsiaalset koostööst keeldumise põhimõtted kui *esmaelühtsaid meetodeid võitluses iseseisvuse eest* (autorite rõhutus).⁴

Ka Läti astus Nõukogude kallaletungi kartuses samme elanikele toetuva kaitsepoliitika suunas. 1991. aasta juunis kiitis Läti Ülemõukogu heaks Vägivallatu Kaitse Keskuse loomise. "Läti Vabariigi vägivallatu kaitse põhiprintipiides", mille see keskus välja töötas, kuulutati: "Vägivallatu kaitse on mõeldud vahendina Läti Vabariigi kaitsmiseks kõigi Läti iseseisvust toetavate elanike mobiliseerimise abil vägivallatust võitluseks... Selle aluseks on täielik koostööst keeldumine ja järeleandmatus vastasele." Töötati välja juhendid riigiorganitele, eraorganistasioonidele ja üksikisikutele selle kohta, mida teha Nõukogude Liidu mahitusel toimuva riigipõörde korral ja kuidas jätkata võitlust, kui kogu maa peaks okupeeritama. Nende soovituste väljatöötamine viidi lõpule ja soovitused jagati välja Nõukogude Liidus 18.-21. augustil 1991 toimunud riigipõördekatse ajal. Läti, nagu ka Leedu ning Eesti riiklikud ja poliitilised organid võtsid kiiresti omaks putšile kaasaaitamisest keeldumise ja selle törjumise poliitika, kuid riigipõördekatse kire lõtlasamine Moskvas tegi edasise vastupanu mittevajalikus.⁵

Need Balti riikide sõltumatute valitsuste aktsionid on mõned esimestest ametlikest sammudest kriisi ootuses elanikele toetuva kaitse rakendamise suunas. Seal kus on paika pandud viimistletud kodanikukaitse poliitika, toetuksid sellised valitsusotsused organiseeritud vastupanuinfrastruktuurile ja rahvale, kes on saanud koostööst keeldumise ja vastupanualase väljaõpp. Üheski kolmest Balti riigist ei olnud (Iisnagi loomulikult) 1990. ja 1991. aastal elanikele toetuva kaitse institutsionaalset baasi. Tulevik näitab, kas Balti riigidarendavad edasi oma toetumist kodanikukaitsele.

1991. aasta vanameelsete riigipõördekatse nurjumine Nõukogude Liidus näitab, millist potentsiaali omab elanikele toetuv kaitse võitluses siserünnaku vastu. Nõukogude Liidu

³Visandanud Steven Huxley oma avaldamata artiklis "Civilian Disobedience and the Defense of Estonia" (21. veebr. 1991), lk. 3.

⁴Parliamentary Information Bureau News Bulletin, Release No. 145, 28. veebruar 1991, New York, USA.

⁵Läti aktsionide ja elanikele toetuvalt kaitset puudutavate dokumentide tõlge kohta vt. Olgerts Egglitis, *Nonviolent Action in the Liberation of Latvia*, Monograph Series No. 5 (Cambridge, MA: The Albert Einstein Institution, 1993).

asepresidendi, peaministri, kaitseministri, KGB esimehe ja siseministri juhitud riigipõõre plüüs vältja tõrjuda president Gorbatšovi ning kehtestada neostalinistlikku režiimi. Hoolimata sellest, et putšistuses olid tohutud sõjalised ja majanduslikud ressursid, sai riigipõördekatse lühiajaks rahva massilisele vastupanule ja sõjaväe avalikule keeldumisele koostööst. Ehkki kodaniku vastupanu oli planeerimata ja organiseerimata (ja seega ei kujutanud endast elanikele toetava kaitse näidet, sest see nõuab eelnevat planeerimist ja väljapöpet), osutus see küllalt tugevaks, et võtta putšistidelt igasugune võimalus end seadustlikuks kuulutada ja paistab, et sellel oli ka oluline osa lahkhelide õhutamisel sõjaväle ridades.

Eelpoolsitutud dramaatilised näited vastupanu tsiviilvormidest on mõned kõige hiljutisemad pika, kuid sageli unustusehõlma vajunud ajaloo ilmingud. See on ajalugu, mis kätkeb endas olulist õppetundi kõigile riikidele, kellega on agressiooni oht, olgu see riigi sisest või -välisest päritolu. Koos käesolevas raamatus esitatud juhtumitega võib neid näiteid vaadelda kui potentsiaalselt võimsa uue kaitse mudedeid.

Käesolevas raamatus püüame tööstada, et elanikele toetuv kaitse võiks süvendatud uurimistöö, analüüs, planeerimise ning väljaoppe kaudu oluliselt tugevdada riigi võimet ära hoida ja jagu saada välisinvasioonist ja -agressioonist ning sisemisest võimuanastamisest. Lugeja on teretulnud seda väidet kriitiliselt uurima.

Võrreldes ingliskeelse väljaandega on eestikeelset väljaannet veidi ümber töötatud, et peegeldada viimastel aastatel toimunud poliitilisi muudatusi. Tahaksime väljendada sügavat tänu raamatu tõlkijale Tiia Kaarele, kes pühendas sellele tööle palju jõudu ning töötas hooflikalt läbi antud valdkonna sageli küllalt raske terminoloogia. Oleme tänulikud ka Tiina Etsile, kes vaatas töike läbi ja aitas kaasa selle valmimisele. Laine Luup ja tema kolleegid AS Informarest lubasid lahkelt selle raamatu kirjastada ja tegutsesid suure hoole ja kõrge professionaalsusega. Me oleme neile väga tänulikud.

Gene Sharp
Bruce Jenkins

Albert Einstein Institution
50 Church Street
Cambridge, MA 02138 USA

1. detsember 1993

I peatükk

Kaitse ilma sõjata?

Vajadus kaitsta

POLJITIKA ja rahvusvaheliste suhete tuleviku osas on kaks asja kindlad: konfliktid on välimatud ja kodumaiste võimuanastajate ning välisagressorite vastu on vaja efektiivset kaitset.

Kõik ühiskonnad, mis ei taha osutuda selliste rünnakute ohvriks, vajavad - muude asjade hulgas - julgeolekupoliitikat ja mingit tüüpilist relvasõlsteemi rünnakute vastu võitlemiseks. See poliitika ja relvasõlsteem peavad suutma täita kahte ülesannet: ära hoida rünnakut ning kaitsta.

Kõigepealt peab relvasõlsteem olema piisavalt tugev ja küllalt hästi ette valmistatud, et suuta sisemist võimu anastamist ning välisagressiooni suure töenäosusega ära hoida. Rünnaku *ärahoidmisse eesmärk* on veenda võimalikke ründajaid mitte ründama, sest rünnaku tagajärjed oleksid nende jaoks vastuvõetamatult kulukad, sealjuures ei suudaks nad ikkagi oma eesmärke saavutada. Rünnaku *ärahoidmine* on olulise tähtsusega osa palju laiemast protsessist - *ümberveenmisest*, mis lähenab potentsiaalsele ründajate mõjutamist rünnakukavatusest loobuma, kasutades selleks mitmesuguseid mõjutusvahendeid, sealhulgas ratsionaalseid argumente, moraalile apelleerimist, körvalejuhtimist ja mitteprovotseerivat poliitikat ning samuti ründaja heitudamist.

Sin on aga üks oluline probleem. Ümberveenmine võib läbi kujkuda ja ühegi heitudamismeetme puhul ei ole garantii, et see suudab ründajat mõjutada. Järelikult peavad rünnaku *ärahoidmise* ja valitud relvade kasutamise nurjumise tagajärjed olema üleelatavad ja kõrvaldatavad.

Teiseks, kui ründaja heitudamine nurjub, peab relvasõlsteem olema suuteline efektiivseks kaitseks. Kaitset tuleb sõna-sõnalt mõista kui kaitsmist, säilitamist ja ohu *ärahoidmist*. Kaitseks kasutatavad vahendid peavad suutma rünnakut neutraliseerida ja seda lõpetada, ei tohi aga kaitstavat ühiskonda häävitada. Kaitsevõime peab suutma panna ründajaid pealetungist loobuma ja tagasi tõmbuma või neist jagu saama, sealjuures ka taastama ühiskonna endise rahu ja autonoomia seisundi ning valitud konstitutsioonilise korra.

Enamus inimesi ja valitsusi on seni uskunud, et vaid sõjalised vahendid suudavad välisagressiooni ära hoida ja selle vastu kaitset osutada. Arvamused selles suhtes, kuivõrd sõjaline poliitika suudab neid ülesandeid täita ja kui tõsisel probleeme see endas kätkeb, on erinevad. Ühe äärmusena kuulub eriarvamuste hulka seisukoht, et tugevad sõjalised vahendid on ainus realistiklik valik rahvusvahelise ohu korral ja et nende vahendite nõrgendamine - või veelgi halvem, likvideerimine - on nii poliitiliselt kui moraalselt vastutustundetu. Teiseks äärmuseks on patsifistlik seisukoht, et sõda ise on halvem kui mistahes teine poliitiline pahe ja seetõttu peaksid üksikisikud ning terved ühiskonnad seisma vastu igasugustele sõjalistele aktsioonidele ja ettevalmistustele ning keelduma neis osalemast. Nende kahe äärmuse vahel mahub palju muid seisukohti ja arvamuste kombinatsioone.

Käesolev raamat ei käsitle neid seisukohti. Siinse analüüsiga voorust, puuduste ning asjakohasuse hindamine ei sõltu suhtumisest sõjalise poliitika suhtelisse piisavusse ega veendumustest "öiglaste sõdade" või "patsifismi" vastuvõetavuse kliisimustes. Tegelikult võivad need mõlemad äärmuslikud seisukohad praegustes oludes osutuda nii poliitiliselt kui moraalselt kütündimatuks ja ebapiisavaiks. Oluline on siin see, et tänapäeval ei väida praktiliselt mitte

keegi, et sõjalised vahendid on täiuslikud ega eita seda, et need on seotud tõsist probleemide ja ohtudega. Sealjuures ei väida praktiliselt keegi, nagu oleks võimalik sõjaliste vahenditega omi eesmärke alati saavutada. Lisaks ulatuslikule hävingule on ka lüllaasaamine alati võimalik.

Moodsa sõjatehnika erakordne hävituspõhjus on tinginud väga erinevaid reageeringuid ja erinevate alternatiivide väljapakkumist. Vähesed neist püüavad rünnakut ja purustamist ära hoida või piirata ning samas pakkuda kaitset selles lähenudes, nagu meie seda defineerisime.

Üheks reageeringuks on olnud üleskutse sõjaliste jõudude ümberstruktureerimisele rangelt kaitsehuvidest lähtudes. Selline lähenemine, mida nimetatakse nii "kaitsvaks kaitseks", "mitteründavaks kaitseks" kui "mitteprovotseerivaks kaitseks", on Lääne-Euroopas hästi väljaarendatud ja see sarnaneb oluliselt Sveitsi pikaajalise kaitsepoliitikaga. Sveitsis on nii relvastus kui ka strateegiline planeerimine suunatud eranditult kaitsele, kujuures ei tehta ettevalmistusse ega omata võimsusi võimaliku aggressori territooriumile vasturünnaku sooritamiseks.

Selle mitmeid variante omava lähenemise pooldajad on soovitanud, et sõjalised jõud oleksid varustatud väiksema purustusjõuga relvadega, millega on piiratud mobiilsus ja ulatus, mis teeb need sobimatuks ründeesmärkidel kasutamiseks. Nii näiteks eelistatakse tankidele tankitorjevahendeid, pika lennuulatusega pommitajatele ja rakettidele lühimaa hävitajaid. Mõned selle poliitika pooldajad on soovitanud ka selliste seadmete kasutamiseks vastu võtta rangelt defensiivne strateegia, mille raames ei tehta kaasnevaid plaane ja ettevalmistusi ofensiivseks rünnakuks või isegi vasturünnakuks. Väidetavalts vähendavad sellised defensiivse struktuuriiga sõjalised jõud teiste maade ohutunnet, tehes seega ennetavad rünnakud vähem töenäoliseks. Mõnedes maades nagu näiteks Lääne-Saksamaal on sellised ideed saavutanud teatava aktsioneerimise. Need ideed vähirivad tõsist kriitilist uurimist politiik kujundamisel, mis aitaks ilma massihävitusrüvadeta kaasa rühme ärahoidmisele ja kaitsele.

Siin ei ole võimalik esitada "kaitsva kaitse" üksikasjalikku kriitikat, tuleb aga märkida, et see lähenemine kätkeb endas selgelt mõningaid tõsiseid probleeme. Esiteks jätab eskalatsioonioht võimalikuks. Agressori seisukohalt vaadatuna - kui piiratud sõjalised kaitsemeetmed osutuksid edukale agressioonile tõsiseks takistuseks, suurendaksid ründajad töenäoliselt oma rünnaku ägedust ja purustusjõudu. Kaitsja seisukohalt - kui piiratud sõjalisi kaitsemeetmeid ei peeta piisavaiks, tekiks surve suurema purustusjõuga relvade kasutamiseks, kui selleks ollakse võimelised (või kui vastavaid relvi saaks kiiresti luua või hankida).

Teiseks tooks "kaitsev kaitse" suure töenäosusega tsiviilelanikkonna hulgas kaasa tohutuid ohvreid. Sõjaline konflikt traditsioonilise rindejooneta ja arvukate üle kogu riigi territooriumi hajutatud väikeste sõjaliste üksustega nõuaks rohkeid ohvreid. (Ettepanek vähendada seda ohtu linnaliste asulate kuulutamisega "avatud linnadeks", mida sõjaliselt ei kaitsta, ei kõrvaldaks seda probleemi.) Teatud seisukohalt vaadatuna ei ole "kaitsev kaitse" midagi muud kui moondatud kujul kaitseotstarbeline partisanisõda, mille raames üldjuhul kasutatakse kõrgtehnoloogiaga relvi täppisrünnakuks sissetungijate vastu. Peamised kaitseotstarbelise partisanisõjaga seonduvad probleemid on omased ka "kaitsvale kaitsele". Seetõttu on sellel politikal rakendamise korral töenäoliselt olulist sarnasust partisanisõja kogemustega paljudes maades, sealhulgas Jugoslaavias, Nõukogude Liidu natside poolt okupeeritud osades, Alžeerias ja Vietnamis. Sellistel juhtudel oli surmasaunate arv kaitseva rahva hulgas erakordsest suur, sageli enam kui 10% kogu rahvastikust. Tüüpiline oli ka tohutu füüsiline ja sotsiaalne purustustöö. Tihedalt asustatud Kesk-Euroopas, kus "kaitsva kaitse" põhimõtteid arvatavasti tahetakse rakendada, võiks ohvrite ja purustuste tase osutuda katastroofiliseks. Isegi võidu korral tooks konflikt endaga kaasa töenäoliselt pikaajalis sotsiaalseid, majanduslike, poliitilisi ja psühholoogilisi tagajärgi, hõlmates ka ühiskonna institutsioonidele tekitud kahju ja sõjaliste sõlsteemide ülesehitamise.

Seetõttu paistab, et sõjaline "kaitsev kaitse" ei ole lahendus meie ühisele dilemmale - mis ühelt poolt kätkeb vajadust võimalikku ründajat heitudata ning end kaitsta ja teiselt poolt võtab

arvesse moodsa sõjatehnika tohutut purustusvõimet. Mis iganes me sõjaliste kaitsevahendite kui selliste kohta ka arvame, on ülivajalik uurida, millised mittesõjalised alternatiivid on olemas või milliseid saaks luua, et rahulda õhiskonna vajadusi välisrünnaku ja kodumaise võimu anastamise ärahoitmisel ja kaitsel nende vastu.

Meil on aga olemas teatud piiratud ressursse selliste alternatiivsete mittesõjaliste heitudamisja kaitsevahendite leidmiseks. Real juhtudel on juba kasutatud ulatuslikku improoviseeritud koostööst keeldumist ja trotsivahendeid kaitses välisagressiooni ja kodumaiste võimu anastajate vastu. Need juhtumid ei ole üldiselt hästi tundud ja nende võimalikku tähtsust kaitseprogrammide kujundamisel on harva tösiselt uuritud. Ometigi on nad olemas, töestades sellega, et vähemalt teatud tingimustes on riigi kaitseks sõjalistele ja poolsõjalistele vahenditele olemas alternatiiv. Seega muutub oluliseks küsimus, kuidas arendada mittesõjalise võitluse potentsiaali nii, et selle võimsus töesti ründajaid erinevates tingimustes heitudaks ja kui vaja, osutaks efektiivset kaitset. Kas saab olla efektiivset postmilitaarsest kaitsepoliitikat, mis hoiab õra rünnaku ja kaitseb, kuid samal ajal vältib moodsa sõja ohtusid?

Elanikele toetuv kaitse

Sedalaadi alternatiivset kaitsepoliitikat nimetatakse Ameerika Ühendriikides "tsiviilelanikele toetuvalks kaitseks" ja Euroopas tavaliselt kas "kodanikukaitseks" või "õhiskonnakaitseks". Termin viitab sellele, et kaitset osutavad tsiviilelanikud (eristatuna sõjaväelastest) kasutades tsiviilmeetmeid (eristatuna sõjalistest ja poolsõjalistest meetmetest). Selle poliitika eesmärk on vältida ja jagu saada nii välisagressioonist, okupatsioonist kui ka sisemisest võimu anastamisest. Viimane hõlmab nii võimu usurpeerimise juhtide poolt kui ka palju tavaliisemad riigipõörded, mis tähendab riigimasina üle füüsilise ja poliitilise kontrolli haaramist, sageli poliitilise, sõjalise või poolsõjalise valitsussisese või -väline eliitgruppi poolt. Selline riigipõõre võidakse teostada üksnes sisejõududega või selleks võidakse saada toetust ja abi välismaalt.

Välisagressiooni ja sisemise võimuhaaramise ärahoitmiseks ning nende vastu võitlemiseks tuleb kasutada sotsiaalseid, majanduslikke, poliitilisi ja psühholoogilisi relvi. ("Relvade" all mõtleme siin neid vahendeid ja meetmeid, mitte tingimata materiaalseid, mida saab võitluses kasutada, olgu konflikt sõjaline või vägivallatu.) Elanikele toetuvas kaitses kasutatakse neid vägivallatuid relvi keeldumaks koostööst ründajatega ja osutamaks neile otsustavat vastupanu. Eesmärk on nii takistada ründajaid oma eesmärke saavutamast kui teha võimatuks tegusa valitsuse moodustamine, olgu selleks siis välisadministratsioon, nukurežiim või usurpaatorite valitsus. Koostööst keeldumist ja trotsi kombineeritakse ka teiste tegevusliikidega, mille eesmärk on õõnestada ründajate vägede ja funktsionäride lojaalsust ja usaldatavust repressioonikäskude täitmisel, ning õhutada neid isegi määssule.

Elanikele toetuv kaitse kujutab endast vägivallatute aktsioonide ehk vägivallatu võitluse viimistletud ja väljaarendatud üldpõhimõtete rakendamist riigikaitse küsimuste lahendamisel. Seda peab rakendama kogu rahvas, ründaja eesmärkide ja tegevuse töttu kõige enam kannatavad grupid ja õhiskonna institutsioonid. Milline neist on suurima tähtsusega, see sõltub ründaja eesmärkidest, sellest, kas need on majanduslikud, ideoloogilised või mingit muud laadi.

Elanikele toetuvat kaitset teostavad rahvas ja tema institutsioonid tuginedes eelnevale ettevalmistusele, planeerimisele ja väljaõppele. Nende aluseks on omakorda vägivallatu vastupanu fundamentaaluuringuud, ründaja poliitilise stõsteemi stõvaanalüüs ning intensiivsed uuringud selliste probleemide lahendamiseks, nagu näiteks kuidas suurendada rahva võimet jätkata võitlust ränkade repressioonide korral või kuidas kallaletungi tingimustes kõige paremini säilitada efektiivseid sidekanaleid. Eduka elanikele toetava kaitse strateegia vundamendiks on kõigi vägivallatu võitluse

vormide võimalikult efektiivseks muutmise vajaduse mõistmine ja põhjalik ülevaade ründaja nõrkuste sõlvestamise teedest.

Elanikele toetuva kaitse aluseks on teoria, mille kohaselt poliitiline võim, olgu see koduvõi välismaist päritolu, tuleneb iga ühiskonna *sisestest* allikatest. Rahvas saab kontrollida valitsejaid ja saada võidu välisagressorite üle sellega, et ta takistab nende võimuallikate kasutamist. Seda teooriat käsitleme lähemalt II peatükis. III peatükis vaatleme selle "sõltuvate valitsejate" teoria rakendamist ulatuslikuma vägivallatu võitluse meetodi abil, milles elanikele toetuv kaitse on omaks võtnud mitmeid tahke. IV peatükis visandame võimaliku elanikele toetuva kaitsepoliitika põhioonede. Seda poliitikat, nagu enamikku teisigi kaitsemeetmeid tuleb rakendada varasema ettevalmistuse, planeerimise ja väljaõpppe alusel. V peatükki käsitleb mitmeid samme, mida saab astuda (või mida paljudel juhtudel ongi juba astutud) elanikele toetuva kaitse poliitika uurimisel, ettevalmistamisel ja rakendamisel.

Ajaloolised eeskujud

Varem toiminud improviseritud võitlus pakub meile olulisi kogemusi, millest me saame õppida elanikele toetuva agressiivnäituseks kaitseks valmistumisel. Uurides väga erinevaid situatsioone sisaldavaid juhtumeid, saame õppida tundma vägivallatu võitluse olemust ja potentiaali.

Nagu järgnevad näited töendavad, on vägivallatu võitluse pärand küllaltki mitmekesine ja tema eesmärgid on olnud märksa laiemad kui ainult riigikaitse. Vägivallatu võitlus on mänginud olulist osa vastupanus diktatuuridele, võitluses suurema vabaduse eest ja sotsiaalse surve vastu, soovimattutele poliitiliste muudatustele vastupanu osutamises ja võitluses koloniaalikke vastu ning rahvusliku sõltumatuse eest. Vastupidiselt tavaarusaamale on need võitlusvahendid - protestiavaldused, koostööst keeldumine ning anastajate tööd häiriv sekkumine - mänginud olulist ajaloolist rolli maailma kõigis osades. Selliste kogemuste hulka kuuluvad ka juhtumid, kus ajalooline tähelepanu on keskendunud esmajones vägivallale, mis konflikti lahendamisel kaasnes vägivallatu võitlusega kas samaaegselt või hiljem.

Meid huvitavad vastupanuliikumised ja revolutsioonid siserõhumise ja diktatuuride vastu viimastel aastakümnetel on Poola liikumised aastatel 1956, 1970-1971 ja 1976; Poola töölisi liikumine 1980. aastast 1989. aastani sõltumatu ametiühingu ja poliitilise demokratiseerimise eest; 1944. aasta vägivallatud revolutsioonid kehitavate sõjaväliste diktatuuride vastu El Salvadoris ja Guatemaalas; võitlus kodanikuõigustesse Ameerika Ühendriikides 1950. ja 1960. aastatel; 1978.-1979. aasta revolutsioon Šahhi vastu Iraanis; ülestöös Ida-Saksamaal 1953. aastal; Ungari 1956.-1957. aasta revolutsiooni põhiaspektid; buddistide kampaania 1963. aastal Lõuna-Vietnamis Ngo Dinh Diemi valitsuse vastu ja 1966. aastal Saigoni režiimi vastu; 1953. aasta streigilikumine Vorkutas ja teistes Nõukogude Liidu vangilaagrites; võitlus kodanikuõigustesse ja juudi aktivistide tegevuses Nõukogude Liidus 1970. ja 1980. aastatel.

Varasematest poliitiliselt tähtsatest vägivallatu võitluse juhtudest kodumaise türannia ja võõra võimu vastu tuleks nimetada Ameerika kolooniate vägivallatut revolutsiooni (1765-1775), mille käigus ameeriklased saavutasid olulisi võite ja vahetasid Põhja-Ameerika kolooniates välja enamuse Briti administratsioone; Ungari passiivset vastupanu Austria võimule, eriti aastatel 1850-1867; Soome allumatumist ja Venemaaaga koostööst keeldumist aastail 1898-1905; Vene 1905. aasta revolutsiooni olulisi aspekte ja Veebruarirevolutsiooni 1917. aastal (enne bolševike riigipõõret oktoobris); Korea (ebaõnnestunud) vägivallatut protesti Jaapani ülemvõimu vastu 1919.-1922. aastal; mitmeid Gandhi poolt juhitud iseseisvuskampaaniaid Indias, eriti aastatel 1930-1931.

Maad, kus 1970. ja 1980. aastatel toimus olulise tähtsusega vägivallatu võitlus on Tšiili, Iraan, Brasilia, Mehiko, Hiina, Nõukogude Liit, Haiiti, Filipiinid, India, Lõuna-Aafrika Vabariik, Birma, Ungari, Lõuna-Korea, Uus-Kaledoonia, Tšehhoslovakia, Pakistan, Panama ja Iisraeli poolt okupeeritud Palestiina alad.

Paljude inimeste hämmastuseks sai vägivallatu võitlus 1989. aastal Hiinas demokraatliku liikumise üheks põhiooneks. Mitmeid nädalaid olid massiline näljastreik, tänavademonstratsioonid ja Taevaliku Rahu väljakу rahumeeline hõivamine sõmbooleks väljakutseks Hiina Kommunistliku Partei autoriteedile. 4. juuni jõhker tapatalgu näitas nii seda, kui tösiselt kommunistliku parti liidrid suhtusid sellesse vägivallatusse väljakutsesse kui ka mееleheitlikku vajadust vägivallatuid aktsoone hoolikalt planeerida.

Hiljem raputasid vägivallatud revolutsioonid 1989. aastal veel hämmastava kiirusega Ida-Saksamaad, Tšehhoslovakiat ja Bulgaariat, tuues neis maades kaasa kommunistliku parti valitsuse kokkuvaremisese (ja lõppkokkuvõttes Ida-Saksamaa surma Lääne-Saksamaaga taasühinemise läbi).

Nõukogude Liidus kasutati 1980-tel aastatel rahvuslikes vabadusliikumistes esmajoones vägivallatuid vahendeid nii kommunistliku parti legitiimseuse kui ka Moskva kontrolli öönestamiseks. Need liikumised olid eriti väljendusrikkad Balti riikides, mida tõendab Leedu trotslik iseseisvusdeklaratsioon 11. märtsist 1990. Kui vanameelsete riigipõördekate 1991. aasta augustis sai lõtta kodanike massilise vägivallatu vastupanu ja sõjaväe koostööst keeldumise tõttu, said ka teised rahvuslikud liikumised kuulutada oma sõltumatust, mis tõi kaasa Nõukogude Liidu kokkuvaremisemise.

Vähetundut on faktid, et lisaks eelpoolkirjeldatud laadi juhtudele on peamise kaitsevahendina võõrvallutajate ja kodumaiste võimu anastajate vastu kasutatud ka vägivallatu võitluse viimistlemata vorme.

Anname käesolevas peatükis ülevaate neljast rahvuslikeks kaitseks peetud improviseeritud vägivallatu võitluse juhtumist, kaks neist olid suunatud sisemise riigipõörde vastu ja kaks võõramaise sõjalise invasiooni ning okupatsiooni vastu. Riigipõördevastased juhtumid on vastupanu Kappi putšile Weimari Saksamaal 1920. aastal ja vastuseis Alžeerias paiknevate Prantsuse ohvitseride katsele kukutada 1961. aastal president Charles de Gaulle'i valitsus. Agressioonivastased juhtumid on sakslaste katse kaitsta Ruhri Prantsuse-Belgia invasiooni ja okupatsiooni eest 1923. aastal ning rahvuslik vabadusvõitlus Tšehhoslovakias Nõukogude Liidu ja teiste Varssavi lepingu osaliste maade invasiooni ja okupatsiooni vastu 1968-1969. aastal.

Valisime need näited, kuna niivärd kui praegu teada on, on need kõige selgemad vägivallatu võitluse rakendamise juhud konstitutsiooni ja riigi kaitseks ning nende kohta on olemas piisav hulk ajaloolist materjali. Kõigil neljal juhul oli aga vastupanu improviseeritud ja rahval, tema institutsioonidel ning valitsusel puudus vägivallatus võitluses ilmselt igasugune ettevalmistus, organiseeritus, väljaõpe, vastav varustus ja planeerimine (mis sõjalise kaitse puhul on tavaselt olemas). Kõige selle puudumine on neis näidetes tõsine nõrkus. Võib ette kujutada, kui edukad oleksid sõjad, kui ei oleks eelnevalt organiseeritud sõjavägesid, sõdurite väljaõpet, relvade ning laskemoona väljatöötamist ja varumist, sõjapidamisstrateegia uurimist, ohvitserkonna ettevalmistamist, transpordi ning side korraldamist ja puutumatuid verevarusid ning ettevalmistust arstiabi osutamiseks. Neljal allpool kirjeldataval juhul aga just sellistes tingimustes tegutseti.

Improviseeritud vägivallatu võitluse näiteid riigikaitses on teisi. Siia kuuluvad olulised aspektid hollandlaste vastupanust natsismile 1940.-1945. aastal, taanlaste vastuseis Saksa okupatsioonile 1940.-1945. aastal (sealhulgas Kopenhaageni Üldstreik 1944. aastal), suur osa norralaste vastupanust Quislingi režiimile, valitsuse ja rahva tegevus juudivastaste meetmete nullimiseks mitmetes natside liitlasmaades ja natside poolt okupeeritud riikides nagu Bulgaaria, Itaalia, Prantsusmaa ja Taani.

Kõik need improviseeritud kaitse juhtumid väärivad tõsist uurimist, tundmaõppimist ja analüüsni, kuigi nad ei olnud alati edukad. (Edukad ei ole olnud ka kõik ettevalmistatud sõjalised kaitsevõitlused, seda eriti eesmärkide saavutamise osas.) Need näited demonstreerivad üksnes oma olemasoluga, et seda tõlpi kaitsevõitlus on võimalik. Nende tulemused näitavad, et vägivallatu võitlus võib kaitses olla võimas ja tulemuslik. Nad heidavad ka olulist valgust selliste konfliktide dünaamikale ja probleemidele.

Improviseeritud võitlus riigipõdrete vastu

Kaks siin kirjeldatavat riigipõörde vastu suunatud tsiviilelanike võitluse juhtu on väga erinevad. Ent mõlemad näitavad, et seadusliku valitsuse võib päästa vägivalda mitte kasutavate tavaliste inimeste, riigiametnike või sõjaväelaste tegevus. Juhtumid Saksamaal ja Prantsusmaal ei ole aga ainsad näited.

On huvitav, et pärast riigipõörret Venemaal 1917. aasta oktoobris seisis vana bürrokraatia oma koostööst keeldumisega mitmeid aastaid Leninile vastu. Valitusametnikud põhjustasid uuele, kommunistlikele valitsusele väga tösisel raskusi pärast seda, kui riigiparaat oli ajutiselt valitsuselt ja mitmetel konkureerivatel revolutsionilistel parteidel üle võetud. Probleemid olid tösised veel enam kui nelja aasta pärast. Venemaa Kommunistliku Partei XI kongressil 1922. aasta märtsis kuulutas Lenin, et 1921. aasta poliitiline öppetund seisnes teadasaamises, et kontroll võimukeskuste üle ei tähenda tingimata kontrolli bürrokraatia üle. Ta väitis, et kommunistid "puistavad käske paremale ja vasemale, aga tulemused erinevad tugevasti neist, mida soovitakse".

Uurimist ja analüüsni väärivate juhtude hulka kuuluvad veel Üldstreik Haiiti ajutise presidendi Pierre-Louis' vastu 1957. aastal, edukas koostööst keeldumine sõjaväelise riigipõördega Boliviavas 1978. aastal ja Poola rahva keeldumine koostööst kindral Jaruzelski režiimiga pärast 1981. aasta riigipõörret (ehkki vastupanu bürrokraatia, politsei ja sõjaväelaste hulgas ei olnud ulatuslik).

Saksamaa 1920. aastal

1920. aastal tabas juba niigi tösistest majanduslikes ja poliitilistes raskustes olevat noort Weimari Vabariiki dr. Wolfgang Kappi ja kindralleitnant Walter von Lüttwitz'i organiseeritud riigipõõre, mida toetas kindral Erich Ludendorff, kes 1917. aastal oli Saksamaal praktiliselt diktaator. Kui suurem osa Saksa armeest jäi neutraalseks - ei osalenud riigipõõrdes ega seisnud sellele vastu, siis endistest sõduritest ning tsiviilisikutest koosneva Vabakorpuse üksused hõivasid 12. märtsil Berliini. President Friedrich Eberti seaduslik demokraatlik valitsus põgenes, joudes lõpuks Stuttgarti.

Ajal, mil kappistid kuulutasid Berliinis välja uue valitsuse, kuulutas peidus viibiv seaduslik valitsus, et köikide kodanike kohuseks on kuuletuda ainult temale. Liidumaadele anti kăsk keelduda igasugusest koostööst nendega, kes vabariigile olid rünnaku sooritanud.

Pärast seda, kui Berliinis oli puhkenud töölise riigipõördevastane streik, avaldas Sotsiaaldemokraatlik Partei president Eberti ja teiste sotsiaaldemokraatide ministrite nimel (ehkki nende ametliku toetuseta) üleskutse Üldstreigile. Kappi grupp põrkas peagi kokku ulatusliku keeldumisega koostööst. Riigiteenistujad ja konservatiivsed valitusametnikud keeldusid töötamast koos ebaseaduslikult võimu haaranutega. Kvalifitseeritud töötajad keeldusid vastu võtmast isehananute režiimi ministrikohti. Kõikjal keeldusid inimesed tunnustamast usurpaatorite võimu ning nendega koostööd tegemast. 15. märtsil keeldus seaduslik valitsus kompromissist usurpaatoritega ja kappistide võim lagunes veelgi. Pealinna visati lennukilt arvukalt vastupanule

kutsusvaid lendlehti pealkirjaga "Sõjalise diktatuuri kokkuvarisemine". Repressioonid olid seejuures sageli rängad ja mõned streikjad lasti ka maha.

Sellest hoolimata kasvas koostööst keeldumise mõju. 17. märtsil nõudis Berliini julgeolekupolitsei Kappi tagasiastumist. Samal päeval Kapp astuski tagasi ja põgenes Rootsi. Oösel lahkusid paljud tema abilised erarietes Berliinist ja kindral Lüttwitz astus tagasi. Valdavalt vägivallatu koostööst keeldumise käigus toimusid siiski mõned verised kokkupõrked. Siis allusid Vabakorpuse üksused taas seaduslikule valitsusele ja marssisid Berliinist välja. Teel aga tapsid ja haavasid nad mitmeid neid mittetoetavaid tsiviilelanikke. Riigipõbre sai lülila tänu tööliste, riigiametnike, bürookraatide ja üldsuse ühisele tegevusele, kes kõik keeldusid tegemast ebaseaduslikult võimu haaranutega halduskostööd, mida nood vajasid oma võimunõudluste realiseerimiseks.

Weimari Vabariigis plüsised muud töösised siseprobleemid. Kuid esimesele otserünnakule pidas vabariik vastu tänu sellele, et rahvas ja valitsus keeldusid tegemast ründajatega koostööd ja trotsis nende nõudmisi.

Prantsusmaa 1961. aastal

1961. aasta aprilli algul teatas president Charles de Gaulle, et ta loobub katsetest hoida Alžeeriat Prantsusmaa kolooniama. Vastuseks tööstis Alžeerias paiknev Prantsuse Esimese Võörleegioni Langevarjurlgement 21.-22. aprilli ööl mässu ja võttis oma kontrolli alla pealinna Alžiiri, samal ajal hõivasid teised mässulised üksused ümbruskonna sõlmpunktid. Mingit tööst vastupanu neile ei osutatud. Mässulised arreteerisid Alžeerias vähemalt kolm Prantsuse kindralit, kes olid lojaalsed seaduslikule valitsusele, nende seas ülemjuhataja. See oli varasemate Alžeerias paikenvate Prantsuse sõjaväelaste ja Pariisis asuva tsiviilvalitsuse poliitiliste konfliktide kulminatsioon.

22. aprillil kuulutas mässuline "sõjaväekomando" Alžeerias välja piiramisseisukorra ja teatas, et ta võtab tsiviilvalitsuselt kogu võimu üle ning murrab igasuguse vastupanu. Vandenõu organiseerijaiks oli neli koloneli, kuid see avaldus tehti nelja hiljuti erru läinud kindrali (Challe'i, Jouhaudi, Zelleri ja Salani) nimel. Järgmisel päeval toetasid riigipõret kindral Nicot (Prantsuse õhujõudude staabitõema kohusetäitja), kindral Bigot (kes juhatas õhujõude Alžiiris) ja veel kolm kindralit. Usurpaatorid võtsid oma kontrolli alla ajalehed ja raadio, mis andis neile (nagu nad arvasid) monopolii Prantsuse Alžeeria side üle.

Prantsuse valitsus Pariisis oli hädas. Pool miljonit Prantsuse sõjaväelast oli Alžeerias, seega oli Prantsusmaal väga vähe tegevüksusi. Kahe Saksamaal paikneva Prantsuse diviisi usaldusväärsus oli kahtlane. Poolsõjalise rahvussandarmeria ja vabariikliku julgeolekunõukogu lojaalsus oli samuti kaheldav. Kardeti, et võidakse püüda teha Pariisi valitsuse vastu paralleeline riigipõbre või et õhujõud vöivad tuua kohale mässulised väed Prantsusmaale tungimiseks, et kõrvvaldada de Gaulle'i valitsus. Alžiiris toimunud riigipõrde edu sõltus seadusliku valitsuse asendamisest Pariisis.

Pühapäeval 23. aprillil pidasid parteid ja ametiühingud Prantsusmaal massimiiitinguid ja kutsusid järgmiseks päevaks üles ühetunnisele sõlmboolsele üldstreigile, et demonstreerida oma vastuseisu riigipõrdele. Sel ööl pidas president de Gaulle ringhäälingus prantsuse rahvale kõne, mis õhutas mitte kuuletuma mässajaale ja neile avalikult vastu hakkama: "Prantsusmaa nimel nõuan ma, et nende inimeste tökestamiseks kasutatakse igal pool kõiki vahendeid, ma kordan - kõiki vahendeid, seni kuni nad on maha surutud. Ma keelan igal prantslasel ja esmajoones igal sõduril täita üksköki millist nende korraldust."

Samal ööl hoitas peaminister Debré oma raadiokõnes Alžiirist lähtuva õhudessandi eest ja sulges Pariisi lennuväljad. Röhutades "kõiki vahendeid" - mis ilmselt hõlmasid ka sõjalisi

vahendeid, lootis Debré vägivallatutele abinõudele, sest ta kutsus rahvast üles veenma sõdureid, keda võidakse kohale tuua, taas alluma seaduslikule valitsusele: "Niipea kui kõlavad sireenid, minge sinna [lennuväljale], kas jalgsi või autoga, et veenda eksinud sõdureid nende kohutavas veas."

De Gaulle'i Prantsusmaal peetud könet kuulasid Alžeerias transistorraadiote abil tsiviilelanikud ja sõjaväelased, kellega paljud olid kutsealused. Kõne teksti paljundati ja levitati laialdaselt. De Gaulle'i sõnul oli tema kõne see, mis kutsus esile ulatusliku koostööst keeldumise ja allumatuse: "Sealtpeale kohtas mäss kohapeal iga tunniga õha ilmsemat passiivset vastupanu."

24. aprillil kell viis pärastlõunal võttis sõmboolest üldstreigist osa kümme miljonit tõölist. De Gaulle rakendas oma erakorralisi volitusi, milleks presidendi on konstitutsiooni kohaselt õigus. Paljud parempoolsed mässu toetajad arreteeriti. Lennuväljadel valmistasid inimesed ette veokeid, mida panna maandumisradadele, blokeerimaks lennukite maandumist. Valitsushoonete juurde paigutati valvurid. Alžeeriale kuulutati välja finants- ja mereblokaad. Sel öhtul teatas kindral Crépin, et Prantsuse väed Saksamaal on valitsusele ustavad. Järgmisel hommikul kästi neil tulla Pariisi.

Prantsuse väed Alžeerias tegutsesid de Gaulle'i valitsuse toetuseks ja mässulistele nõrgestamiseks. Teisipäevaks olid kaks kolmandikku transpordilennukeist ja paljud hävitussünnikud Alžeeriast välja viidud, seega ei saadud neid Prantsusmaale tungimiseks kasutada. Teised lendurid blokeerisid lennuvälju või teesklesid, nagu oleks lennukeil tehnilisi rikkeid. Maaväelased jäid lihtsalt oma kasarmutesse. Palju oli meelega korraldatud töreid, kus mässuliste ohvitseride käsd ja toimikud läksid "kaduma" ja side ning transport ei funktsioneerinud. Kutsealused mõistsid üldiselt oma koostööst keeldumise jõudu seadusliku valitsuse toetamisel. Riigipõörde juhid pidid kasutama paljusid oma käsutuses olevaid jõudusid, et püüda säilitada kontrolli Alžeerias endas paiknevate Prantsuse sõjaväelaste üle ja hoida nende seas korda. Paljud ohvitserid hoidusid ajutiselt pooli valimast, oodates, kuidas võitlus kulgeb ja eelistades liituda võitjaga.

Prantsuse tsiviilisikud Alžeerias, sealhulgas Alžiiri politsei toetasid algul riigipõöret. Kuid riigiametnikud ja kohaliku valitsuse ametnikud avaldasid sageli vastupanu, peites dokumente ja lähkudes teenistusest, et neid ei peetakse riigipõörde toetajateks. Teisipäeva, 25. aprilli öhtul hakkas Alžiiri politsei taas toetama de Gaulle'i valitsust. Mässujuhi seas tekkisid sisemised vastuolud, kusjuures mõned neist toetasid vägivalla kasutamist. Tol ööl läks eetrisse de Gaulle'i kāsk lojaalsetele vägedele tulistada mässulisi, kuid selleks ei olnud vajadust. Riigipõore oli juba saatuslikult nõrgestatud.

Mässajate juhid otsustasid lõpetada riigipõördekatse. Ja ööl vastu 26. aprilli lahkus Alžiirist Esimene Võõrleegioni Langevarjurügement ning mässajad lahkusid valitsushoonetest. Kindral Challe andis alla ja teised kolm mässu juhitinud erukindralit pugesid peitu.

Alžeerias ja Pariisis oli mõningaid ohvreid, arvatavasti kolm tapetut ja mõned haavatud. Rünnak sai otsustavalt lülla tänu julgele vastupanule ja allumatusele. De Gaulle jäi presidendiks ning Alžeeria sai 1962. aastal iseseisvaks.

Improviseeritud võitlus invasiooni vastu

Näiteid võõramaise okupatsiooni vastu peetud vägivallatu võitluse kohta on väga palju, olgu selline režiim siis kehtestatud aastaid, aastakümneid või isegi sajandeid tagasi. Siia kuulub näiteks suur osa ürlaste vastupanust Inglismaa valitsemisele, ungarlaste vastupanu Austria

valitsemisele 1850.-1867. aastal ja kampaaniad Indias Briti okupatsiooni vastu XX sajandi esimesel poolel. Järgmised näited aga on veelgi ilmsemalt seotud meie aruteluga. Esiteks algas vastupanu praktiliselt kohe pärast invasiooni ja jätkus okupatsiooni ajal. Teiseks oli mõlemal juhul olemas valitsuse ja ühiskonna tähtsamate institutsioonide ametlik toetus. Seetõttu sobivad nad paremini lähtepunktiks sellele, mida võiks edasi arendada.

Saksamaa 1923. aastal

Arvatavasti on ajaloos esimeseks juhuks, mil välisinvasiooni vastu oli vägivallatud vastupanu valitsuse ametlik poliitika, Saksamaa võitlus Ruhris Prantsuse ja Belgia okupatsiooni vastu 1923. aastal.

Võitlus Ruhris, mis jäab ajavahemikku 1923. aasta 11. jaanuarist 26. septembrini, oli eriti kompliitseeritud. Alljärgnevas nimetame mõningaid sellele iseloomulikke jooni. Prantsuse ja Belgia invasioon toimus (I maailmasõja) reparatsioonide maksmise tähtaegadest kinnipidamise tagamiseks, kuigi Saksamaa oli erakordsetes rahalistes raskustes, taotleti ka muid, poliitilisi eemärke (nagu Reinimaa lahkulöömine Saksamaast).

Sakslased võtsid okupatsiooni vastu koostööst keeldumise poliitikaga, mille kohta langetati otsus vaid mõni päev enne tegelikku invasiooni. Mingeid ettevalmistusi ei olnud tehtud, kuid Saksa valitsus pidi vastupanu finantseerima. Ametiühingud olid tungivalt nõudnud sellise poliitika kasutamist. Üks nende esindaja väitis: "Kui riigiametnikud ja töölised katkestavad töö, mil iganes sissetungijad ilmuavad, ja tööandjad keelduvad täitmast Prantsuse-Belgia komisjonide nõudmisi, peaks olema võimalik jäätta komisjonid ja sõjalised jõud ilma vahenditest oma ülesannete täitmiseks."

Tegelik koostööst keeldumine arenes järkjärgult. Vastupanuvõtete hulka kuulus okupatsioonivägede korralduste täitmisenest keeldumine, vägivallatud vastupanuaaktsoonid, kivisõekaevanduste omanike keeldumine sissetungijate teenindamisest, massidemonstratsioonid kohtute juures vastupanijate protsesside ajal, Saksa politseinike keeldumine võõraid ohvitserite tervitamast, tööliste keeldumine tööst raudteel prantslaste heaks, raudtee seadmete demonteerimine, poepidajate keeldumine võõrsöduritele kaupade määlmisest, tavaliste inimeste keeldumine isegi nälja puhul okupantide organiseeritud supikökide kasutamisest, paljudest keeldudest hoolimata trotslik ajalehtede avaldamine, vastupanuüleskutsete ja lendlehtede levitamine ja keeldumine kiviõde kaevandamisest.

Repressioonid olid rängad. Siia kuulusid sellised meetmed nagu piiramisolukorra kehtestamine, vastupanu osutajate väljasaatmine Saksamaa okupeerimata aladele, sõjakohutud, kõrilöikajate ja röövlite jõukude talumine, vangistamine ilma kohtuta või väga pikkade vanglakaristuste määramine, peksmised, mahalaskmised, tapmised, raha ja isikliku vara konfiskeerimine, ajakirjanduse allutamine oma kontrollile, sõdurite majutamine kodudesse ja koolidesse, isikutunnistuste sisseseadmine ja suure hulga mitmesuguste repressiivsete määruste vastuvõtmine. Vastupanust ja repressioonidest johtuv toidunappus töi kaasa ränga nälja.

Vastupanu raskendasid mitmesugused sabotaaziormid, sealhulgas seadmete lõhkumine, millega mõnikord kaasnes okupatsioniametnike hukkumine. Selline sabotaaz seostus nuhkide ja informatoritega ning kahtlustatavate informatorite mõrvamisega. Vägivallaaktide tagajärjena kahanes välisriikide kaastunne Saksamaa vastu. Preisimaa siseminister Severing, ametiühingud ja suurem osa okupeeritud alade elanikkonnast mõistis teravalt hukka väljastpoolt tulnute poolt kordasaadetud sabotaazi, mis lõhestas vastupanu endist ühtsus. Sabotaaz töi kaasa ka rängad repressioonid ja karistused, nii ametlikud kui ka spontaansed vihaste okupatsioonisõdurite poolt. Üheks repressioonimeetmeks oli maanteedel liiklemise keelamine. Võhasid tööpuudus ja näl,

millega kaasnes jätkuv erakordselt kõrge inflatsioon. Vastupanuliikumise ühtsus ja ka tahe vastupanu osutada murdusid lõpuks.

26. septembril lõpetas Saksa valitsus koostööst keeldumise kampaania, kuid rahva kannatused suurennesid. Algasid keerukad läbirääkimised. Seistes silmitsi rea kommunistlike ja paremäärmuslaste ülestöösude ning riigipördekatsetega mitmetes liidumaades, stabiliseeris Saksamaa lõpuks oma raha.

Paljud belglased protesteerisid oma valitsuse tegevuse vastu. Mõned prantslased, keda nimetati "advocats des boches", toetasid Saksamaa üritust. 1923. aasta lõpupoole möönis peaminister Poincaré Prantsuse Rahvuskogule, et tema poliitika on läbi kukkunud. Saksamaa ei olnud küll võitnud, kuid sissetungijad tömbusid lõpuks tagasi ning Reinimaad ei lahutatud Saksamaast. Sissetungijad ei saavutanud ei oma majanduslikke ega poliitilise eesmärke.

Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid astusid vahel ning saavutasid reparatsioonimaksude ümberkorraldamise. Reparatsioonide, okupatsioonikulude ja Saksamaa maksevõime küsimustega ning Saksamaale laenu andmisega tegelemiseks töötati välja Dawesi plaan, seda tehti eeldusel, et Saksamaa jääb ühtseks.

1925. aasta juuniks viidi kõik okupatsiooniväed välja.

Tšehhoslovakia 1968.-1969. aastal

Teise maailmasõja järgsetel aastakümnetel põhjustasid rahvarahutused Nõukogude hegemooniale Ida-Euroopas tõsiseid probleeme, ohustades mõnikord mitmetes maades Nõukogude kontrolli. Need esinesid mitmesuguses vormis, nii vägivallatutena (streigid, paraandid, trotslikud demonstratsioonid ja võimu ülevõtmine rahva poolt) kui ka vägivaldseina (nagu mässud ja isegi sõjaline tegevus). Demokratiseerimisliikumine Tšehhoslovakias 1968. aastal ja Tšehhi-Slovaki rahvuslik vastupanu aastatel 1968-1969 kuuluvad tähtsaimate kodanikuvõitluste hulka.

Tšehhoslovakia võitlus 1968.-1969. aastal on äärmiselt ebatavaline ja seni arvatavasti olulisim katse kodanikuvõitlust rahvuslikuks kaitseks improviseerida. Lõpptagajärjeks oli lüüsasaamine, kuid see ei toimunud kiiresti. Vastupanu osutamise esimene nädal on kõige ilmekam näide koostööst keeldumise ja trotsi rakendamise kohta. Isagi hiljem suutsid tšehhid ja slovakid kaheksa kuu vältel takistada Nõukogude ametnikel oma poliitilise eesmärgi saavutamist, milleks oli kehtestada Nõukogude soovidele kuulekas režiim. Räägitakse, et Nõukogude ametnikud ootasid sõjalist vastupanu ja arvasid, et nad suudavad selle murda, seada sisse nukurežiimi, siis tagasi tömbuda ning seda kõike mõne päevaga.

Nõukogude juhid arvasid, et ligi poole miljonit Varssavi Lepingu Organisatsiooni sõjaväelase sissetung purustab Tšehhoslovakia armee ja jätab rahva segadusse ning lüüsamismeeleolu. Invasioon teeks võimalikuks riigipõörde Dubčeki reformrežiimi asendamiseks. Vastavalt sellele plaanile arreteeriti mitmed Tšehhoslovakia tipptuhid, nende hulgas Kommunistliku Partei esimene sekretär Aleksander Dubčeki, peaminister Oldrich Černiki ja Rahvuskogu president Josef Smrkovsky ning Rahvusrinde esimees František Kriegeli. Vabariigi presidenti Ludvik Svobodat ei arreteeritud, kuid teda peeti kinni Hradcany lossis.

See aga ei tähendanud Tšehhoslovakia murdmist. Kui Tšehhoslovakia juhid oleksid otsustanud avaldada sõjalist vastupanu, oleks olnud peaaegu kindel, et tohutult suurem Varssavi lepingu invasiooniarmee oleks nende armeest kiiresti jagu saanud. Selle asemel aga andsid Tšehhoslovakia ametnikud sõjaväele korralduse jääda kasarmutesse ja algas hoopis teistsugune vastupanu.

Selle vägivallatu võtluse omapära põhjustas sissetungijatele tõsiseid logistika- ja moraaliprobleeme. Aruanded näitavad, et lühikese aja jooksul osutus vajalikuks välja vahetada suur osa esialgsetest invasioonijöududest, seda tehti kohati mõne päevaga.

Tänu vastupanule mitmetes strateegiliselt tähtsates punktides tökestati kollaboratsionistliku valitsuse moodustamine. Vastupanu algas invasiooni esimestel tundidel, kui valitsuse uudisteagentuuri töötajad keeldusid edastamast teadet, nagu oleksid Tšehhoslovakia kommunistliku parti ja valitsuse juhid ise palunud invasiooni. President keeldus alla kirjutamast stalinistlike kommunistide gruvi dokumendile. Salajane kaitseraadio õhutas osutama rahumeelset vastupanu, edastas teateid vastupanuaktionsidest ja kutsus kokku mitmed invasioonivastased ametikud organid.

Valitsusametnikud, parteijuhid ja organisatsionid mõistsid invasiooni hukka ja Riigikogu nõudis arreteeritud juhtide vabastamist ning võõrvägede viivitamatut väljaviimist. Esimese nädala jooksul lõi ning kujundas kaitseraadiovõrk mitmeid koostööst keeldumise ja opositsiooni vorme. Kaitseraadio kutsus kokku erakorralise XIV parteikongressi, kutsus üles tunnijalistele üldstreikidele, palus raudteelastel aeglustada Vene sidevahendite ja raadiosaadete segamise seadmete transpordi ja laitis maha koostöö. Raadio veenis kuulajaid vägivaldse vastupanu asjatuses ja vägivallatu võtluse arukuses. Nõukogulastel osutus võimatuks leida piisavalt kollaboratsioniste nukurežiimi moodustamiseks.

Ehkki oldi sõjaliselt täiesti edukad, leidsid Nõukogude ametnikud, et nad ei suuda maad oma võimule allutada. Kohates tsiviilelanikkonna üksmeelset vastupanu ja arrestades oma vägede jätkuvat demoraliseerumist, viisid Nõukogude ametnikud Svoboda Moskvasse läbirääkimistele, seal aga nõudis Svoboda Tšehhoslovakia arreteeritud liidrite kohalekut.

Töötati välja kompromiss - see oli vahest suurim strateegiline viga -, mis seadustas Nõukogude vägede kohaleku ja tõi ohvriks mõned reformid Tšehhoslovakias. Paljud olulised reformid jäid aga kehtima ja reformigrupp pöördus tagasi Prahasse oma ametikohtadele. Üldsus nägi kompromissi lõõtsaamist ja keeldus seda nädal aega aktsepteerimast.

Hoolimata paljudest nõrkustest ja kompromissidest jäid reformirežiim ja paljud reformid augustist kuni järgmise aasta aprillini kestma, siis aga andsid mõned Nõukogude-vastased meelevaaldused, nende seas rünnakud Aerofloti kontorile Prahas ettekäändne Nõukogude surve tugevdamiseks. Seekord Tšehhoslovakia ametnikud kapituleerusid, törjusid valitsusest ja parteikohtadelt välja Dubčeki reformigruppi, asendades selle vanameelsema Husáki režiimiga.

Nõukogude ametnikud olid olnud sunnitud minema esialgsest sõjaliste meetmete kasutamisele üle järkjärgulisele poliitilisele survele ja manipulatsioonidele ja nende põhieesmärgi saavutamine lükkus kaheksa kuu vörra edasi. Kui täieliku Nõukogude kontrolli saavutamist oleks selliste ülekaalukate jöuduude vastu kaheksa kuud edasi lükkatud sõjaliste vahenditega, oleks selle võtluse võinud panna samasse klassi lahinguga Termopüllide juures, kus väike arv kreeklasi võitles viimse meheni tohutus ülekaalus oleva Pärsia armee vastu.

Tšehhoslovakia kaitse olemuse ja saavutused on paljud juba unustanud ja kui neid mainitakse, siis sageli moonutatult. Kaitsevöötlus sai lõpuks lõlla Tšehhoslovakia ametnikue kapituleerumise, mitte vastupanu enda võitmise töötu. Vägivallatu vastupanu pidas vastu Nõukogude võimu pealesurumisele tervelt kaheksa kuud - augustist aprillini - mida oleks olnud võimatu saavutada sõjaliste vahenditega.

Kõike seda tehti ilma ettevalmistuse ja väljaõppeta, veel vähem oli olnud mingit planeerimist ettenägematuteks olukordadeks. Hoolimata lõõtsaamisest neis erakordsest ebasooldlates tingimustes, nätab see saavutus, et viimistletud, ettevalmistatud ja treenitud vägivallatu vastupanu tegelikuks kaitseks võib omada potentsiaali, mis on suuremgi kui sõjalistel vahenditel.

Baas sõsteemseks edasiarendamiseks

Käesolevas peatükis kirjeldatud ja mainitud juhtumid võivad saada aluseks uut tüüpki kaitseprogrammi sõsteemseks arendamiseks, mis suudaks võõrinvaskiooni ja sisemist ebasesaduslikku võimuhaaramist ära hoida ning nende eest kaitsta.

Seni on vastavaid meetodeid poliitiliselt vähe arendatud. Need on sama vähe viimistletud, kui oli sõjategevus viis tuhat aastat tagasi. Nagu eeltoodust nähtub, on vägivallatus võtluses osalejatel alati puudunud eelnev organiseeritus, ettevalmistus, täiustatud relvastus, väljaöpe ja põhjalikud teadmised varasemate konfliktide ning strateegiliste põhimõtete kohta, mis sõjaliste vahendite kasutajail on olnud olemas tuhandeid aastaid. Vaid teadlikud pingutused relvastuse, organisatsiooni, väljaõppe ning sõjategevuse strateegia parandamiseks suurendasid sõjaliste vahendite efektiivsust lahingus ja töötsid nende purustusjöödu.

Taolisi pingutusi ei ole kodanikukaitse arendamiseks seni tehtud. Hoolimata sellest olulisest puudusest, on riigi kaitse eesmärgil vägivallatu võtluse rakendajad saavutanud märkimisväärseid tulemusi. Nii tuleb pöörata tähelepanu küsimusele, kuidas on nii palju saavutatud ja kas - ning kui jah, siis kuidas - võiks tulevikku tarvis ette valmistada efektiivse kallaletungi ärahoidmisse ja kaitse poliitika, kasutades selleks ka eelpooltoodud ajaloolisi näiteid.

Märkusi

Selles peatükis esitatud punktide täiendavat analüüsni ja infot nende kohta võite leida raamatutes Gene Sharp, *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980), lk. 263-284 ja Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 63-105.

Sin esitatud "kaitsva kaitse" käsitlus sisaldab selles valdkonnas tehtud arvukate ettepanekute kõige üldisemaid jooni. Sellise lähenemise tähtsaimate pooldajate hulka kuuluvad Horst Afheldt, Anders Boserup, Norbert Hannig, Jochen Löser, Albrecht von Müller ja Lutz Unterseher. Vastava sissejuhatava ülevaate leiate Jonathan Deani artiklis "Alternative Defence: Answer to NATO's Central Front Problems?" - *International Affairs*, kd. 64, nr. 1 (talv 1987/1988), lk. 61-88 ja Stephen J. Flanagan artiklis "Nonprovocative and Civilian-Based Defenses" rmt.-s Joseph S. Nye, Jr., Graham T. Allison, Albert Carnesale (toim.), *Fateful Visions: Avoiding Nuclear Catastrophe* (Cambridge, Mass.: Ballinger Publishing Co., 1988), lk. 93-109. Vt. ka Frank Barnaby, Egbert Boeker, "Defence Without Offence--Non-nuclear Defence for Europe" (Bradford, England: University of Bradford, Peace Studies Paper No. 8, 1982). Tähtsamad trükkised selles valdkonnas on Horst Afheldt, *Defensive Verteidigung* (Reinbek, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1983); Anders Boserup, "Non-Offensive Defense in Europe" (University of Copenhagen; Centre of Peace and Conflict Research, Working Paper No. 5, 1985); Norbert Hannig, "Verteidigung ohne zu Bedrohen" (Universität Stuttgart: Arbeitsgruppe Friedensforschung und Europäische Sicherheit, Paper No. 5, 1986); Hans-Heinrich Nolte, Wilhelm Nolte, *Ziviler Widerstand und Autonome Abwehr* (Baden-Baden: Nomos Verlag, 1984); Lutz Unterseher, *Defending Europe: Toward a Stable Deterrent* (Bonn: Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik, 1986).

"Kaitsva kaitse" käsitluse Sveitsi kaitsepoliitika kontekstis võite leida Dietrich Fischeri artiklis "Invulnerability Without Threat: The Swiss Concept of General Defense" rmt.-s Burns H. Weston (toim.) *Toward Nuclear Disarmament and Global Security - A Search for Alternatives* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1984), lk. 504-532.

"Kaitsva kaitse" kohta rakendatuna Briti kaitses vt. Alternative Defence Commission, *Defence Without the Bomb* (London and New York: Taylor and Francis, 19893).

Lenini ingliskeelne tsitaat pärineb teostest V. I. Lenin: *Selected Works in Three Volumes* (New York: International Publishers, 1967), krd. 3, lk. 692-693.

Ülevaade vastupanust Kappi putšile tuginet järgmistele materjalidele: Wilfred Harris Crook, *The General Strike* (Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1931), lk. 496-527; Donald Goodspeed, *The Conspirators* (New York: Viking, 1962), lk. 108-188; Erich Eyk, *A History of the Weimar Republic* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962), krd. 1, lk. 129-160; Karl Roloff (pseud.: Karl Ehrlich), "Den Ikkevoldelige Modstand: den Kvalte Kapp-Kuppet" rmt.-s K. Ehrlich, N. Lindberg, G. Jacobsen, *Kamp Uden Vaaben* (Copenhagen: Levin & Munksgaard, Einar Munksgaard, 1937), lk. 194-213; ja John Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power* (New York: St. Martin's Press, 1953), lk. 63-82. Vt. ka Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, lk. 40-41 ja 79-81.

Prantsuse Alžeerias toimunud riigipöördele osutatud vastupanu käsitluse aluseks ja tsitaatide aluseks on Adam Roberts "Civil Resistance to Military Coups" - *Journal of Peace Research* (Oslo), XII, nr. 1 (1975), lk. 19-36.

Ruhri võitluse kirjelduse aluseks on Wolfgang Sternstein "The Ruhrkampf of 1923" rmt.-s Adam Roberts (toim.), *Civilian Resistance as a National Defense* (Harmondsworth, England, and Baltimore, Md.: Penguin Books, 1969), lk. 128-161.

Tšehhoslovakia vastupanu ülevaate allikmaterjalid on järgmised: Robert Littell (toim.), *The Czech Black Book* (New York: Praeger, 1969); Robin Remington (toim.), *Winter in Prague* (Cambridge, Mass: M.I.T. Press, 1969); Philip Windsor, Adam Roberts, *Czechoslovakia 1968* (New York: Columbia University Press, 1969); ja Vladimir Horsky, *Prag 1968: Systemveränderung und Systemverteidigung* (Stuttgart: Ernst Klett Verlag ja Munich: Kösel-Verlag, 1975). Vt. ka H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1976).

II peatükk

Võimuallikate õrakasutamine

Ootamatud jõuvarud

KUIDAS TEISITI oleksid eelmises peatükis vaadeldud võimu anastajate ja aggressorite vastased vägivallatu vastupanu juhtumid võinud teoks saada kui mitte juhuslikult või erakordsetes oludes? On's sellistel sündmustel ka muud tähtsust, kui talletada ajaloo jaoks see, mis juhtus just Neil aegadel ja neis kohtades? On ehk võimalik, et need juhtumid on teatud üldise tegevuslaadi väljenduseks, millel on laiem tähdendus?

Kiiresti kerkib üles uusi küsimusi. Kas vägivallatu vastupanu võiks tulevikus olla edukas võitluses diktatuuri vastu ja kui jah, siis kuidas? Kas seda meetodit kasutavad inimesed võiksid töesti takistada uute survesõsteemide tekkimist? Kas kogu ühiskond saaks edukalt välja töötada ja kasutusele võtta sellel meetodil põhineva kaitsepoliitika riigipõore ja välisagressiooni ärahoidmiseks ja nurjamiseks?

Enamik inimesi peab kummalseks kui mitte absurdseks mõtet, nagu võiks rahvas ilma sõjaväe, tankide, lennukite, pommid ja rakettideta purustada diktatuuri, muuta võimetuks sissetungiva armee, tökestada konstitutsioonivastase riigivõimu haaramise ja võita aggressorid.

See aga ei ole sugugi kummalsem idee, kui see, mis oli mõnede üksikute teadlaste mõtteis 1930. aastatel. Oletati, et mingid tibatillukesed seninähtamatud aineosakesed, mida nimetati atomiteks, kätkevad endis sellist tohutut jõupotentsiaali, mida võiks rakendada inimajaloos pretsedenditu plahvatusvõime tekitamiseks. Tänapäeval on selle idee paikapidavus ilmne, kuid 1939. aastal oleks enamus "terve mõistusega" inimesi nii natside kui liitlaste poolel selle kõrvale heitnud. Puudusid selliste relvade näidised, ei kõige mahajäänumad ega tehniliselt arenenumad aggressorid polnud neid ka väikeses ulatuses katsetanud.

Kui poleks olnud tolle sõja erilisi tingimusi, oleks võinud miljonite tillukeste aatomite pommideks muutmine jäädä lõpmatuseni vaid mõnede intellektuaalide kummalseks ideeks. Kuid vastuseks sulgavale rahvusvahelisele kriisile anti teadlaste ja tehnikute käsutusse tohutud inim-ja materiaalsed ressursid, et püüda muuta tillukeste aatomite jõupotentsiaal maailma kõige laastavamateks relvadeks. Tagajärjed on hästi teada.

Politiilise jõu kohta eksisteerib üks intuitiivne idee, millel võivad olla võrdlemisi äärmuslikud, kuid resultatiivsed tagajärjed. Seni on seda vaid piiratud ulatuses ära kasutatud. Idee seisneb selles, et ühiskonnas on selline jõupotentsiaal, mida saab nii efektiivselt kasutusele võtta ja rakendada allassurumise ja türannia häävitamisel, agressiooni ärahoidmisel ning võitmisel, et sõjalist relvaarsenali ei ole enam vaja. On töenäoline, et lähematel aastatel ja aastakümnetel on sellel jõuallikal poliitikas ja rahvusvahelistes konfliktides suurem mõju, kui vaevalt keegi oskab ette kujutada. See on võimuallikas mida kasutati, ehkki väga piiratult, esimeses peatükis kirjeldatud juhtudel.

Nagu järgnevates peatükkides näitame, saab seda jõupotentsiaali viimistleda ja tema efektiivsust oluliselt tösta. Seda veelgi tugevdatud jõupotentsiaali võib tulevastes teravates konfliktides kasutada ja töenäoliselt osutub see võimeliseks nii kaitset pakkuma kui ka ära hoidma rünnakut, kasutatamata selleks massihäävitusrelvi või tohutut tavarelvade arsenali, millel tänapäeval puudub võime *kaitsta*.

Neljal eelmises peatükis kirjeldatud juhul ei olnud rahvas tegelikult abitu või relvitu. Inimesed olid töepoolest "relvastatud", kuid *reistsuguste* -- psühholoogiliste, sotsiaalsete ja poliitiliste relvadega. Need relvad suutsid usurpaatorite või agressorite võimuallikatele anda otselöögi. Just sellest tulenebki suuresti selliste relvade vältlusvõime sellises vägivallatus vältluses.

Põhjas, miks koostööst keeldumise ja vaenlast trotsivad liikumised on aegajalt suutnud ka võimsaid valitsejaid võimust ilma jäätta, on see, et need liikumised tabavad kõigi valitsuste Achilleuse kanda: valitsused sõltuvad inimestest ja ühiskondadest, mida nad valitsevad. Rahva keeldumine teha koostööd agressorite ja diktaatoritega vähendab ja võib ära lõigata juridepääsu võimuallikatele, milles kõik valitsejad sõltuvad. Juurdepääsuta neile võimuallikatele valitsejate joud nõrgeneb ja lõpuks hääbub. Selles peitub käesolevas peatükis esitatud poliitilisest joust arusaamise olemus.

Sõltuvad valitsejad

Kordamist vajab ilmne, lihtne, kuid sageli eiratud intuitiivne arusaam, millel on suur teoreetiline ja praktiline tähtsus, et kõige kõrgemal tasandil valitsevate ja otsuseid langetavate üksikisikute ja gruppide - keda me ühhiduse huvides nimetame valitsejateks - võim ei ole neile sisemiselt omane. Nad ei ole koos sellega stündinud ega oma seda ja nad ei rakenda seda isiklikult. Pigem saavad nad seda võimu kasutada vaid nii kaua, kui see neile kättesaadavaks tehakse.

Poliitilise võimu all mõistame me kõigi mõjutamis- ja surveabinõude kogumit, sealhulgas sanktsioone (või karistusi), mida ühiskonnas kasutatakse politika kujundamisel ja ellurakendamisel. Poliitilist võimu võivad omada valitsused, riik, institutsioonid, opositsiooniliikumised ja teised gruppid. Seda võimu võib rakendada otseselt või hoida reservis, seega näiteks on võim olemas nii läbirääkimistel kui sõjas. Konfliktide puhul kätkevad endas võimu nii võitja kui kaotaja pool. Poliitilist võimu võib mõõta suhtelise võimena rakendada survemeetodeid, omada kontrolli olukorra, inimeste ning institutsioonide üle ning mobiliseerida inimesi ning institutsioone mingi eesmärgi saavutamiseks.

Valitsejad ei ole kõikvõimsad ning neil puudub ka isegenereeruv võim. Poliitiline võim peab oma olemuse tõttu tulema väljastpoolt valitsejate isikuid. Üksinda ei ole valitsejatel ei flüüsili ega vaimseid võimeid kõige soovitu kordasaatmiseks. Et valitsejad omaksid poliitilist võimu, peab neid tunnustatama autoriteeti omavaina, nad peavad suutma juhtida teiste inimete käitumist, toetuma laialdastele inim- ja materiaalsetele ressurssidele, juhtima oma poliitika rakendamisel bürokraatiaaparaati ja käsutama repressiiv- või lahinguorganisatsioone. Kõigi nende võimuallikate kättesaadavus sõltub rahva ja valitsetava ühiskonna rohkearvuliste gruppide ning institutsioonide koostööst ja kuulekusest. See tähendab, et need komponendid ei ole automaatselt potentsiaalsele valitsejate käsutuses.

Täielik koostöö, kuulekus ja toetus suurendavad vajalike võimuallikate kättesaadavust ja järelkult valitsejate võimu. Koostöö piiramise või selle lakkamine aga vähendab otseselt või kaudselt juridepääsu vajalikele võimuallikatele või lõikab selle täiesti ära. Nagu vee voolu kraanist saab reguleerida kraani keeramisega, saab koostöö pakkumise või sellest keeldumisega kontrollida valitsemiseks vajalike ressursside kättesaadavust.

Loomulikult on valitsejad tundlikud oma suvakohase tegutsemise piiramise suhtes. Selliste ideede levikus võivad nad kergesti näha ohtu. Seepärast on töenäoline, et trotsi murdmise eesmärgil õhvvardavad ja karistavad valitsejad neid, kes ei kuuletu, streigivad või ei tee koostööd. Kuid see pole veel kõik.

Kui repressioonidest hoolimata on võimalik kõllalt pikka aega piirata võimuallikaid, nende kasutamist takistada või võimatutus teha, võib esialgseks tagajärjeks olla režiimisene ebakindlus ja segadus. Sellele järgneb töenäiselt valitsejate võimu tunduv nõrgenemine. Aja jooksul on

võimuallikatele juurdepääsu tökestamise tulemus režiimi halvatus ja võimetus ning rasketel juhtudel isegi lagunemine. Olgu aeglasedt või kiiresti, valitsejate võim hääbub poliitilise nälitöötu.

Sama poliitilise võimu põhimõtet väljendas 1548. aastal Etienne de la Boétie. Türrannist rääkides kirjutas ta: "Sellel, kes sind nii halvasti kohtleb, on vaid kaks silma, kaks kätt, üks keha ja peale nende eeliste, mida sina talle annad oma häävitamiseks, ei ole tal midagi, mida ei oleks suurel ja lõpmatul hulgjal kõige väiksemal inimesel sinu linnades." Boétie väitis, et just kannatavatelt inimestelt ammutab türrann kõik, mida ta valitsemiseks vajab: seaduslikkuse, raha, abistajad, sõdurid ja isegi noored naised, kellega ta oma õöd mõõda saadab. Boétie teeb järelduse, et kui türrannidele "ei anta midagi, kui neile ei kuuletuta ilma võitluseta, ilma lõppki andmata, jäätavad nad alasti ja nende laul on laulduud ning nad ei saa enam midagi edasi teha, olles nagu juur, millel puudub pinnas ning toit, ja oks närbub ning sureb."

Võimuallikate kindlakstegemine

Poliitiline võim tuleneb kõigi või osa allpool esitatud allikate koostoinimest.

Autoriteet. Valitsejate autoriteedi või seaduslikkuse tunnustamise ulatus ja tugevus alluvate poolt on oluline tegur, mis mõjutab valitsejate võimu. Kui ulatuslikult, sulgavalt ja kindlalt inimesed usuvad valitsejate õigust neid valitseda? Kui valitsejate autoriteet on tugev, on suurem töenäosus, et neile tehakse kättesaadavaks teised võimuallikad ja on töenäoline, et vajadus ähvardada või kasutada sanktsioone kuulekuse ja koostöö tagamiseks on väike.

Inimressursid. Valitsejate võimu mõjutab kuuletuvate, koostööd tegevate ja erilist abi pakuvate inimeste ja gruppide arv, nende inimeste osatähtsus kogu rahvastikus ja nende organisatsioonide ulatus, vormid ning tugevus. On oluline kui palju inimesi ja organisatsioone aitab või keeldub aitamast.

Oskused ja readmised. Valitsejate võimu mõjutavad ka nende inimeste ning gruppide oskused, teadmised ja võimed, kes on valmis kuuletuma ja valitsejaid abistama, samuti ka nende suutelisus rahuldada valitsejate vajadusi. Kas neil on sellised võimed, nagu valitsejad vajavad? Millisel määral sõltuvad valitsejad nende oskustest, teamdistest ja võimekusest?

Varjatud tegurid. Valitsejate toetamisel on olulised ka psühholoogilised ja ideoloogilised tegurid ning tunded ja uskumused. Siia kuuluvad tavad ja suhtumine kuulekusse ja allaandmissesse ning ühise usu, ideoloogia või missioonitunde olemasolu või puudumine. Kui need tegurid on tugevad, on valitsejatele töenäoliselt ka teised võimuallikad kergemini kättesaadavad, kui aga need faktorid on nõrgad või puuduvad, on ka teiste võimuallikate kättesaadavus kõrsitavam.

Materialsed ressursid. See, millises ulatuses valitsejad otseselt või kaudselt vara, loodusrikkusi, finantsressursse, majandussüsteemi ja side- ning transpordivahendeid kontrollivad, aitab määratada kindlaks valitsejate võimu piirid. Kas need materiaalsed ressursid on valitsejate eesmärkide teenimiseks kergesti kättesaadavad või ei ole?

Sanktsioonid. Valitsejate võimu viimaseks allikaks on nende kasutuses olevate sanktsionide (karistuste) laad ja ulatus. Sanktsionidega võib ähvardada või neid võib rakendada valitsejatele endi alamete vastu, kui need on sõnakuulmatud või hoiduvad koostööst, ja riikide ning välismaiste valitsejate jõudude vastu, kellega ollakse konfliktis. Seetõttu kerkivad järgmised kõlsumused. Millised surveabinööd, karistused ja võitlusvahendid on valitsejatel sellistes olukordades kasutada? Kas need on kergesti, usaldusväärsetelt ning täielikult kättesaadavad või on siin piiranguid?

Peaaegu alati on kõlsumus selles, mil määrat läbi mõned või kõik need võimuallikad on olemas. Vaid harva, kui üldse, on kõik need valitsejatele täielikult kättesaadavad või puuduvad hoopis. Nende allikate kättesaadavus muutub pidevalt. Muutused toovad kaasa valitsejate võimu

tugevnemise või nõrgenemise. Valitsejate võimu ulatuse, tugevuse ja kestvuse määrab see, mil määral neil on piiramatu juridiliseks neile võimuallikatele.

Sõltuvus valitsetavatest

Valitsejate võimuallikate lähem analüüs näitab, et nad sõltuvad suuresti või täielikult (olukorras tõenäolvalt) valitsetavate kuulekusest ja koostööst. Vaadelgem neist allikaist ilmajäätmine tagajärgi.

Kui aluvad eitavad valitsejate õigust valitseda, võtavad nad neilt õra üldise või gruvi nõusoleku, mis teeb olemasoleva valitsuse funktsioneerimise üldse võimalikuks. Autoriteedi või seaduslikkuse kaotamine käivitab valitsejate võimu nõrgenemise või lagunemise. Kus kaotus on väga suur, seal on ohus antud valitsuse olemasolu. Seepärast on sisemiste võimuanastajate ja välisagressorite autoriteedi eitamine elanikele toetuva kaitsevötluse võtmeelement, kui selle vötluse eesmärk on tõkestada uue, sise- või välisanastajate valitsuse kehtestamine. Kui elanikkond kord on eitanud valitsejate autoriteeti, on töenäoline, et piiratakse koostööd, kuulekust ja abi või keeldutakse neist täielikult. Allumatus ja koostööst keeldumine on tösin probleem iga režiimi jaoks.

Iga valitseja vajab suure osa aluvate kogemusi, teadmisi, tööd ja haldusoskusi. Mida ulatuslikum ning üksikasjalikum on valitsejate kontroll, seda enam seda laadi abi nad vajavad. Nii näiteks ulatub panus valitsejate võimu tugevdamisele tehnilise eksperdi eriteadmistest, teadlase uurimistöödest ja osakonnajuhataja organiseerimisvõimetest kuni masinakirjutajate, vabrikutööliste, arvutispetsialistide, sidetehnikute, transporditööliste ja farmerite abini. Nii majandus- kui poliitiline sõsteem funktsioneerib tänu paljude üksikisikute, organisatsioonide ja alagruppide panusele.

Valitsejate võim sõltub kogu sellise abi pidevast kättesaadavusest, see ei kehti mitte ainult üksikute ekspertide, ametnike ja teiste taolistele teenistujate kohta, vaid hõlmab ka allorganisatsioonid ja -institutsioonid, koos nende osakondade, büroode, filiaalide ja komiteedega, mis kõik kokku moodustavad sõsteemi kui sellise. Nagu võivad koostööst keelduda üksikisikud ja sõltumatud organisatsioonid, nii võib keelduda andmast piisavat abi valitsejate positsiooni säilitamiseks ja nende poliitika ellurakendamiseks ka iga allorganisatsioon.

Kui alamat ja ühiskonna institutsioonid, mis varem abistasid valitsejaid tehes neile kättesaadavaks mitmesugused võimuallikad, keelduvad uute valitsejate autoriteeti tunnustamast, ohustab see nende juridilise võimuallikatele. Rahvas ja institutsioonid, mis kunagi pakkusid usaldusväärset abi, võivad nüüd valitsejate soove vaid ebaefektiivselt täita, võivad isegi tühistada teatud otusuid või kindlalt keelduda varasemast abist, koostööst ja alluvusest valitsejatele.

Ilma paljude töötajate kohusetundliku ja usaldusväärse tööta puuduvad haldus- ja bürookratia-aparaadi funktsioneerimiseks olulised oskused, teadmised ja inimressursid. Majandussüsteem ei funktsioneeri tõhusalt arvukate tööliste, pöllumeeste, tehnikute, juhtide, transporditööliste, sidetöötajate ja teadlaste usaldatava osalusesta. Kui politsei ja sõdurid ei täida kuulekalt oma ohvitseride käske, ei suuda repressiivorganid tegutseda vastuhakkajate suhtes usaldusväärset.

Käsuräätmisest keeldumine ei sõltu Henry David Thoreau või Mohandas K. Gandhi tööde hoolikast tundmaõppimisest. Väga väiksed lapsed ja paljud noorukid ning täiskasvanud omandavad allumatuses täiesti loomulikult suure osavuse. See on nähtus, mida meie ühiskonnas tuntakse laialt ja selle olemust annab edasi vanasõna: "Sa võid viia hobuse vee juurde, aga sa ei saa teda jooma sundida." Allumatus ja poliitilisest koostööst keeldumise võime juured on pigem meie loomulikus inimlikus kalduvuses kangekaelsusele, kui see meile sobib, kui poliitilise teoria sulgavas mõistmises, teatud religioossete doktriinide tunnustamises või moraalse arengu kõrgema taseme saavutamises. Ent kui seda rakendavad ühiselt tegutsevad rahvamassisid kindla eesmärgi

nimel, muutub see võimsaks jõuks, sest see langeb kokku tegevuse laadiga, mida nõuab poliitilise võimu põhiolemuse mõistmine.

Repressioonidest ei piisa

Valitsejad ei tunne trotsiva käitumise üle head meelt ja nad ei lepi sellega kergesti. Töepoolest, nagu eespool märkisime, peetakse koostööst keeldumises väljenduvat heakskiidust loobumist kõige tõenäolisemalt tösiseks ähvarduseks. Kui režiim ei ole valmis muutusteks, et rahuldada rahva nõudmisi, on ta poliitiliste rahulematustega kartuses üha enam sunnitud toetuma survele.

Et taastada või kindlustada abi, kuulekust ja koostööd, mida ametnikud vajavad, võivad nad ähvardada karistustega ja neid ka rakendada. Karistuste hulka võivad kuuluda peksmine, vangistamine, piinamine ja hukkamine. Sellised sanktsioonid on tavatisel vőimalikud hoolimata laialdasest rahulematusest režiimiga, sest väga sageli jääb üks osa rahvast kuulekaks ja soovib aidata režiimil püsida ja ellu viia oma poliitikat. Sellisel juhul võivad valitsejad kasutada uстavaid alamaid politseinike või sõdurite naelu ja ähvarduseks. Siiski ei ole sanktsioonid selle režiimi säilitamise otsustavaks teguriks. Seda kahel põhjusel. Valitsevat gruppi (kodu- või välismaist) hoiab ikkagi koos miski muu kui sanktsioonid, näiteks religioon, majanduslikud huvid, ideoloogia, usk oma missiooni ning muu taoline. Pealegi tuleneb ja sõltub valitsejate võime kodus või võõrsil sanktsioone rakendada alluvate endi töhusast abist.

Sanktsioonid on valitsejate poliitilise võimu säilitamisel tähtsad, seda eriti kriisiolukorras. See aga ei tähenda, et need karistused suudavad alati taastada allumise ning kuulekuse, olgu siis lühikeseks või pikaks ajaks.

Kui valitsejate karistused ka toovad esialgu kaasa mingi välise järeleandmise, ei piisa sellest kestva tulemuse saavutamiseks. Valitsejad vajavad enamat kui vastumeelset, välist päriolekut. Sunnitud allumine toob sageli kaasa ebatõhusa kohustuste täitmise, kui mitte sihiliku tõõtempo aeglustamise. Niikaua kui valitsejate autoriteedi ulatus ja tugevus alluvate seas on piiratud, pole ka ähvarduste ning karistustega saavutatud allumine küllaldane pideva ja täieliku võimu tagamiseks.

Valitsejad ei saa olla kindlad, et vastupanu osutava rahva karistamine suudab lühiajaliseltki taastada võimule allumise, kindel pole seogi, et neil on sanktsioonide rakendamiseks alati täielik vőimalus. Isegi kui represseerijate sanktsioone tõrksa rahva vastu rangelt rakendatakse, ei pruugi need alati tingimata võimule kuuletumist ja nendega koostööd kindlustada. Karistuste efektiivus oleneb alamate allumise mudelist. See ei sõltu üksnes sellest, kui täielikult rahvas tavalistes oludes kässe ja juhiseid täidab, vaid ka sellest, kas antud ajal ja antud eritingimustes on alluvad valmis kuuletuma ja koostööd tegema või kas nad on valmis jätkama valitsejate trotsimist hoolimata karistamisega ähvardamisest või karistustest.

Isegi kui vastupanu osutajad seisavad silmitsi karistustega, on ruumi tahteavalדuseks, valiku tegemiseks. Nad võivad valida allumise, välvides sellega sanktsioone, mida allumatuse korral ähvardati rakendada. Nad võivad ka otsustada mitte alluda ja riskida, et nende suhtes rakendatakse sanktsioone. See ei pruugi tingimata olla poliitiliselt väga komplitseeritud kõlsumus. Paljud väikesed põikpäised lapsed ja mässumeelsed noorukid riskivad korduvalt karistustega, ehkki mitte nii ränkadega.

Kui inimesed ei tahata järelle anda muidu kui karistuse ähvardusel, peavad nad sanktsioone *karisma*, et need oleksid efektiivsed. Inimesed peavad pidama nende tagajärgi vähem soovituksi kui allumise oodatavaid resultaate. Ähvardatavad või rakendatud karistused toovad kaasa kuulekuse ja allumise vaid siis, kui nad mõjutavad alluvate mõtteid ja tundeid, kui alluvad kardavad sanktsioone ja ei tahata nende all kannatada. Sanktsioonid ei anna iseenesest soovitud tulemusi: läbipekstud meelevallaja võib järgmisel päeval tagasi tulla, vangistatud streikija ei

tee ikkagi tööd ja hukatud mässaja ei täida enam eales käska. Karistustel on edu vaid siis, kui nad suurendavad allumist niivõrd, kuivõrd on vaja valitsejate eesmärkide saavutamiseks.

Tuleb arrestada, et kui hirm karistuste ees *ei* valda alluvate meeli, siis ei ole repressioonidel tõenäoliselt edu. Nagu sõdadeski, ei pane füüsiliste vigastuste või surma tõenäosus sõdureid eesliinilt põgenema või alla andma. Kui võitlevad jõud - sõjaväelased või tsviilelanikud, vägivaldsed või vägivallatud - usuvad piisavalt oma üritusse, on tõenäoline, et nad jätkavad võitlust hoolimata neid isiklikult ähvardavast ohust. Sellistes tingimustes võivad repressioonid isegi sõvendada rahva ebasõbralikkust režiimi suhtes ja suurendada vastupanu osutajate arvu.

Valitsejate võim on haavatav veel teiselgi moel. Nagu märkisime, tuleneb sanktsioonide rakendamise võime vähemalt mõnede alluvate kuulekusest ja koostööst. Arreteleerimisteks, vangistusteks, peksuks ja muude repressionide läbiviimiseks on vaja politseid, armeed, poolsõjaväelisi ja teisi jõude ning sageli ka mingit abi üldsuselt. Repressioonide teostajate soov selliseid karistusi rakendada peab olema usaldusvärne. Mõningatel juhtudel see nii ei ole.

Politsei, sõdurid jmt. võivad mitte enam tunnistada varasemate valitsejate või valitsejaiks pürgijate õigust anda selliseid käske. Ka võivad otsuseid täideviivad isikud tegelikult olla solidaarsed või muutuda osavõtlikuks vastupanu osutava rahva ürituse suhtes ja seega kõhelda selle ürituse nimel võitlevate inimeste karistamisel. Politsei ja sõjaväelased võivad meelega täita korraldusi ebatõhusalt, kui nad arvavad, et nad vähemalt nätiliselt peaksid kuuletuma oma ülemustele. Ka on politsei ja sõjaväelaste kogemused vägivallaga seotud repressionide rakendamisel *vägivalda mitte kasutavate* vastupanu osutajate suhtes paljudel juhtudel vähendanud nende endi kuuletumisvalmidust. Mõnikord on tagajärjeks olnud isegi ulatuslik poolahooiu kaotamine, varjatud allumatus või avalik mäss vägivalda mitte kasutava rahva suhtes julmade repressionide jätkamise vastu. See on üks oluline põhjas, miks vägivallatu distsipliini säilitamine, mida käsiteleme III peatükis, on nii oluline.

Kõiki neid kolme tähtsat tegurit - autoriteedi eitamist, poolahooju vastupanu osutajate üritusele ja vastumeelsust rakendada vägivalda seda mitte kasutava rahva suhtes - saab teadlikult kasutada moel, mis võiks oluliselt nõrgendada valitsejate võimu, kui mitte seda lõpetada.

Ühise vastupanu võimalikkus

Kui tahetakse piirata valitsejate võimu jättes nad ilma abist ja kuulekusest, peab ulatuslikku koostööst keeldumist ja allumatus tõlitaluks hoolimata vältimise saavutamiseks rakendatavatest repressionidest. Ulatuslik allumatus ja koostööst keeldumine on võimalikud, kui alluvate hirm on kord oluliselt vähenedud või sellest on üle saadud ja kui muudatuste hinnana ollakse valmis taluma sanktsioone.

Siias muutub selline tegevus poliitiliselt tähtsaks ja valitsejate võime suruda peale oma tahet väheneb võrdeliselt sõnakuulmatute alamate arvuga ja valitsejate sõltuvusega alamaist. Vastus nätiliselt ohjeldamatu poliitilise võimu probleemile võib seepärast peituda selles, kuidas alustada ulatuslikku koostööst keeldumist ja kuidas seda repressionidest hoolimata jätkata.

Teoria, et poliitiline võim tuleneb vägivallast ja et võit läheb tingimata sellele poolele, kellel on suurem vägivalla kasutamise võime, on ekslik. Võidu kindlustamisel surveavaldaajate, türannide ja agressorite üle, kellel on peaegu piiramatu võime hävitada ja tappa, omavad suurt tähtsust otsus allumisest keelduda, tahe vaenlase käske trotsida ja võime vastupanu osutada.

1943. aasta juulis mõönis Hitler, et "inimeste valitsemine vallutatud maades on, võib õelda, kahtlemata psühholoogiline probleem. Üksnes jõuga ei saa valitseda. Muidugi on joud otsustava tähtsusega, kuid sama oluline on omada seda psühholoogilist "midagi", mida vajab loomataltsutaja, et olla looma peremees. Nad peavad olema veendunud, et meie oleme võitjad."

Mis siis juhtub, kui inimesed keelduvad tunnustamast sõjaliselt edukat sissetungijat kui uut potentsiaalset peremeest? Mis juhtub, kui inimesed tõrjuvad tagasi oma riigi sõjaliste jõudude pretensioonid, kes on pealinna vallutanud, valitud ametnikud arreteeritud või tapnud ja kuulutavad, et mässulised väed on uus valitsus? Kui rahvas mõistab oma potentsiaali, mis tuleneb poliitilise võimu olemusest, annavad need küsimused alust realistlikeks, ehkki väheuuritud valikuvõimalusteks.

Nõuded rakendamise korral

Kui tahetakse ära kasutada seda arusaama poliitilisest võimust, on võtmeküsimuseks *kuidas* seda teha. Teadmiste puudumine, kuidas tegutseda surve rakendavate olemasolevate valitsejate vastu ja kuidas takistada uute esilekerkimist, on olnud üks olulisemaid põhjusi, miks inimesed ei ole seda ideed sagadamini efektiivselt kasutanud ja sellega juba ammu türannia ning surve ära kaotanud. Selle idee kasutamisel on vähemalt kaks peamist nõuet.

Esiteks, inimesed peavad türanliku valitsuse mittetunnustamist aktiivselt väljendama koostööst keeldumisega. Seda võib teha mitmel viisil. Vähesed neist on hõlpsasti rakendatavad, paljud on ohtlikud ja kõik nõuavad jõupingutusi, vaprust ning arukust.

Teiseks, tegevus peab haarama gruppe või masse. Kui valitsev vähemus on ühtne ja hästi organiseeritud, kuid valitsetav enamus on lõhenenud ja ilma iseseisva organisatsionita, on inimesed tavaliselt nõrgad ja pole võimelised kollektiivseks vastupanuks. Nendega saab ükskaaval toime tulla. Tõhusaks tegevuseks on vaja *ühist* vastupanu ja trotsi. Tavaliselt on valitsejate võim ohus vaid siis, kui abist, koostööst ja allumisest keeldub samaaegselt suur hulk alluvaid, st. ühiskonna grupid ja institutsioonid.

Näiteks dissidentliku kirikuopetaja jutlused saavad mõjutada vaid väheseid kohalikke andunud koguduselikmeid, kuid kui režiimi mõistab ebaseaduslikuna hukka kogu kirik kõneldes tervele rahvale, võib see viia valitsuse langemisele. Käputäie töölt minema jalutanud töölisi võib lihtsalt vallandada, kuid tuhandete vankumatu liidu hästiorganiseeritud streik võib sundida olulistele järeleandmistele. Mõningaid käske ignoreerivaid valitsusametnikke pannakse vaevalt tähele, kuid suurema osa bürokraatiaaparaadi keeldumine koostööst teeb täidesaatva võimu võimetuks.

Seetõttu on organisatsioonide ning institutsioonide allumatus ja keeldumine koostööst oluline. Järelikult on selliste organite võime tõkestada juurdepääs võimuallikatele määrrava tähtsusega.

Rahva kontrolli strukturaalne alus

Rahva võimet kollektiivselt tegutseda valitsejate kontrollimiseks mõjutab tugevasti ühiskonna mitteriiklike organisatsioonide ja institutsioonide olukord, sest just nende kaudu saavad inimesed tegutseda ühiselt. Need mitteriiklikud organisatsioonid ja institutsioonid on võimukeskused, ühiskonnas on nad võimu kandvad ja koondavad ning seda ka rakendavad.

Nende võimukeskuste täpne sisu ja vorm muutuvad ühiskonniti ja samas ühiskonnas situatsiooniti. Ent tavaliselt kuuluvad nende hulka sellised sotsiaalsed grupid ja institutsioonid nagu perekonnad, ühiskonnaklassid, religioossed rühmad, kultuuri-, rahvus- ja erialagruppid, majanduslikud gruppid, kõlad, alevid ning linnad, provintsid ning regioonid, väiksemad valitsusorganid, vabatahtlikud organisatsioonid ning parteid. Kõige sagadamini on nad traditsioonilised, kindlalt välja kujunenud, formaalsed ühiskonngrupid ja -institutsioonid. Kuid mõnikord on võimukeskused formaalselt ka vähem organiseeritud. Mingi eesmärgi saavutamise või vastupanuvõtluse enda arenemise protsessis võidakse neid kas taaselustada või isegi luua.

Igal juhul aga määrab organisatsioonide ja institutsioonide kui võimukeskuste staatuse nende võime tegutseda iseseisvalt, võimu enda käes hoida ja reguleerida teiste võimukeskuste või riigiparaati käsitavate valitsejate võimu.

See iseseisvate üksuste ja võimusuhete kompleks moodustab valitsejate ja potentsiaalsete valitsejate võimaliku kontrolli "struktuuralse" baasi. Ühiskonna kui terviku "struktuuralse seisundi" määrvad kindlaks kolm tegurit. Esimene on nende võimukeskuste ulatus ja elujõulius, st. iseseisvate gruppide ja institutsioonide olemasolu, nende arv, sisemise tugevuse ja elujõulisse aste, tsentraliseeritus või detsentraliseeritus ning sisemiste otsuste langetamise protsessid.

Teise teguri moodustavad ühiskonna iseseisvate gruppide ja institutsioonide suhted. Kas need võimukeskused saavad töötada koos ühiste eesmärkide saavutamiseks? Saavad nad koordineerida oma plaane ja tegevust?

Kolmandaks on suhted nende keskuste ja valitsejate vahel. Kas võimukeskused on tegelikult võimelised valitsejaid sõltumatult tegutsema, st. võimelised allumisest ja koostööst keelduma, piirates sellega valitsejate võimuallikaid või lõigates need ära? Või on nende tegeliku iseseisvuse aste üsnagi piiratud?

See struktuuralne seisund seab valitsejate potentsiaalsele võimule üldised piirid, milles nad ei saa üle astuda ilma struktuurimuudatuste või suurema autoriteedi, alluvate ja nende institutsioonide vabatahtliku tunnustuse ja aktiivse abita. Kui võim on iseseisvate tugevate ja elujõuliste institutsioonide vahel väga suurel määral detsentraliseeritud, tugevdab see tingimus eriolukorras suuresti alamate ja nende institutsioonide võimet kollektiivselt ära võtta valitsejatelt või potentsiaalsetelt valitsejatelt võimuallikad, et kehtestada rahva kontroll.

Vabaduse struktuuralne alus

Kui võim ühiskonnas on erinevate võimukeskuste vahel efektiivselt hajutatud, siis on valitsejate võim väga tõenäoliselt allutatud kontrollile ja piirangutele, mis võimaldab ühiskonnal seista vastu röhumiisele, võimu anastamisele ja agressioonile. Sellised tingimused on seotud poliitilise vabadusega. Kui aga sellised võimukeskused on tõsiselt nõrgestatud või kui nad ei ole oma tegevuses sõltumatud, kui alamat on kõik võrdselt võimetud ning kui ühiskonna võim on tugevasti tsentraliseeritud, siis on tõenäoline, et valitsejad omavad ohjeldamatut võimu. Need tingimused on seotud türanniaga. Ei ole juhus, et mineviku totalitaarsed süsteemid on püüdnud kas likvideerida kõik sõltumatud gruppid või allutada need partei või riigi täielikule kontrollile.

Seetõttu ei ole vabadus lõppkokkuvõttes mitte miski, mille valitsejad alluvatele "kingivad". Lõppkokkuvõttes ei määra vabaduse astet ja valitsejate võimu piire ka ei formalised institutsionaalsed struktuurid ega valitsuse protseduurid kui sellised (nagu võib näiteks konstitutsiooniga olla sätestatud). Ühiskond võib tegelikult olla vabam või röhutum, kui formaalne konstitutsiooniline või juriidiline korraldus näitab. Valitsejate võimu tugevuse ja ulatuse ning ühiskonna tegeliku vabadusastme määrab hoopiski alamate tugevus ja kogu ühiskonna institutsioonide olukord. Valitsejate võimu ja ühiskonna vabadusastet võib omakorda suurendada või kahandada valitsejate ning alluvate tegevuse vastastikune mõju: mõned valitsejad võivad eelistada mitte nii tugevat survet avaldada, kui lubavad struktuuralsed tingimused, teisi valitsejaid aga võidakse rohkem toetada, kui struktuuralsed tingimused nõuavad ja see teeb nad võimsamaks.

Valitsejate võimu tugevnemise määrab kas otsestelt või kaudselt alamate valmisolek valitsejaid aktsepteerida, neile kuuletuda, nendega koostööd teha ja nende käskede ning soove täita. Teiselt poolt kahandab valitsejate võimu alluvate soovimatus neid aktsepteerida, millega kaasneb võime mitte kuuletuda, välida koostööd, eirata käskede ja jäätta täitmata nõudmisi.

Sit järeldub, et igas ühiskonnas peegeldab vabaduse või tõrannia aste suuresti alluvate suhtelist otsustavust olla vaba, nende valmisselekut ja võimet organiseruda elamaks vabana ja, mis on ülioluline, nende võimet panna vastu igale domineerimise ja orjastamise katsele. Teiste sõnadega, rahvas võib kasutada ühiskonda ennast vabaduse saavutamise ja kaitsmise vahendina. Inimvabaduse kõige võimsam tagatis on ühiskondlik võim, mitte tehnoloogilised purustusvahendid.

Kaitse alglätted ühiskonnas

Arusaam poliitilisest võimust ja vahendeist, millega valitsejate võimu piirata - või sellele lõppu teha - on väga oluliselt seotud probleemiga, kuidas tagada ühiskonna efektiivne kaitse nii kodumaiste võimuanastajate kui välisagressorite vastu. See näitab, et nii rahvas üldiselt kui ka ühiskonna institutsioonid võivad efektiivse kaitse pakkumisel mängida võtmerooli.

Rahvas ja institutsioonid saavad seda teha ründajaile vajalikust tunnustusest, allumisest ja koostööst keeldudes. Nagu me nägime, on põhimõte sellise tegevuse puhul lihtne - võimuallikate (autoriteedi, inimressursside, oskuste ja teadmiste, varjatud tegurite, materiaalse ressursside ja sanktsionide) piiramine nõrgendab valitsejate võimu, kuna neist ilmajätmine lagundab selle.

Selle mõistmine avab kaitsjaile tee, mida järgides nad saavad ründajatega võitlemisel otseselt ühiskonna sisemist tugevust ära kasutada. Säilitades oma seaduslikud normid, oma elulaadi, institutsioonide autonoomsuse ja põhiseaduslikud printsibid, saab ühiskond neutraliseerida rünnaku ja end säälitada. Mobiliseerides kogu ühiskonna jõu, et mitte aidata kaasa ründajate jõupingutustele oma eesmärkide saavutamisel, võib ühiskond saada jagu ründaja pületest sundida teda majanduslikele, poliitilistele või ideoloogilistele järeleandmistele. Rünnaku löplikuks nurjamiseks võib kasutada psühholoogilist, sotsiaalset, majanduslikku ja poliitilist survet ning kogu ühiskonna sanktsioone, mis teevald ründaja haldus- ja repressiivjõud ebafektivseks ja ebausaldusväljuseks.

Teatud oludes võivad riigiparaadi mitmesugused osad, mis teenisid ustavalalt endisi valitsejaid, muutuda konfliktsituatsioonis vähem usaldatavaiks. Sellisteks osadeks võivad mõnikord olla terved valitsusinstitutsioonid nagu riigipank, ülemkohus, kohalikud valitsused. Teinekord võivad sellised grupeeritud olla institutsioonide osad nagu osa bürokraatiaaparaadist või riigiametnikud või osa politseist või sõjaväodudest.

Kui terved institutsioonid või nende olulised allüksused hakkavad ise otsuseid langetama ja autonoomselt tegutsema, trotsides valitsejate või valitsejaiks püüdlejate käske, muutuvad nad tsentraalselt kontrollitava riigiparaadi ebastabiliseks elementideks ja omandavad ühiskonnas olulisi *iseselvinete võimukeskuste* iseloomujooni. Kui need riigiparaadi vaenulikud osad jätkavad oma autonoomia suurendamist, aitavad nad kaasa antud riigiparaadi lõhkumisele. See on muidugi tõsine õhvvardus võimu säälitada püüdvale või võimu taotlevale grupile, keda ühiskond mõistab hukka kui despooti, usurpaatorit või agressorit.

Ründajate võimu nõrgendamine ja hävitamine on võimalik purustavaid sõjalisi relvi kasutamata. Kui ühiskond on sisemiselt tugev, hindab oma sõltumatust ning on töesti valmis ründajaile ja röhjuajale vastu hakkama, siis on tema kõige mõjusam vastus kodumaise võimu anastamise ja välisagressiooni katsetele kaitse ühiskonna võimu abil.

Võõrriigi poolt teostatud agressiooni puhul saavad tähtsaiks kaitsetegevuse komponentideks ka ründaja kodumaal rahulolematuse ja opositsiioni stimuleerimine või suurendamine ja ründajavastaste rahvusvaheliste poliitiliste, diplomaatiliste ja majanduslike sanktsioonide esilekutsumine. Osaliselt mõjutab kaitsva ühiskonna võimet võita toetust ründaja kodubaasis ja rahvusvaheliselt üldsuselt ka tema varasem poliitika.

Kokkuvõttes mõjutavad tugevate võimukeskustega rahva võimet usurpaatoritele ja agressoritele vastupanu osutada mitmesugused tegurid. Siia kuuluvad 1) rahva suhteline soov

ründajaile vastu hakata, 2) ühiskonna organisatsioonide ja institutsioonide arv, tugevus ja iseseisvus, 3) nende võimukeskuste võime töötada koos ühiskonna kaitsmiseks, 4) ühiskondliku võimu ulatus, mida keskused saavad iseseisvalt rakendada, 5) nende kontrollitavad võimuallikad ja ründajate suhteline vajadus nende allikate järele, 6) kaitsjate suhteline võime repressioonidest hoolimata koostööst hoiduda ja 7) nende osavus vägivallatu võitluse tõhusal rakendamisel.

Kui kaitjad tahavad vastupanu osutada, kui neil on tugevad iseseisvad institutsioonid, mis suudavad kontrollida poliitilise võimu olulisi allikaid ja kui nad suudavad ette valmistada ning läbi viia osavat koostööst keeldumise ja vastuhaku kampaaniat, siis on ühiskonna võimu ärakasutamisele rajaneva kaitse valik rünnaku vastu võitlemisel põhjendatud. Üldisest põikpäisusest ja kollektiivsest kangekaelsusest aga ei piisa. Inimesed peavad teadma, kuidas oma esialgselt vastupanuaktille järgnevat võitlust läbi viia. Neil on vaja mõista vägivallatu võitluse metoodikat, mille aluseks on selles peatükis esitatud arusaam poliitilise võimu olemusest. Millest oleneb selle meetodi edu või läbikukkumine? Mida on vaja maksimaalse tõhususe saavutamiseks? Milliseid on valikuvõimalusi ja millised nõudmised selline vastupanu esitab? Vägivallatu tegevuse ettevalmistus peab hõlmama selle spetsiifiliste meetodite, muudatuste dünnaamika, edu saavutamise nõuetega ja strateegia ning taktika põhimõttete mõistmise.

Märkusi

Võimu analüüs palju detailsema arenduse ja hulgaliselt viiteid võite leida Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 7-62 ja Gene Sharp, *Social Power and Political Freedom* (Boston, Porter Sargent, 1980), lk. 21-67. Analüüsил on kasutatud järgmiste teoreetikute ideid: Auguste Compte, T. H. Green, Errol E. Harris, Etienne de la Boétie, Harold D. Lasswell, John Austin, Baron de Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, William Godwin, Bertrand de Jouvenel, Robert MacIver, Chester I. Barnard, Niccolo Machiavelli, W. A. Rudlin, Max Weber, Herbert Goldhamer, Edward A. Shils, Karl W. Deutsch, Jeremy Bentham, Georg Simmel, E. V. Walter, Franz Neumann, David Hume, Thomas Hobbes, Jacques Maritain ja Alexis de Tocqueville. Täpsed viited nende töödele võib leida eelpoolsiteeritud urimustest.

Vägivallatu võitluse edu või läbikukkumist mõjutavate tegurite kohta vt. Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, lk. 726-731, 754-755 ja 815-817.

Ingliskeelne viide Boétiele on Madeleine Chevalier Emricki tõlge artiklist Etienne de la Boétie, "Discours de la Servitude Volontaire," rmt.-s *Ouvres Complètes d'Etienne de la Boétie* (Paris: J. Rouam & Cie., 1892), lk. 12 ja 8-11. Vt. ka Boétie, *Anti-Dictator: The "Discours sur la servitude volontaire" of Etienne de la Boétie*, tõlk. Harry Kurz (New York: Columbia University Press, 1942).

Hitleri ingliskeelse tsitaadi leiate Alexander Dallin, *German Rule in Russia 1941-1945* (New York: St. Martin's, 1957), lk. 498.

III peatükk

Võimu oskuslik kasutamine

Vägivallatute relvade süsteem

POLIITILISELT SEISUKOHALT on vägivallatu võitluse aluseks väga lihtne postulaat: inimesed ei tee alati nii, nagu neid kästakse ja mõnikord teevad nad asju, mis on keelatud. Alamatid võivad mitte täita seadusi, mida nad ei tunnusta. Töölised võivad peatada töö. Bürokratiaaparaat võib keelduda instruktsioone täitmast. Sõdurid ja politsei võivad repressioonide rakendamise käsket täita ebatoihuksalt või võivad koguni mässu tösta.

Kui sellist laadi tegevused toimuvad üheaegselt, nõrgeneb valitsejate võim, sest selle allikad on piiratud. Režiim laguneb ja isikud, kes olid "valitsejad", muutuvad lihtsalt tavalisteks inimesteks. Seda võib saavutada isegi siis, kui valitsuse sõjaline aparaat jääb puutumatuks, tema sõdurid terveks, tema linnad vigastamata, tehased ning transpordisüsteem täiesti töökorda ja valitsushooned purustamata. Ometigi on kõik muutunud, sest režiim on ilma jäetud inimabist, st. oma poliitilise võimu loojast ja toetajast.

Kuidas muuta see arusaamine võimust ühiskonna kaitsmiseks vajalikuks tegevuseks? Milliseid meetodeid saavad kaitssjad kasutada, et jätkata välisagressorid ja kodumaised võimu anastajad ilma vajalikest võimuallikatest? Mida on vaja võtta ette repressioonide ootuses? Neile küsismustele võib anda mõningaid vastuseid vägivallatu tegevuse metoodika lähem analüüs.

Vägivallatu tegevus erineb niivõrd suuresti pehmernamatest, rahumeelsetest reageeringutes konfliktile (nagu lepitamine ja tuli lahendamine), et mitmed autorid on osutanud pigem selle olulisele sarnasusele tavaosjaga. *Vägivallatu tegevus on võitlusvahend nagu sõdagri*. See hõlmab joudude vastastamise ja "lahingute" pidamise, nõuab tarka strateegiat ning taktitat, kasutab arvukaid "relvi" ja nõuab oma "sõduritelt" vaprust, distsipliini ning ohvreid. Vägivallatut tegevust võib mõistagi nimetada ka vägivallatuks võitluseks, eriti kui repressioonide ning tõsistest vastumeetmetega vastavate otsusekindlate ning leidlike vastaste vastu kasutatakse selle meetodi tugevaid vorme.

Selline suhtumine vägivallatusse tegevusse kui *aktiivsesse võitlusse* on diametraalselt vastupidine kunagise populaarse, ehhki teadmatusest johtuva väitega, et sellist nähtust tegelikult ei eksisteeri või et kõik vägivallatu on lihtsalt passiivsus ja allaandmine. Teised taunijad mõõnsid, et vägivallatu tegevus on olemas, kuid väitsid, et kõige enam, milleks see võitlusvorm on suuteline, on vastaste ratsionaalse veenmise või moraalile apelleerimise ning "südamete pehmendamise" katses ja väidetavasti ei ole neil kummalgri terava konflikti puhul edu. Kuid lähtsate vägivallatu võitluse juhtude vaideldamatu edu, eriti alates 1968. aastast - nagu näiteks Tšehhide ja slovakkide vastupanu, Solidarsuse liikumine Poolas, või Marcose üle Filipiinidel, 1989. aasta vägivallatud revolutsioonid Ida-Saksamaal, Tšehhoslovakias ja Bulgaarias - on sundinud isegi skeptikuid teatud tunnustusele.

Vägivallatu tegevus on täpselt see, mida nimetus ütleb - *tegevus*, mis on vägivallatu, *mitte aga tegevusest*. See meetod koosneb mitte lihtsalt sõnadest, vaid tegevusest sümboolsete protestide, sotsiaalsest, majanduslikust ning poliitilisest koostööst keeldumise ja vägivallatu sekkumise näol. Valdavalt on vägivallatu tegevus gruupi- või massiline tegevus. Kui selle võitlusmeetodi teatud vorme, eriti sümboolseid meetodeid, võib pidada tegevuse abil veenmise

katseteks, siis teised, eriti koostööst keeldumise vormid halvavad või koguni lõhuvad vastase sõsteemi, kui neid rakendatakse massiliselt.

Motiivid, miks mingit tõlpi vägivallse tegevuse asemel kasutatakse vägivallatut tegevust, erinevad suuresti. Minevikus valiti vägivallatu tegevus valdavalt seepärast, et sellel on surem töenäosus edu saavutada kui teistel vahenditel. Mõnedes olukordades on varasemad otsetsed vägivalla kasutamise kogemused või teadmine, mida see kaasa toob, teinud inimesed selle kasutamisel ettevaatlikus. (Siin mõistame vägivalla all ähvardust tekitada füüsilisi vigastusi või põhjustada inimeste surma või selle tegelikku ettekavatsetud läbiviimist). Vägivallakogemuste hulka võivad kuuluda mässud, vägivalne vastuhakk, terroriaktid, partisani- või tavasöda. Verise lõuasaamise võimalikkus, tohutute ohvrite ja suurte purustuste töenäosus või vägivalla arvatavad pikaajalised tagajärjed (nagu usaldamatus ühiskonnas, majanduse allakäik, sõjaväelise võimu kehtestamise suurem võimalikkus tulevikus või sisemise vägivalla esilekutsumine) on ajendanud inimesi uurima vägivallatuid variante. Suhteliselt vähestel juhtudel on vägivallast loobutud usulitel, eetilistel või moralsetel põhjustel ning sellega avatud tee vägivallatule meetodile. Kolmandatel juhtudel viis vägivalla tagasilükksamisele segu praktilistest ja põhimõttelistest motiividest.

Kui juba kord on valitud konfliktis kasutamiseks vägivallatu võitus, on selle tegevusega võitu taotlevate inimeste ülesanne suurendada oma jõudu ja rakendada seda meetodit osavalt. Kui tahetakse edu saavutada, on nõudeid, mida tuleb vägivallatu tegevuse puhul järgida. Neid nõudeid peavad vägivallatu tegevuse rakendajad püüdma täita nii hästi, kui nad suudavad.

Kuigi üldiselt eeldatakse, et vägivallatu tegevus nõub eduks rohkem aega kui vägivalne tegevus, ei ole see tingimata õige. Mõnikord on vägivalne tegevus kestnud kuid või aastaid. Meenutagem näiteks paljuide partisanisõdade kestust, kas Hiinas, Jugoslaavias, Alžeerias ja Vietnamis, või mitmete rahvusvaheliste sõdade pikkust, nagu kaks maailmasöda. (Mälletate Kolmekümneaastast ja Saja-aastast sõda Euroopas?) Ettekujutus, et "militaarne sõda" toimub tavaliselt kiiresti, on vale, samuti on vale usk, et sõjalised vahendid pakuvad häid võimalusi edu saavutamiseks. Vähemalt pooltel juhtudel saavad sõjalised pingutused kaotuse osaliseks - üks pooltest kaatab. Ja seejuures ei ole arvesse võetud, kas esialgsed võitluse *eesmäärke* tegelikult saavutatigi. Sõjalise patiseisu korral ei võida kumbki pool.

Vägivallatud võitlused aga on mõnikord mitte ainult vöidu kaasa toonud (vahel koguni survevaldatud valitsust laiali saates), vaid on teinud seda kiiresti. Kapri putš sai näiteks lõuna vähem kui viie päevaga. Salvadori diktator kindral Maximiliano Hernández Martínez törjuti 1944. aasta aprillis-mais vägivallatu vastuhaku abil välja vähem kui kolme nädalaga. Sama aasta juunis eemaldati Guatemaala presidendi kohalt sõjaväeline diktator Jorge Ubico vaid üksteist päeva kestnud võitluses. 1989. aastal varisesid kokku diktatuurid Ida-Saksamaal, Tšehhoslovakkias ja Bulgaarias vaid mõne nädala kestnud ulatusliku vägivallatu vastupanu tagajärvel.

Alati ei saavuta võitus nii kiiresti edu, kuid kulugu selleks päevi või aastaid, efektiivsus oleneb vägivallatu tegevuse kasutajate võimist jäätada valitud metodika juurde ja rakendada seda järjekindlalt ning osavalt. See ei ole meetod, mis saab olla edukas, kui seda alustatakse mõtlematult või kui sellest loobutakse kergelt. Et töhusus oleks suurim, on planeerimise juures vaja suurt hoolt ja rakendamisel ranget distsipliini.

Vägivallatut tegevust on ohtlik vaadelda peamise (kõige töenäisemalt vägivaldse) tegevuse tähtsusetu kõrvalliinina või minge muu, grandioosse võitlusstrateegia eelkäijana. Selgelt vägivallatu tegevus ei ole meetod, mis saab olla kasulik, kui seda kombineerida vägivallaga. Tegelikult on see üliohtlik, sest nagu me selles peatükis hiljem põhjalikumalt arutame, häävitab vägivald vägivallatu meetodi põhielementide töhususe. Vägivalla, sageli isegi piiratud ulatusega vägivalla tagajärvel on vähenenud vastupanu osutajate arv ja seega nõrgenenud nende koostööst keeldumise joud. Lisaks võib vägivald vähendada liikumise vägivallatu iseloomu mõju vastase leeris (eriti politseis ja sõjaväelaste hulgas) ja kolmandate poolte kaastunnet ning toetust. Seega

nõrgendab vägivallatule võitlusele lisatud vägivald tegelikult sellist liikumist, mitte aga ei tugevda seda.

Vägivallatu tegevus on konflikti reguleerimise eriline vorm. Ta kasutab omaenda strateegiat, taktikat ja "relvasüsteemi". Targalt planeerituna ning rakendatuna suudab see meetod pakkuda kasutajaile võimupotentsiaali rakendamise ja mobiliseerimise võimalusi suuremalgi määral, kui seda suudab vägivald.

Vägivallatu tegevuse kaitseotstarbeliste rakenduste uurimiseks on kõigepealt vaja vaadelda vägivallatute "relvade" kogumit ehk spetsiifilisi tegevusmeetodeid, mille abil see tehnika toimib. Edasi on vaja uurida neid mehhaniisme, mille abil vägavallatu tegevus edu kaasa toob. Sellise üldise vägivallatust tehnikast arusaamise alusel juhitakse IV peatükis tähelepanu sisemisele võimuanastamisele ja välisagressioonile.

Vägivallatu tegevuse meetodid

Vägivallatu tegevus võib sisaldada *tegemata jätmise* akte - st. inimesed võivad keelduda tegemast seda, mida nad tavaselt teevad, mida neilt tavakohaselt oodatakse või mida seadus ja eeskirjad neilt nõuavad; *toimepanekuakte* - st. inimesed teevad seda, mida nad tavaselt ei tee, mida neilt tavakohaselt ei oodata või mis on seaduse ja eeskirjadega keelatud; või nende kahe *kombinatsioone*.

Nende aktide hulka kuulub hulgaiselt spetsiifilisi tegevusvahendeid ehk "relvi". Tänaseks on neid identifitseeritud ligi kakssada ja pole kahtlust, et juba on olemas või et tulevaste konflik tide käigus tekib kõlmneid või sadu uusi. Vägivallatud relvad võib jagada kolme suurde rühma: *vägivallatu protest ning veenmine, koostööst keeldumine ja vägivallatu sekkumine*.

Vägivallatu protest ning veenmine

Sellesse aktsionide rühma kuuluvad paljud sõlmboolsed rahumeelsed vastuseisu või veenmniskatsete aktsionid, mis on tugevamad sõnalistest väljendustest, kuid ei küluni veel koostööst keeldumise ja vägivallatu sekkumiseni. Need on kõige pehmemed vägivallatud "relvad", mille hulka kuuluvad paraadid, õised valved, avalikud kõned, organisatsioonide deklaratsioonid, austusavaldstest keeldumine, sõlmboolsed avalikud aktid, piketid, plakatid, arutluskoosolekud, lein ja protestimiitingud.

Nende kasutamine võib lihtsalt näidata, et meelevaaldajad on millegi *poolt* või *vastu*. Aktsiooni peaesmärk võib olla vastaste mõjutamine. Aktsioon võib olla ka suunatud suhtlemisele avalikkuse, pealtvaatajate või kolmandate pooltega, kas vahetult või avalikult levitatud teabe kaudu, ãratamaks tähelepanu ja saamaks soovitud muutusele toetust. Aktsiooni eesmärk võib olla ka põhilise ülekohti all kannatava gruppi, st. nende inimeste, keda antud probleem otseselt mõjutab, ajendamine ise tegutsema, näiteks osalema streigis või majanduslikus boikotis. Selle aktsioniderühma teatud pehmed meetodid (näiteks lendlehtede levitamine) on mõeldud selleks, et veenda kedagi teist ette võtma tugevamat aktsiooni (nagu majanduslikku boikotti).

Neid vägivallatu protesti ning veenmise meetodeid on lendlehtede levitamise, piketeerimise, plakatite kandmise või protestimarsside korraldamise kujul erakordselt laialdaselt kasutatud. Esitame vaid mõned näited. Saksamaa kirikutes loeti mitmetel puhkudel natsismivastaseid pastoraalkirju. Tšehhoslovakkia Rahvuskogu Presiidium saatis invasioonis osaleva viie Varssavi lepingu osalise riigi valitsusele deklaratsiooni, mis mõistis Nõukogude Liidu poolt juhitud invasiooni hukka ja nõudis vägede kohest väljaviimist. Kõlmnete Ungari kommunistlike kirjanike ja kunstnikke eliti kuuluvate inimeste poolt allakirjutatud memorandum 1956. aasta novembril

algusest nõudis, et Kommunistliku Partei Keskkomitee paneks piiri "meie kultuurielu halvavate antidemokraatlike meetodite" rakendamisele ja kutsus üles looma "vaba ja siiras, terve ja demokraatlik õhkond, mis on täidetud rahvavõimu vaimuga".

President Wilsoni köne ajal kongressis 4. detsembril 1916 rullisid viis naiste hääleõiguse eest võitlejat rõdul lahti loosungi, mis küsits: "HÄRRA PRESIDENT, MIDA TEETE TEIE NAISTE HÄALEÕIGUSE HEAKS?" 1963. aasta budistide kampaania ajal Diemi režiimi vastu Lõuna-Vietnamis tirisid Chu Van Ani poistekooli õpilased maha valitsuslipu ja heiskasid budistide lipu. Okupeeritud Poolas lõhkusid sakslased 1942. aastal kõik Poola kangelaste ja patriootiliste sündmuste auks püstitatud mälestusmärgid. Saksa ametnike meelepahaks kasutasid poolakad neid paiku seejärel silmatorkavalt, käies sealtkaudu ringi, ja korraldasid seal koguni palvusi.

Bulgaaria pealinnas Sofias organiseerisid juudid protesti planeeritud klüüditamise vastu, millega 24. mail 1943. aastal ühinesid paljud Bulgaaria mittejuudid. Toimus kokkupõrkeid politseiga ja paljud arreteeriti. Matei Yulzari kirjutas: "Kartes sisemisi rahutusi, olid fašistlik valitsus ja kuningas sunnitud loobuma oma plaanist saata Bulgaaria juudid surmalaagritesse hukule." Kõik juudid, kes olid Bulgaaria kodanikud, päästeti.

Alžeerias kogunes 1962. aasta 31. augustil väljakule 20-tuhandeline rahvamass, et avaldada protesti äsjaesisevunud riigi liidrite vahel jätkuva tütksamise vastu ja vältida kodusõja puhkemist. Brasiliias sai massilistest avalikest demonstratsioonidest peamine jõud 1980. aastate alguse liikumises tsiviilvalitsuse taastamise toetuseks, kusjuures rangelt vägivallatustest demonstratsioonidest osavõtjate arv ulatus mõnikord paari miljonini.

1989. aasta 4. novembril marssis vähemalt 500 000 protesteerijat läbi Ida-Beriini, nõudes vabu valimisi, vaba ajakirjandust ja kodanikuõigusi. Mõned demonstrandid kleepisid mõõda marssides oma nõudmised Ministrite Nõukogu hoone seinale. Prahas kogunes 25. novembril 1989. aastal pool miljonit protesteerijat, kes karjusid : "Häbi! Häbi! Häbi!", et mõista hukka pölatud kommunistlike juhtide pelk ümberpaigutamine kui reformi õnnestamisele suunatud "trikk".

Koostööst keeldumine

Enamiku vägivallatu võitluse meetodite hulka kuulub mingit laadi koostööst keeldumine. Koostööst keeldumine hõlmab teatud olemasolevate sotsiaalsete, majanduslike või poliitiliste suhete sihiliku lõpetamise, katkestamise või piiramise.

Inimesed võivad näiteks täielikult ignoreerida vastasgruppi liikmeid. Nad võivad keelduda ostmast teatud tooteid või katkestada töö. Nad võivad mitte täita seadusi, mida nad peavad ebatõrvaldselt, või keelduda maksude maksmisest. Inimesed võitlevad sellega, et nad vähendavad tavalist koostööd, keelduvad toetust andmast või rakendavad mõlemat võitlusviisi. See põhjustab normaalse töö peatumise või aeglustumise. Selline tegevus võib olla spontaanne või planeeritud, seaduslik või seadusevastane.

Koostööst keeldumise meetodid jagunevad kolme suurde klassi: sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised.

Sotsiaalsest koostööst keeldumise all tuleb mõista keeldumist jätkata kas teatud liiki või kõiki normaalseid sotsiaalseid suhteid isikute või gruppidega, keda peetakse ebaõiglaselt või ülekohtuselt tegutsenuks.

Väga hästi on tuntud sotsiaalsed boikotid. 1923. aasta Ruhri sündmuste ajal boikoteerisid saksalased Prantsuse ja Belgia sõdureid ning ametnikke. Kui sõdurid astusid körtsi, lähkusid sakslastest külalised otsekohé. Taanlased üldiselt ignoreerisid II maailmasõja ajal Saksa sõdureid, vaadates mõnikord neist otse läbi, nagu neid ei oleks olemaski. Sotsiaalse koostööst keeldumise

meetodite hulka kuuluvad ka mitmesugused muud vormid, sealhulgas oodatud käitumismalli, ühiskonna või vastasgruppi väljakujunenud kommete järgmisest keeldumine. Siia kuuluvad veel sellised meetodid nagu kirikust väljaheitmine, tegevusetus, ühiskondliku ja sporditegevuse peatamine, sotsiaalse tõrituse boikoteerimine, üliõpilastreigid, kodudest mittelahkumine ja varjupaiga pakkumine.

Majanduslikust koostööst keeldumine seisneb teatud majanduslike suhetega peatamises või uute loomisest keeldumises. Koostööst keeldumise majanduslikud vormid on palju arvukamat kui sotsiaalsest koostööst keeldumise vormid. Siia alarühma kuuluvad nii majanduslikud boikotid kui streigid.

Majandusboikotid tähendavad teatud majandussuhetest, eriti ostmisest, müümisest ja teenustega ning kaupade ostu-müügitihingutest keeldumist. Boikotid võivad olla kas *primaarsed* või *sekundaarsed*. Primaarne boikott on otsene tehtingute peatamine vastasega, nagu Ruhri sõja ajal Saksa raudteelaste keeldumine vedada kivist Prantsusmaale ja Praha elanike ñadalapikkune keeldumine sakslaste kontrolli all olevate ajalehtede ostmisest 1941. aasta septembris. Sekundaarsel boikotti rakendatakse kolmandate poolte suhtes, et ajendada neid ühinema primaarse boikotiga, nagu boikotid USA poodide suhtes, mis müüsidi boikoteeritud California viinamarju või boikoteeritud Lõuna-Aafrika Vabariigi tooteid.

Majandusboikotid võivad võtta mitmesuguse vormi, siia kuuluvad tarbijate boikotid, rendi maksmise peatamine, rahvusvahelised tarbijate boikotid, tootjate boikotid, lokauidid, võlgade ja intresside maksmisest keeldumine, pangahoistate väljavõtmine ja rahvusvahelised kaubandusembargod.

Majandusboikotte on kasutanud peamiselt ametiühingud ja rahvuslikud vabadusliikumised. Majandusboikotte võivad läbi viia tarbijad, töölised ja tootjad, müügiorganisatsioonid, omanikud ja mänedžerid, finantsressursside käsutajad ja valitsused.

Streik on keeldumine teha tööd. See on kollektiivne, sihilik ja üldjuhul ajutine töötamise peatamine või piiramine, mille eesmärk on avaldada teistele survet. Tavaliselt on kùsimused majanduslikud, kuid mitte tingimata. Eesmärk on kutsuda esile mingi muudatus konfliktgruppide suhetes. Streikijad esitavad tavaliselt mingi tingimuse töö taasalustamiseks. Mõnikord võib üksnes streigilähvardus ajendada vastast járeleandmistele.

Streike võivad läbi viia põllumajandustöötajad ja talupojad, töölised ja teenistujad või teised gruppid. Streik võib olla töö täielik lõpetamine või mingi piiramine, näiteks töötempo sihilik aeglustamine. Nad võivad võtta mitmesuguse vormi, näiteks proteststreigid, välkstreigid, talupoegade streigid, põllutööliste streigid, vangide streigid, mingi kuseala esindajate streigid, tööstusharu streigid, "haigeksjäämine" ja üldstreigid. Ettevõtjad ja töötajad võivad ühineda ja põhjustada majandustegelike seiskumise.

Streigid võivad olla sõlmitoolised eesmärgiga väljendada streikijate seisukohti. Näiteks pidasid neli päeva pärast Prantsuse-Belgia invasiooni Ruhri, 15. jaanuaril 1923. aastal Ruhri ja Reinimaa elanikud poolte tunnise proteststreigi, et väljendada oma vastupanutahet. Vaid mõned tunnid pärast Vene vägede tungimist Prahasse 1968. aasta augustis, korraldasid tõehhid rea proteststreike, et anda teada oma kavatsusest sissetungijaile vastupanu osutada. 1989. aasta 27. novembril seiskasid miljonid tõehhid ja slovakid oma maal igasuguse majandustegelike kahtunnises üldsterigis, et näidata oma toetust vabadele valimistele ja vastuseisu kommunistide ülemvalitsusele.

Märksa sagadamini on aga streikide eesmärk avaldada majanduslikku survet. Paljude maade ametiühingud on ammu kasutanud streike palga- ja töötigimuste parandamiseks. Ent mõnikord on streigid olnud suunatud poliitiliste või revolutsioniliste eesmärkide saavutamisele. 1943. aasta 29. aprillist 8. maini toimus natside poolt okupeeritud Hollandis streigilaine, mis haaras enamikku tööstustöölisti, kes protesteerisid Hollandi sõjaveteranide interneerimisplaanide vastu Saksa-

maal. Alates 1944. aasta 30. juunist pidasid Taani töötajad viiepäevase üldstreigi, et sundida sakslasi tühistama sõjaseisukorra ja viima Taanist välja vihatud Taani fašistliku Schalburgi korpuse. Läbirääkimistel tegid saksased mõningaid järeleandmisi.

Töötajate streigid võidakse ühendada ettvõtete sulgemisega, et saavutada majandustegevuse lakkamine. Selline tegutsemine oli põhitegur soomlaste võitluses autonoomia taastamise eest Vene impeeriumis 1905. aasta lõpul. Majandustegevuse täiesti vägivallatu peatamine oli võtmetegur ka Haiiti kõvakäeline presidendi kindral Magliore kõrvaldamisel võimult 1956. aastal.

Poliitilisest koostööst keeldumine tähendab keeldumist jätkata olemasolevates tingimustes tavalist poliitilises tegevuses osalemist. Selliseid meetodeid võivad kasutada üksikisikud ja väikesed grupid. Tavaliselt aga osalevad poliitilisest koostööst keeldumise aktsioonis suur hulk inimesi, valitsusametnikke või koguni valitsus ise.

Poliitilisest koostööst keeldumine võib olenevalt olukorrast leida peaegu lõpmatu hulga väljendusvorme. Kõigi nende aluseks on soov mitte aidata vastast teatud poliitilise tööga. Poliitilisest koostööst keeldumine võib esineda valitseja seaduslikkuse ja autoriteedi tunnustamisest keeldumisenä, valitsusasutuste ja seadluste boikoteerimisenä, mitmesuguse koostööst keeldumise ja allumatusena, valitsusametnikke, teenistujate ja allüksuste viivitustrikkide ja koostööst keeldumisenä ja välisriikide valitsuste aktsionidena. Kodanikuallumatus - teatud seadustest, seadlustest, eeskirjadest, määrustest, sõjaväe ja politsei korraldustest sihilik, avalik, rahumeelne üleastumine - on neist meetodeist üks paremini tuntuid.

Poliitilisest koostööst keeldumise eesmärk võib olla lihtsalt protesti avaldamine või isiklik suhetest lahtiütlemine. Sagedamini on aga poliitilisest koostööst keeldumise akt mõeldud surve avaldamiseks valitsusele, valitsusaparaadi üle võimu haarata püldvale ebaseaduslikule grupile ja mõnikord teisele valitsusele. Poliitilisest koostööst keeldumise sihiks võib olla mingi piiratud eesmärgi saavutamine, valitsuse poliitika või tema koosseisu muutmine või koguni tema kukutamine. Kasutatuna kodumaiste usurpaatorite, nukuvalitsuse või välisagressori administratsiooni vastu võib poliitilisest koostööst keeldumise eesmärk olla rünnaku nurjamine ja seadusliku valitsuse taastamine.

Kõigi nelja I peatükis käsitletud juhtumi puhul olid mitmesugused poliitilisest koostööst keeldumise liigid tähtsad tegurid. Poliitilisest koostööst keeldumine on usurpaatori või okupantide seaduslikkuse eitamisel võtmetegur. Kui nende seaduslikkust tunnustatakse, pääsevad nad kergemini ligi teistele olulistele võimuallikele nagu seda on inimeste toetus, haldusaparaat, majandusressursid jms. 1923. aasta 19. jaanuaril keelas Saksa valitus kõigil kesk- ja kohalikel võimudel Prantsuse-Belgia okupatsioonivõimude korraldustesse täitmise, käskides neil täita vaid invasioonielsete Saksa võimude käске. Kolm päeva pärast Nõukogude invasiooni Tšehhoslovakkiasse 1968. aastal keeldus Praha linnapea koguni vastu võtmast okupatsioonivõgede esindajaid, kes olid saadetud temaga läbirääkimisi pidama.

Poliitilisest koostööst keeldumise paljude vormide hulka kuulub valitsuse poolt toetatavate organisatsioonide boikoteerimine, nagu seda oli 1944. aastal Norra õpetajate keeldumine astuda Quislingi režiimi poolt loodud uue, fašistide kontrolli all oleva õpetajate assotsiatsiooni liikmeks. Siin on olulised ka keeldumine aidata sõjavälje ja politseid, tunnustada määratud "ametnikke" või saata laialdi olemasolevaid organisatsioone. Üldine halduskoostööst keeldumine oli Kappi putši lõùasaamisel otsustava tähtusega tegur. Okupeeritud Norras olid nii Norra politsei kui ka Saksa sõdurid mõnikord meelega arreteerimistel saamatud ja koguni aitasid kaasa põgenemisele. Ulatuslikud mässud imperialistliku Venemaa vägedes olid tähtsaks teguriks 1917. aasta Veebruarirevolutsioonis, mis kukutas tsaari.

Vägivallatu vastupanu osutajate võime kasutada sotsiaalsest, majanduslikust ja poliitilisest koostööst keeldumise relvi on erakordselt oluline iga vägivallatu kampaania dünaamikas. Neid meetodeid võib kasutada nii kaitseks kui rünnakuks. Kaitseks kasutatuna võivad nad sõltumatu-

initiatiivi, käitumismallide, institutsioonide jms. säilitamise abil nõrgendada rünnakut. Rünnakuks kasutatuna võib koostööst keeldumine kahjustada vastaseid toetavate institutsioonide ja organisatsioonide tööd ja isegi olemasolu.

Vägivallatu sekkumine

Selle rühma meetodid erinevad kahe eelmise omadest sellega, et siin sekkutakse otsest vägivallatute meetoditega. Nende aktide eesmärk ei ole lihtsalt oma seisukoha teatavakstegemine või koostöösi hoidumine. Neid meetodeid kasutavad inimesed haaravad hoopiski initiativi ja lõhestavad otsest sõsteemi või situatsiooni, nii et see ei saa endisena püsida ilma sekkujaid mingil viisil kõrvaldamata või nende tegevust neutraliseerimata.

Selle rühma meetodid võivad esineda psühholoogilisel, füüsikalisel, sotsiaalsel, majanduslikul või poliitilisel kujul. Nende hulka kuuluvad nälia- ja istumisstreigid, takistuste loomine, uue ühiskondliku käitumise sisseseadmne, kodudest lahkumisest keeldumine, alternatiivsete majandusorganite loomine, vangistamiste esilekutsumine, töö jätkamine kollaboratsioonismile minemata ja paralleelvalitsuse loomine.

Rünnakuks kasutatuna võib vägivallatu sekkumine viia võitluse ülle vastase leeri, seda isegi ilma vahetu provotseerimiseta. Need meetodid võivad lõhkuda ja isegi hävitada väljakujunenud käitumismallid, poliitika, suhted või institutsioonid, mida peetakse taunitavaiks. Või nad võivad luua uued, eelistumatud käitumismallid, poliitika, suhted või institutsioonid.

Võrreldes teiste vägivallatu tegevuse klassidega esitavate vägivallatu sekkumise meetodid otsesema väljakutse. See aga ei tähenda tingimata kiiremat edu. Tegevuse esmaseks tagajärjeks võivad olla kiiremad ja rängemad repressioonid - mis muidugi ei pruugi tähendada lütlasaamist. On aga sekkumine edukas, on töenäoline, et võit tuleb rutem kui koostööst keeldumise abil, sest sekkumise lõhestavat möju on raskem taluda. Näiteks häirib istumisstreik einelauas või kontoris normaalseid operatsioone vahetumalt ja täielikumalt, kui seda diskrimineerimise lõpetamiseks teeks ütleme piketeerimine või tarbijate boikott.

Seda tõlpi vägivallatu tegevuse kohta on arvukalt näiteid. Ameerika kodanikuõiguste eest võitlemise kampaaniates kasutati laialdaselt füüsilist sekkumist istumisstreigi näol, et teha lõppu rassilisele diskrimineerimisele sõõgikohtades. 1955. aastal toimus massiline vägivallatu invasioon Goasse, väljendamaks hukkamöistu Portugali ülemvõimule selles India osas. Kui 1953. aastal kasutati Ida-Saksamaal Vene tanke 25-tuhandelise protesteerijate massi laialjamiseks, istusid meelevalddjad maha ja blokeerisid tankide tee. Aastatel 1969-1971 okupeerisid Ameerika põliselanikud vägivalda kasutamata Alcatrazi saare, lootes saada seda kasutamatu suguharumaana tagasi. Sakska okupatsiooni ajal loid poolakad väljaspool natside kontrolli alternatiivse, sõltumatu haridussüsteemi. Tšehhoslovakias töötas 1968. aasta augustis ja septembris alternatiivne raadiosaatevõrk tervelt kaks nädalat, trotsides Nõukogude sissetungijaid, kummudades nende propagandat, pakkudes teavet inimeste ning stündmuste kohta ja andes juhiseid edasiseks vägivallatuks vastupanuks. 1989. aasta 11. detsembril piirased kõmned tuhanded meelevalddjad ümber riikliku julgeoleku peakorteri Leipzigis Ida-Saksamaal, sundides kohalike julgeolekujõudude ülemust nõustuma julgeolekukompleksi filmitava "rahvakontrolliga". Kolmkümmend "rahvakontrollri" dokumenteeris töendeid selle kohta, et riik nuhib Leipzigi elanikke, ja tökestas paljastavate dokumentide hävitamise.

Paralleelvalitsus võib olla eriti oluline tegur sellises vägivallatus võitluses, kus on kaalul ühiskonna kogu arengusuund ja poliitiline sõsteem, nagu näiteks revolutsionilises situatsioonis ja rahvuslikus kaitses sisemiste võimuanastajate või välisagressorite vastu. Revolutsionilise situatsiooni puhul viatab paralleelvalitsus uue sõltumatu riikliku võimu kehtestamisele, mille eesmärk on olemasoleva asendamine. Areneb uus poliitiline struktuur, nõudes rahva toetust ja

truudust. Tekib paralleelne valitsus, mis võtab rahva ulatusliku toetusega jätkjärgult üle valitsuse funktsioonid, surudes vana režiimi lõpuks välja kui ebaseadusliku ja mittekasutatava.

Seda vägivallatu võtluse meetodit ei ole seni hoolikalt analüüsitud ja võrdlevalt uuritud. See nähtus on esinenud mitmesugustes olukordades, mõnikord vaid piiratud ulatuses. Kuid vahel on paralleelne valitsus muutunud võtluses oluliseks teguriks, asendades mõnel juhul täielikult esialgse valitsuse.

Klassikaline näide on paralleelse valitsuste tekkimine Ameerika iseseisvusliikumise käigus aastatel 1765-1775. Enne 1774. aastat leutasid kolonistid, kes ei olnud rahul Suurbritannia katsetega suurendada oma võimu Ameerika kolooniates, palju vägivallatu võtluse meetodeid. 1774.-1775. aasta kriisiks, mille ajendiks oli "Sunniseadused", olid ameeriklased kaotanud usu, et konstitutsiooniliste meetoditega saab nende muredele lõppu teha. Lisaks keelasid kolooniat kubernerid mitmetes piirkondades seadusandlikel kogudel instungjärkude jätkamise, kui võis karta, et nad toetavad vastupanu.

Vastuseks hakkasid kolonistid looma uusi poliitilisi institutsioone ja olemasolevaid ümber korraldamata, luues sealjuures ka ajutisi seadusandlikke kogusid ja vastupanuning halduskomiteesid. Sellele suunale andis hoogu Kontinentaalassotsatsioon, eeköige I kontinentaalkongressil 1774. aasta oktoobris vastu võetud majanduslikust ja poliitilisest koostööst keeldumise viimistletud programm. Kohalike, regionaalsete ja kõiki kolooniaid hõlmavate komiteede lai võrk toetas ja tugevdas vastuseisu "Sunniseadusele". Koos varem loodud korrespondentskomiteedega võtsid need komiteed endale paljud valitsuse funktsioonid. Nagu Ronald McCarthy näitas, täitsid paralleelsed valitsusstruktuurid seadusandlikke ja täidesaatvaid rolle, võtsid endale vastutuse maksustamise eest ja mõnedes piirkondades asendasid isegi kohtuid. Mõnedel juhtudel keeldusid kolooniat seadusandlikud kogud tunnustamast Briti Ülemvõimu ja muutusid vastupanuorganike ja autonoomseteks valitsusteks. Teistel juhtudel töötasid alternatiivsete politiliste võimude naasissevalitsusteks. Selles punktis nihkus võitlus fundamentaalsemale tasandile, sest need organid muutusid asendusvalitsusteks.

Väga selged paralleelvalitsused tekkisid nii 1905. kui ka 1917. aasta Vene revolutsiooni ajal. 1905. aastal oli Semstvokogude bürool märkimisväärne võim ning terved regioonid ja rahvused loid pealinna kontrolli alt lahku ning moodustasid omaenda autonoomsed valitsused, millest mõned püsisisid 1906. aastani. Enne bolševike riigipõret 1917. aasta oktoobris oli valitsusvõim nii Ajutisel valitsusel kui ka iseseisvatel nõukogudel. Paralleelse valitsusstruktuuriide tärkavad elemendid kujunesid välja ka Indias 1930.-1931. aasta Satyagraha kampaania ajal.

Kaitses võib paralleelse valitsuse roll olla erakordsest tähtis, nagu me näeme IV peatükis.

Võimu oskuslik kasutamine

Vägivallatud meetodid avaldavad oma toimet võimusuhete muutmise kaudu arvestataval määral, kuid seda ei ole senini vääriliselt hinnatud. Vägivallatu tegevus kasutab võimu nii vastase võimule vastumõju avaldamiseks kui ka vägivallatu gruupi eesmärkide edendamiseks.

See konfliktis toimimise tehnika kasutab võimu sellisel moel, mis erineb suuresti tavaarusaamast konfliktist ja võtlusest, eriti arvamusest, et vägivallale saab tõhusalt vastata üksnes vägivallaga. Vägivallatud meetodid on palju keerulisemad, kui varem arvati, ja on kahtlemata palju mitmekesisemad ning keerulisemad, kui vastavad poliitilise vägivalla protsessid. Seda seetõttu (vähemalt osaliselt), et vägivallatu võitlus on võimeline andma hooppi vastase süsteemi vundamendile.

Vägivallatu tegevuse kaks juhtu ei ole iialgi täpselt ühesugused. Nad erinevad mitmes suhtes, sealhulgas selle poolest, millist mõju ning survet vägivalda mitte tarvitav grupp kasutab, vastaste reaktsiooni poolest ja konfliktsituatsiooni iseloomu poolest. Sellest hoolimata võib välja tuua selliste konfliktide olulised töenäolised iseloomulikud joonid.

Mingi vägivallatu võitluse käigus toimivad töenäoliselt üheaegselt mitmed vastastikku seotud jõud ja protsessid. Enamikul juhtudel kuuluvad nende hulka vastupanu avaldavate ja koostööst hoiduvate alamate arvu oluline kasv või isegi mitmekordistumine, vastupanu osutajate kindlameelsus, hoolimata rakendatavatest repressioonidest ja võimalik surve kolmandate poolte poolt. Psühholoogilised ja moraliteeturid, mis on väga tähtsad ka tava- ja partisaniöojas, on vägivallatu võitluse puhul veelgi olulisemad.

Vägivallatut tehnikat võib vaadelda vägivaldsest tegevusest vastase võimule nii *otsesemat* kui ka *kaudsemat* lõbki andvana. Vägivald oma mitmesugustes vormides toimib esmajoones püütete kaudu haavata ja tappa vastase sõjajöudude liikmeid ja mõnikord ka mitmesuguseid ametiisikuid ja abistajaid. Sellega kaasnevad sageli suured flüsilised purustused. Sõjavägi ja sõjaväeliste operatsioonede läbiviimise võime on iseenesest režiimi poliitilise, sotsiaalse ja majandusliku võimu produktid ja sõltuvad palju sõjavamatest võimulikkatest kui ütleme tankide, püsside ja pommide hulk. Seega võib sõjalisi katseid hakata vastu vastase sõjalisele võimule vaadelda pigem vastase võimu *väljenduse* ründamisena kui selle aluste kõrvaldamisena.

Vägivallatu meetod, vastupidi, annab hoobi vastase võimu allikatele, toimides seega *otsesemalt* kui poliitiline vägivald. Vastase võimu kõik allikad, milliseid me eelmises peatükis eristasime, sõltuvad otseselt või kaudselt tema oma agentide ja ametnike, üldsuse ja ühiskonna institutsioonide kuulekusest ning koostööst. Koostööst keeldumine ja vastupanu õonestavad vajalikku kuulekust ning koostööd. Näiteks kahandab valitsejate seaduslikkuse mittetunnustamine nii abiliste kui ka kogu rahva kuulekuse olulist põhjust; rahva ulatuslik allumatus ja vastuhakk tekitavad tohutuid korrakaitseprobleeme; massilised streigid võivad halvata majanduse; bürokraatiaaparaadi ulatuslik halduskoostööst keeldumine võib nurja ajada valitsuse operatsioonid ja vastase politsei ning sõjaväe mäss võib raskendada vägivallatut vastupanu osutajate suhtes repressioonide rakendamist.

Vägivallatu võitlus annab vastasele otselöögi veel teiselgi viisi. Selle võib suunata pigem probleemile endale kui sõjalistele jöududele või geograafilistele punktidele, millel on konfliktiaga sageli vaid kaudne seis. Näiteks kui konflikti tuum on esmajoones majanduslik, võivad kohased olla majanduslikud aktsioonid nagu boikotid või streigid. Vastuseks liiga pikale tööpäevalle võivad töötajad lihtsalt teatud ajal koju minna, nagu nad seda tegid Vene 1905. aasta revolutsiooni ajal, nõudes 8-tunniliist tööpäeva. Siis sõltub võitlus olulisel määral vastase haavatavusest nende majandushooabade suhtes ja töötajate võimest majanduskoostööst hoiduda. Kui aga vaidluskeskimus on esmajoones poliitiline, võib kõige tõhusamaks osutuda poliitiline tegevus. Näiteks kui Kappi grupp püüs Weimari Vabariigis võimu haarata, keeldusid riigiametnikud, bürokraatia ja liidumaade valitsused lihtsalt tunnustamast kappistide seaduslikkust ja täitmast mingilgi moel nende soove. See sai riigipõrdele saatuslikuks.

Kui olla veelgi täpsem, siis kui kõsimus on tsensuuris, võib tsensuurieeskirjade nullimiseks kasutada nende eiramist. Trükkiseid võib avaldada jätkes kehtestatud seadused täiesti arvesse võtmata, seda vastaval oludele kas avalikult või salaja. Selliseid vahendeid kasutati laialdaselt Vene 1905. aasta revolutsiooni ajal, Hollandi vastupanus natsismile, Poola võitluses 1980.-1989. aastal surema vabaduse eest ja Palestiina vastupanus Iisraeli okupatsioonile. Natsliku okupatsiooni ajal ilmus Taanis 538 illegaalset ajalehte. 1944. aastal oli nende tiraage kokku üle kümne miljonit.

Vägivallatut meetodit võib vaadelda ka vastase võimule vägivallast *kaudsemat* hoopi andvana. Selle asemel et vastata politiseile, sõjaväele ja muudele režiimi jöududele samalaadsete agressiivsete jöududega, astuvad vägivallatu meetodi kasutajad neile vastu ilma vastuvägivalda

rakendamata. See toimib vastaseid õonestades, aidates samal ajal mobiliseerida vastupanu osutajate üritusele suuremat jõudu ja toetust.

Näiteks võivad vägivallatu aktsiooni kasutajad, reageerides repressioonidele vastuvägivalla asemel vägivallatult näidata, et vastase repressioonid ei suuda ei rahvast hirmutada ega vastupanu osutajaid provotseerida kasutama just neid meetodeid, mille vastu tegutsemiseks vastane on hästi valmis. Vastupanu osutajate jaoks võib sellisel jätkuval vägivallatut distsipliini säilitaval võitlusel olla veel teisigi eeliseid. Kontrast vägivaldsete repressioonide ja vägivallatu vastupanu vahel võib võõrandada vastase tavapärased toetajad, nõrgendades sellega nende suhtelist võimupositsiooni. Vägivallatut võitlejate arv võib kasvada ja ka nende toetamine võib oluliselt suureneda. See kõik võib toimuda seetõttu, et vastase vägivallale vastatakse vägivalla asemel kaudselt. See on poliitilise "džudžitus" protsess, mida käsitleme hiljem samas peatükis.

Seda laadi konfliktsituatsioonis muutuvad nii võitlevate gruppide suhteline kui ka absoluutne võim pidevalt, tehes seda mõnikord väga kiiresti ja tugevalt. Peamiselt seetõttu, et kummalegi pakutava toetuse määr võib oluliselt ja pidevalt muutuda, suurendades või vähendades oluliste võimuallikate kättesaadavust. Selline võimu varieerumine võib olla palju suurem ja toimuda palju kiiremini, kui olukordades, kus mõlemad pooled kasutavad vägivalda. Sellises asümmeetrilises konfliktsituatsioonis muudab vägivallatu võitlus otseselt mõlema poole võimuallikaid. Selle mõju on vahetumalt tuntav, kui rangelt vägivaldse konflikti korral, mis mõjutab neid allikaid vaid kaudselt.

Vägivallatu võitluse strateegid peavad kasu lõikama neist järsku toimuvatest potentsiaalsetest muutustest mõlema poole võimus. Et seda teha, peavad vägivallatu võitluse kasutajad püüdma mõjutada kõigi kolme gruppi jõudu ning lojaalsust. Esiteks peavad nad pidevalt püüdma suurendada omaenda ja oma toetajate tugevust. Teiseks saavad nad jõudu juurde ka siis, kui õnnestub suurendada laiemal ringi konfliktist mõjutatute aktiivset osavõttu. Kolmandaks, vägivallatu võitluse olemus võimaldab vastupanu osutajatel võita olulist toetust isegi vastaste leeris ja kolmandate poolte hulgas. See võimalus väheneb, kui kasutatakse vägivaldseid meetmeid, sest vägivalla puudumine võimaldab vaatlejatel hinnata kaalul olevaid probleeme sõltumatult vägivalla kasutamisest johtuvatest reageeringutest. Pealegi kutsub üksnes vägivallatute meetodite kasutamine tavaliiselt esile poolehoiu sellises võitluses osalejate vastu. Võime võita toetust vastase enda leeris ja kolmandate poolte hulgas annab vägivallatule grupile võime avaldada mõju oma vastase võimile ja mõnikord seda kaudselt reguleerida, vähendades või lõigates ära selle allikad.

Tavaliselt määramavad selliste keeruliste muudatuste tagajärjed vastaste suhtelistes võimupositsioonides ka võitluse lõppitulemuse.

Strateegia tähtsus

Rakendatav strateegia ning taktika ja vägivallatu gruubi poolt kasutatavad spetsiifilised meetodid mõjutavad suuresti muudatusi võimusuhetes ja kogu võitluse käiku. Vägivallatus tegevuses on strateegia sama tähtis kui militaarses sõjas.

Strateegia eemärk on ressursside maksimaalselt soodne õrakasutamine, et saavutada oma eesmärgid minimaalse kuludega. Kasutavad vägivallatu tegevuse meetodid on kõige efektiivsemad, kui nad toimivad koos üldise strateegia või eesmärkide saavutamise kontseptsiooniga. Valitud strateegia ning taktika ja kasutatavad meetodid aitavad kindlaks määrrata, milliseid võimuallikaid on vaja mõjutada ja mil määral neid piirata või blokeerida. Üldiselt peaksid need olema seotud spetsiifiliste probleemidega. Tavaliselt on näiteks majanduslik tegevus kohane majandusküsimustele puhul ja poliitilistest koostööst keeldumine ning poliitiline sekkumine poliitiliste probleemide puhul. Kuid ei ole olemas mingit ületäidist mudelit ja mõnikord võib

majanduslik vastuseis olla väga kasulik võitluses, mis on seotud esmajoones poliitiliste kõsimustega. Igal juhul peab võitlus olema täpselt kooskõlastatud kui osa hoolikalt väljatöötatud üldplaanist.

Seetõttu peavad vägivallatu võitluse strateegid oma strateegiat suure hoolega planeerima, toetudes seejuures parimatele vastavaid printsipi puudutavatele allikatele ja enda vägivallatu võitluse ning konfliktisituatsiooni kohta talletatud teadmistele. Vägivallatu võitluse strateegia üldise käsitluse võib leida mujalt, mõningaid elanikele toetuva kaitse strategilisi põhimõtteid ja valikuvõimalusi käitleme IV peatükis.

Võimukeskuste tähtsus

Vägivallatu võitluse läbiviimise võimet möjutavad tugevasti ühiskonna sõltumatud institutsioonid ja grupeeritud, mis võivad sellist võitlust, nagu me kirjeldasime II peatükis, teostada ja toetada. See arutlus näitas, et vägivallatut võitlust tugevdab oluliselt see, kui seda viivad läbi või toetavad ühiskonna väljakujunenud institutsioonid nagu erialaorganisatsioonid, usuinstitutsioonid, ametiühingud, parteid ja ühiskondlikud organisatsioonid, ja kui sellel on regionaalsete, kultuuri-, rahvuslike või hõimlaste grupeerunge ja isegi kohalike, valla- ja maakonnavalitsuste või nende alljaotustesse toetus.

Võimukeskused võivad olla ka vähem formaalselt organiseeritud või need võidakse luua vahetult enne vägivallatut võitlust või selle käigus. Rakendamist võivad leida vanemad organid, mis on pikka aega olnud tegevuseta või mille sõltumatu tegevuse võimet ja initsiativi on tugevasti tsentraliseeritud poliitiline sõlsteem sihilikuks märgatavalt nõrgendanud. Üldises vastupanu osutamise protsessis võivad need mingi eesmärgi saavutamise nimel taaselustuda. Seega võivad nii loodavad kui ka taaselustatud võimukeskused mängida tähtsat rolli vägivallatu võitluse läbiviimisel.

Nagu eelpool näidatud, oli see nii Ameerika iseseisvumisliikumise vägivallatu faasi ajal, kui 1774. ning 1775. aastal moodustati korrespondentskomitee ja seadusvälsed provintsivalitsused. Rhode Islandil näiteks muutusid kolmes koostööst keeldumise kampaanias aastatel 1765-1775 olemasolevad kohalikud valitsused, linnakogud ja isegi ametlikud provintsivalitsused võtmejõudeks võitluses Briti ülemvalitsuse vastu.

Ungari 1956. aasta revolutsiooni esimese vägivallatu faasi ajal tekkis tööliste, haritlaste ja teiste gruppide seas uus, ulatuslik ja võimas töötajate nõukogude liikumine. Liikumine võttis kiiresti poliitilised dimensioonid, ühinedes föderatsiooniks, et luua mõneks nădalaks asendusvalitus, kuni revolutsiooni teises, vägivalda kasutavas faasis venelased said võidu Ungari armee üle.

Paljudel teistel puhkudel on varemloodud organisatsioonid, nagu spordiklubid, õpetajate organisatsioonid ja Norras natside okupatsiooni ajal riigikirik, toiminud samuti vastupanu tagedena. Vastupanu osutamisele Kappi puťile olid olulise tähtsusega parteid, ametiühingud, provintsivalitsused ja muud organid. Tšehhoslovakkia 1968. aasta vastupanu ajal oli isegi Kommunistlik partei mõned năadalad venelastele vastupanu osutamise vahend. Poola demokratiseerimisliikumise ajal 1980. aastatel said sõltumatu ametiühing "Solidarsus" ja rida teisi äsjaloodud organisatsioone, sealhulgas üliõpilaste ja talupoegade grupid võitluses võimsateks organiteks. Hoolimata pärast sõjalist riigipõõret kehtestatud sõjaseisukorrast ei juuritud neid organeid välja, ehkki nad nõrgenesid. Poola demokraatlike jõudude säilitmisel ja tugevnemisel 1980. aastatel olid need ja teised võimukeskused, (nagu põrandaalused kirjastused) olulise tähtsusega.

Vastaste raskused

Väljakutse, mille vägivallatu tegevus esitab, võib olla nõrk ja häirida olemasolevat olukorda vaid kergelt. Erakordsetel juhtudel aga võib ta seda ka vapustada. Igal juhul saavutatakse tähelepanu osutamine vastuoludele ja vastuseisu olemasolule. Konflikti olemus tuuakse päevalavalgele, mis arvatavasti toob kaasa arvamuste esialgse polariseerumise.

Tugev vägivallatu tegevus võib vastastele olla tõsiseks ähvvarduseks. Väljakutse tõsidus sõltub sellistest teguritest nagu kaalul olevad kliisimused ja nende põhjendatus, tegevuse kvaliteet, osalejate arv, kuidas kuulekusest ja koostööst ilmajätmist väljendatakse ja vastupanu osutajate võimist kinni pidada vägivallatu tegevuse distsipliinist ning keelduda vastase surveabinõudest hoolimata aila andmast. Osalt määrab tulemuse ka sotsiaalne ning poliitiline keskkond, milles võitlus aset leiab. Nende põhitingimuste hulka kuulub see, kuivõrd palju lahklust suudab sõsteem oma olemust müutmata taluda, kõigi asjaosaliste gruppide toetus režiimile või vaenulikkus selle suhtes, koostööst keeldumise ja vastuhaku leviku võimalused ja lõpuks mil määral on valitsuse eksisteerimiseks vajalikud materiaalsed, inim-, moraalsed ja institutsionaalsed ressursid kättesaadavad, piiratud või õra lõigatud.

Vastase raskused vägivallatu tegevusega toimetulekul tulenevad selle tehnika spetsiifilisest dünnaamikast ja mehhanismidest (mida üldisalt vaatleme). Need ei sõltu sellest, et vägivalla puudumine vastast üllatab või et see meetod on talle tundmatu. Näiteks ei anna vastase teadmised vägivallatu võitluse kohta talle iseenesest võimet võita. Sõjas kasutavad mõlemad pooled oma sõjategevusalaseid teadmisi selleks, et suurendada edu saavutamise võimalusi. Kui vägivallatus võitluses on vastasel rohkem teadmisi, võivad tema vastumeetmed olla viimistletumad ja vahest ka vähem julmad, et olukorraga toime tulla. Kuid ka vägivalda mitte kasutav grupp võib õppida osavamalt võitlema ja vaenlase kontrollile ning viimistletud tegevusele reageerima.

Väga harva, kui üldse, on valitsustel või teistel hierarhilistel sõsteemidel kas täielik toetus või see üldse puudub. Kõige sagedamini on toetus osaline. Isagi kui allumatus, koostööst keeldumine ja vastuhakk lõppkokkuvõttes režiimi hukutavad, võib tal olla olnud küllaldane ja piisavalt pikaajaline toetus vägivallatu gruvi suhtes metsikute repressioonide rakendamiseks. Seepärast on vaja urida, kuidas vägivallatu tehnika toimib võitluses vägivalda kasutava vastase vastu, samuti tuleb urida teid, millega lõpuks jõutakse muudatusteni, ja spetsiifilisi tegureid, mis määrvavad, kas antud kampaania on edukas, kukub läbi või on midagi vahepealset.

Vägivallatut võitlust ei tohiks võrdsustada püüdega hoida vastane heatujulisena. Ei ole töenäoline, et vastasele meeldib väljakutse tema võimule või poliitikale isegi siis, kui see väljakutse on vägivallatu. Kui aktsioon on tõsiseks ohuks vastase kontrollile ja kui ta ei taha täita vastupanu osutajate nõudmisi, peab ta reageerima.

Repressioonid

Vägivallatu võitlus on mõeldud kasutamiseks vastase vastu, kes suudab ja soovib kasutada vägivaldseid sanktsioone. Tegelikult on vägivallatut võitlust kasutatud selliste vägivaldsete režiimide suhtes, nagu natsistlik Saksamaa, kommunistlikud valitsused Poolas, Ida-Saksamaal, Ungaris, Bulgaarias, Rumeenias, Hiinas, Jugoslaavias ja Nõukogude Liidus, Jorge Ubico Guatemaala, El Salvador Maximiliano Hernández Martínezi all, Pinochet' Tšiili, apartheidlik Lõuna-Aafrika ja Birma Ne Wini ning tema järglaste all. Kui sellised vastased põrkuvad kokku vägivallatu vastupanuga, on üsna ebatöenäoline, et nad äkki loobuvad vägivallast või piiravad seda vastavalt.

Seepärast reageeritakse tõsisele vägivallatule vastupanule töenäoliselt repressioonidega. Repressioonid võivad toimuda sellisel kujul nagu tsensuur, raha ja vara konfiskeerimine, side

tõkestamine, majanduslik surve, arreteerimised, vangistamised, sundvärbamine väteenistusse, koonduslaagrid, provokaatorite kasutamine, ãhvardused, peksmised, mahalaskmised, tapatalgud, piinamised, sõjaseisukorra kehtestamine, hukkamised, kättemaksmine sugulastele ja sõpradele. Repressioonide ulatus ja laad on erinevad, neid mõjutavad mitmed tegurid. Kuid repressioonid vägivalda mitte kasutava rühma suhtes on tõenäoliselt oluliselt piiratumad, kui need, mida vastane kasutaks vägivaldse vastuhaku või sõjalisi vahendeid kasutava võõramaise vänlase suhtes. See ei tulene mingist suuremehesest, vaid selle põjhuseks on arusaamine, et äärmisselt vägivaldsed repressioonid võivad olla kahjulikud režiimile, mille vastu kasutatakse vägivallatut võitlust.

Vägivaldsete repressioonide suur tõenäosus on tugev tõend selle kohta, et vägivallatu tegevus võib olla kehtestatud korrale tõeliseks ãhvarduseks. See kinnitab meetodi tugevust ja on sellele tunnustusavalduseks. Vastaste vägivald ei ole sugugi enam põjhuseks vägivallatust tegevusest loobumiseks, kui sõjas oleks vastase sõjategevus põjhuseks omaenda sõjategevusest loobumiseks.

Selliste repressioonide ägedus võib olla osaliselt ka süsteemi põhiolemuse demonstratsioon, mis võib mõjutada võitluse käiku. Äärmuslikud repressioonid võivad ilmekalt näidata süsteemi vägivaldset olemust paljudele kodanikele ja kolmandatele pooltele, võõrandades tõenäoliselt veelgi selle toetajaid ja suurendades abi vägivallatu vastupanu osutajale.

Eelmises peatükis näitasime, et repressioonid ei too tingimata kaasa allaandmist. Et vastase sanktsioonid oleksid tõhusad, peavad nad avaldama mõju objekti meetele, tekitudes hirmu ja kuuletumissoovi. Kuid nagu sõjaski, on siin tõenäoline, et planeerimine ja distsipliin, mingi kõikevõitev truudus või eesmärk panevad vägivallatut vastupanu osutajad ohtudest hoolimata vastu pidama.

Vastupidiselt sellele, mida oleks võinud oodata, on üks juhtum teise järel tõendanud, et inimesed ei ole sellisele hirmule järele andnud. Nad on kas õppinud oma hirmu kontrollima nagu sõjas eeslinil või, mis veelgi vapustavam, on ilmselt kaotanud hirmu. Naiste tegevus Buenos Aireses Plaza del Mayol, kes järjekindlalt marssisid oma kadunud abikaasade või laste piltidega, on vaid üks väike näide vastuhakust ohtu trotsides. Gerald Reitlinger, üks varaseid juutidele natside poolt korraldatud tapatalgute uurijaid, omistas suurt tähtust enam kui 75% Prantsusmaa juutide päästmises hukust prantsuse rahva keeldumisele anda alla hoolimata Gestapo terrorist ja muudest hirmutamismeetoditest: "Prantsusmaal ei saavutatud lõplikku lahendust tavalise inimese sündsustundse töötu, kes, kannatanud kõige sulgavamat enesealandust, õppis hirmu võitma." Kui busside boikoti ajal Montgomerys Alabama osariigis võimud teostasid massilisi arreteerimisi ja eraiskud otsisid tuge pommidest, siis oli tagajärjeks linna afroameeriklaste kasvav sihikindlus ja kartmatus. Martin Luther King Jr. kirjutas: "Opositsiooni liikmed ... ei olnud teadlikud sellest, et neil on tegemist neegritega, kes on vabanenud hirmust. Ja seega osutus iga nende käiki veaks." Ida-Saksamaal Halle tuli 17. juunil 1953. aastal valitsusevastasele massimiitingule turuplatsile 60 kuni 80 tuhat inimest, ehkki Vene tankid patrullisid linnatännavatel ja Rahvapolsei tulistas hoiatuseks öhku. 1986. aasta veebruaris tõkestasid filipiinide massid Manilas sõnakuulmatuid ohvitseri ja sõdureid ründama saadetud tankide tee.

Võitlusvõimeline vägivallatu distsipliin

Vägivaldsete repressioonide korral peavad vägivalda mitte kasutavad vastupanu osutajad keelduma alla andmast ja taganemast, kui neil on selleks jõudu. Nad peavad olema valmis riskima karistustega kui osaga võidu hinnast. Repressioonide kasutamise võimalus ja ränkus varieeruvad. Kuid selline risk ei ole ainuomane vägivallatule tegevusele. Risk - tavaselt hoopis suuremgi - esineb ka siis, kui mölemiad pooled kasutavad vägivalda.

Vägivallatu distsipliin tähendab nimelt vägivaldsetest repressioonidest hoolimata järjekindla vägivallatu käitumise säilitamist. Kuid planeeritud kampaaniate puhul hõlmab vägivallatu distsipliin ka distsiplineeritud kinnipidamise varem kindlaks määratud strategiast, taktikast, tegevusmeetoditest ja muu sarnase.

Ajaloos on palju näiteid selle kohta, kus grupid hakkasid vastu ülekaalukale vägivallale, seda nii vägivaldselt kui vägivallatult, viies seejuures võtlust läbi tähelepanuväärselt distsiplineeritult. Selliste näidete hulka kuulub Sparta sõdurite vapper kaitse, kes Termopüülide all võitlesid 480. aastal e.m.a. viimse meheni ülekaaluka Pärsia armee vastu, ja juutide natsidevastane ülestöus 1944. aastal Varssavi getos. Väga paljudel juhtudel on vägivalda mitte kasutavad võitlejad ka jagu saanud hirmust repressioonide või isegi surma ees ja jätkanud oma distsiplineeritud vastupanu. Siin on näiteid alates India rahvuslastest, kes 1930. aastal keeldusid taganemast oma reidliti Dharasana soolaallatu hoolimata britlaste käsil toimepandud peksmistest, kus purustati pea-luid, kuni Berliini naisteni, kes hoolimata ähvardusest, et nende peale avatakse kuulipildujatuli, pöördusid tagasi protestiaktsoonidele taotlemaks oma juutidest abikaasade vabastamist.

Vägivallatu grupp peab surveolukorras vastase üle tugevama kontrolli saavutamiseks, enda vastu rakendatava vägivalla vähendamiseks ja oma võiduvõimaluste suurendamiseks säilitama vägivallatu distsipliini. Vägivallatu distsipliini säilitamine repressioonidest hoolimata ei ole moralistlikult naiivne tegu. See on hoopiski nõue edu saavutamiseks ja eelingimus nihetele toimumiseks võimusuhetes. Vägivallatust distsipliinist loobumine tähendab tõsist riski aidata kaasa lüllassaamisele. Muidugi on ka teised tegurid väga tähtsad ja üksnes vägivallatu distsipliini säilitamine ei taga edu.

Seistes silmitsi repressioonide ja kannatustega, peab vägivallatu grupp püldma tugevdada oma kõlblist seisukorda, solidaarsustunnet ja otsusekindlust jätkata võtlust. Neis pületetes võib abiks olla eelnev väljaõpe vägivallatuse aktsioonide kasutamise ja surve all käitumise alal. Inimesed võivad muutuda distsiplineeritumaks ka siis, kui vahetud kogemused näitavad, et range kinnipidamine vägivallatust meetodist annab neile suuri eeliseid. Vägivallatud võitlejad võivad oma (ja teiste) kogemuste ajal teada saada, et nende vägivallatu vastus vägivallale võib vähendada ohvrite arvu. Kuigi vastupanu osutajad ja körvalseisjad saavad vägivallatus võtluses töesti haavata ja surma, on ohvrite arv järjekindlalt palju väiksem, kui vörreldavates vägivaldsetes vastupanuliikumistes nagu ülestöus, partisanisõda ja tavasõda. Kõigi nende tegurite tundmine võib aidata inimestel ränkade repressioonide puhul säilitada vajalikku distsipliini.

Vastane võib soovida, et vastupanu osutajaoleks valinud hoopiski vägivaldsed vahendid, millega ei kaasne samasuguseid enda maksmapaneku probleeme. Kuna vastane on tavaselt paremini valmis vägivallaga toime tulemiseks, võib ta seega meelega pülda vastupanu osutajaid provotseerida vägivallale, kasutades selleks kas ränki repressoone või nuhke ning provokaatoreid. Näiteks Soome iseseisvusliikumise vägivallatu koostööst keeldumisega võideldes kälesoleva sajandi algaastatel korraldas Vene kindralkuberner nii, et "Ohranka" (Tsaari-Venemaa salapolitsei) agendid värbaksid provokaatoreid, kes paneksid toime venelastevastaseid vägivallakte ja õhutaksid ka soomlaasi vägivalda kasutama, et aidata õigustada metsikuid repressoone.

Kui vägivallatu grupp säilitab distsipliini, jäätb repressioonidest ja teistest kontrollimeetoditest hoolimata püsima ja viib läbi oluliste rahvastikugruppidesse massilist koostööst keeldumise ja vastupanu poliitikat, võib tulemuseks olla, et vastase tahe on töhusalt blokeeritud.

Juhitide arreteerimise tagajärjel võib rahvaliikumine jätkuda ilma äratuntava juhtkonnata. Kuigi vastane võib kuulutada toimuvad aktsioonid ebasseaduslikeks, kogeb ta ometi, et katsetele suruda vastupanu maha ühes punktis vastatakse ulatuslikuma vägivallatu rünnakuga teistel rinnetel. Ilmneb, et koostööle ja kuulekusele sundimise asemel vastatakse massilistele repressioonidele keeldumisega alla anda ja põgeneda. Repressioonid võivad mitte üksnes osutuda ebatõhusaiks trotslike alluvate kontrollimisel, vaid massiline vastuhakk võib erakordsetel juhtudel

repressiivorganeid endid immobiliseerida. Võib juhtuda, et sõsteemile vastupanu osutavaid inimesi on lihtsalt liialt arvukalt ja liiga paljudes kohtades, et neid saaks kontrollida olemasoleva politsei ja sõjaväega.

Kuigi kannatused võivad olla rängad, ei ole vastase viha ja repressioonide puhul rohkem põhjust hädakella lütlä, kui ohvitseridel on seda põhjust teha esimete ohvrite puul. Kuid samalades olukorras tuleb vägivallatu võitluse korral tegutseda targalt. Kui ilmneb, et vastane muutub lihtsalt jõhkraks või et vastupanu osutajad ei suuda taluda kannatusi, võib osutuda vajaliikus vägivallatu võitluse taktika ja metodika muutmine. Kui aga seda ei ole vaja teha, on põhjust uskuda, et metsikused on ajutine, ehkki mitte tingimata lühiajaline faas. Julmus kasvab jõudsalt hirmu, viha ja vastuvägivalla pinnal. Nende puudumisel ja seal, kus on märke, et nii repressioonid kui metsikus mõjutavad ja nõrgendavad vastase oma positsioone, kaldub vastane vägivalda vähendama.

Poliitiline džudžitsu

Võitluses vastu pidava ja vägivallatut distsipliini säilitava vägivallatu gruvi represseerimine kutsub esile "poliitilise džudžitsu" protsessi. See protsess viib ründaja poliitilisest tasakaalust välja, sest tema julmadele repressioonidele ei vastata ei vägivaldse vastupanu ega allaandmisega.

Vägivallatu gruvi suhtes rakendatud metsikust on raskem õigustada (vastase oma rahva või kogu maailma ees), kui julmust vägivalda kasutavate mässajate vastu. See, mil määral režiim tunneb end suutelisena maailma või oma rahva arvamust eiramata erineb riigiti, kuid probleem jäääb. Teated metsikuste kohta võivad lõpuks tsensuurist hoolimata läbi imbuda ja rängemad repressioonid võivad vaenulikkust ning vastupanu pigem suurendada kui vähendada.

Kui vägivalda mitte kasutav grupp vastab vastase repressioonidele distsipliini, solidaarsuse ja järviekindlusega, näitab see vastast kõige halvemас valguses. Kui julmused vägivallatu rahva vastu suurenevad, võib vastase režiimi paista veelgi põlastusväärsemana ja vägivallatule poolele mitmelt poolt osutatav kaastunne ja toetus võib kasvada veelgi. Üldsus võib veelgi enam võõranduda vastase režiimist ja soovida veel enam liituda vastupanuga, seega suureneb vastupanu osutajate arv ja nad on veelgi enam kindlameelsed võitluse jätkamises, hoolimata sellest, mis see neile maksma läheb. Otsesest konfliktist eemal seisvad inimesed võivad suurendada toetust repressiooni ohvritele ja pöörduvad nii metsikute kui neid toime paneva režiimi politika vastu. 17. novembril 1989. aastal ajas Tšehhi politsei julmalt laiali Praha tänavatel vabu valimisi ja demokraatiat nõudvad meelevaaldajad. Peksmised elustasid poliitilise vastuseisu vanameelsete kommunistide režiimile. Tšehhid ja slovakid püstitasid peamistes peksmikohtades altareid, tötest vigastadasaanud kangelased pjedestaalile. Pärast politseiaktsioone tulj tuli iga päev sadu tuhandeid inimesi tänavatele. Nagu üks Üliõpilane ütles, olid peksmised "säde, mis pani alguse kogu liikumisele". Nelja nädala pärast olid kõvakäelised kommunistid sunnitud tagasi astuma ja Kommunistlik parti pidi loovutama enamuse Kabinetis.

Oma rahva ja rahvusvahelise üldsuse arvamuse mõju varieerub suuresti ja ei saa jäada lootma, et see kutsuks esile olulisi muudatusi. Kuid sellest hoolimata võib avalik arvamus mängida olulist rolli. See võib osutada toetust vägivallatutele võitlejatele ning võib mõnikord tuua kaasa olulisi poliitilisi ja majanduslike surveavaldisi vastase režiimi vastu.

Lõpuks võivad vägivalda mitte kasutava rahva vastu toime pandud metsikused häirida vastase oma toetajaid, agente ja vägesid ja nad võivad hakata kahtlema oma valitsuse politika õigluses ja repressioonide kõlbelisuses. Nende esialgne murelikkus võib kasvada teisitimõtlemiseks ja mõnikord koguni koostööst keeldumiseks ja allumatuseks, mis võib via streikide ja mässudenri.

Seega, kui repressioonid viivad vägivalda mitte kasutavate võitlejate arvu suurenemisele ja kui need laiendavad vastuseisu ning kui toovad kaasa piisava opositiooni vastase enda toetajate

hulgas, nii et nende võime vastuhakuga toime tulla ja oma poliitikat jätkata nõrgeneb, on repressioonid selgelt pöördunud vastase enda vastu. Nii toimib "poliitiline džudžitsu".

Poliitilise džudžitsu olulisi elemente on esinenud väga erinevatel juhtudel. Sadadele vägivallatutele palvekirja esitama tulnutele korraldatud veresaun Talvepalee juures Peterburis 1905. aasta jaanuaris muutis seni riigiruum massid trotslikeks revolutsionäärideks, päästes valla terve aasta kestnud revolutsiooni üle kogu Vene imperiumi. Sadade vägivallatute demonstrantide tapmine Vene sõjaväelaste poolt 1917. aasta veebruaris oli üks olulisi tegureid, mis kutsus esile laialdasi mässse ja deserterimisi tsaariarmees, tehes valdavalt vägivallatus Veebruarirevolutsioonis võimatuks imperiumi süsteemi säilitamise. Rängad repressionid Ruhris 1923. aastal mitte üksnes ei kutsunud esile laialdast rahvusvahelist toetust sakslastele, vaid need kutsusid esile vastuseisu Prantsusmaal endal. Briti repressionide metsikus vägivallatute India rahvuslaste suhtes, eriti 1920. ja 1930. aastatel, tekitas Suurbritannias palju vastuseisu ja aitas kaasa India sõltumatuse toetamise kasvule. Sharpeville'i versauna Lõuna-Aafrikas 1960. aastal töi kaasa massilised rahvusvahelised protestid, boikotid ja embargod. Ngo Dinh Diem režiimi vastu võitlevate vägivallatute budistide julm represseiromine 1963. aastal oli põhjas, miks Ameerika Ühendriigid loobusid toetamast valitsust, kellega nad olid aastaid olnud seotud. Peksmised, tapmised, pommitamised ja muu sellesarnane, mida 1950. ja 1960. aastatel kasutati Ameerika Ühendriikides kodanikuõiguste kaitseks meelevaaldusi korraldajate suhtes nagu näiteks Montgomerys, Atlantas, Birminghamis ja paljudes kohtades Mississippi osariigis pöördusid surveavalda jätta vastu, suurendades protesti ja võites Ameerikas ja rahvusvaheliselt laialdast toetust nii repressionide kui ka segregatsiooni lõpetamisele. Sadade, kui mitte tuhandete hiinlaste tapmine Tiananmeni väljakul ja muudes kohtades Pekingis ning mujal Hiinas 1989. aasta 4. juunil õnnestas veelgi kommunistliku režiimi autoriteeti ja kutsus esile stigmavat vastuseisu Hiinas ja üle kogu maailma. Selle veresauna täielikud tagajärjed on veel avaldumata.

Neli muutuste mehhanismi

Hoolimata sellest, et vägivallatu tegevuse juhtumid on erinevad, saab eristada nelja üldist muutuste "mehhanismi", mis selle meetodi puhul toimivad. Need on *Ümberveenmine, lepitamine, vägivallatu sund ja lagundamine*.

Ümberveenmine

Veenmise puhul võtab vastane vägivallatu gruvi tegevuse tulemusel omaks uue seisukoha ja aktsepteerib selle gruvi eesmärke. Sellise muudatuse võib esile kutsuda arutluste ja väitlemisega, ehkki on kahtlane, kas üksnes sellised vaimsed pingutused suudavad ümber veenda. Ümberveenmine hõlmab vägivallatus tegevuses töenäoliselt ka vastase tunnete, usu, suhtumiste ja moraalisüsteemi mõjutamise. Vägivallatu grupp võib taotleda jälgitut ümberveenmist, nii et lõppkokkuvõttes vastane mitte üksnes ei rääda vägivallatu gruvi soove, vaid ka tahab neid täita, tundes, et nii toimida on õige.

Ümberveenmise katsetes võivad vägivallatute võitlejate kannatused mängida olulist osa vastase tunnete mõjutamisel. Ümberveenmine on sageli raske, seda osalt seetõttu, et on olemas tökked, mis takistavad asjast selget arusaamist. Siia kuulub nähtus nagu "sotsiaalne distants" - võimetus tunnustada teise sotsiaalse gruvi liikmeid kaasinimistena, kes väärivad kaastunnet ja mõistmist. Seepärast võib sotsiaalsest distantsist vabanemiseks ja ümberveenmiseks kuluda palju aega, kui seda üldse saavutataksegi.

Üks juhtum, mil see toimus, leidis aset Vykomis Lõuna-Indias 1924.-1925. aastal. Gandhi toetajad püüdsid saavutada seda, et "puutumatud" võiksid kasutada üht teed, mis viis mõõda ortodoksset brahmaani templist. Grupp kõrgesse kasti kuuluvaid hindu reformaatoreid koos oma

puutumatutest sõpradega püüdsid kõigepealt kõndida lihtsalt mööda teed, peatudes templi ees. Ortodokssed hindud ründasid protesteeriariaid ägedasti ja maharadža politsei arreteris neist mõned, kes mõisteti kuni aastaks vangi. Üle kogu India tuli kohale vabatahtlikke ja teeel paigutatud politsei barrikaadide juures peeti pidaval valvet. Vabatahtlikud seisid üksteist välja vahetades palveasendis kuumadel suvekuudel ja vihmaperioodil, olles mõnikord ölgadeni vees, kusjuures politsei patrullis paatides. Kui maharadža valitsus lõpuks barrikaadid eemaldas, keeldusid meelevaaldajad edasi liikumast, kuni ortodokssed hindud oma meelt muutsid. Kuueteisi kuu pärast ütlesid kohalikud brahmaanid lõpuks: "Me ei saa enam kauem meile esitatud palvetele vastu seista ja me oleme valmis puutumatud vastu võtma." See juhtum pâlvise laialdast vastukaja üle kogu India.

Kuid Vykom'i valve ei ole vägivallatule tegevusele kaugeltki tüüpileine. Erinevatel põhjustel võivad vastase vägivallatute kannatustega ümberveenmise katsed olla ebatõhusad. Mõned vägivallatu tegevuse strateegid võivad ka ümberveenmist ebaoovitavaks, mittevajalikuks või vîimatuks pidada. Seetõttu võivad nad püüda kutsuda muudatusi esile teiste mehhanismide - lepitamise, vägivallatu sunni ja isegi lagundamise abil. Enamikul juhtudel on töenäoline, et tulemusi saavutatakse kõigi nelja mehhanismi elementide ühise surve abil, milles ühtegi ei viida täielikult kulminatsioonini. Vägivallatu tegevuse köige edukamat rakendused võivad endast kujutada nende elementide tarka ja sihipârast kombinatsiooni. Näiteks võivad katsed mõnesid vastase rahva hulka kuuluvaid inimesi Ümber veenda aidata kaasa lepitamisele ja edukad vastase sôdurite ümberveenmise katsed võivad viia vägivallatu sunnini.

Lepitamine

Lepitamine on ümberveenmise ja vägivallatu sunni vahepealne mehhanism. Vastased ei veenda ümber ega sunnita vägivallatult, kuid nende mõlema mehhismid on seotud vastase otsusega teha vägivalda mitte kasutavale grupile järeleandmisi. Edukate vägivallatute kampaaniate puhul on see vahest neist neljast kõige tavaisem mehhanism. Siin soostuvad vastased kõigi või mõnede nõudmistega, ilma et nad antud kõlsumises põhjalikult meelt muudaksid.

Vastupidiselt ümberveenmissele toob lepitamine (nagu vägivallatu sund ja lagundaminegi) kaasa edu sellega, et ta muudab vägivallatu tegevuse abil pigem *sotsiaalsei*, *majanduslikku* või *poliitilist* olukorda kui vastase juhtkonna meeli ja sõdameid. Põhilised võimusuhed on muutunud sedavõrd, et nad muudavad kogu pildi.

Lepitamine toimub siis, kui vastane saab veel *valida*, kas teha järeleandmisi või mitte. Vastased võivad järeleandmistega soostuda selleks, et õõnestada sisemist rahulolematust ja tegelikku opositisiooni oma leeris. Majandusliku võtluse puhul võib lepitamine olla tingitud katkest minimeerida kahjustid, eriti streikidest ja boikottidest johtuvaid. Vastased võivad otsustada ka vabatahtlikult nõudmistega leppida, kui nad näevad ette, et vägivallatu liikumine võib hoogu juurde saada. Kaalul olevad kõlsumised võivad olla väiksema tähtsusega, kui pikaleveniva võtluse tagajärjed, mille hulka võib kuuluda ka see, et rahvas avastab oma märkimisväärsse võimu. Sellistel tagajärgedel võib olla pikaajaline mõju ühiskonna sotsiaalsele struktuurile ja poliitilistele protsessidele. Lepitamisest tuleneva lahenduse korral võib olla oluline prestiži säilitav formulering, sest vastane ei taha näidata, nagu oleks ta vastupanu kohates kapituleerunud.

Lepitamismehhanism toimib paljude olukordade reguleerimisel, kus kasutatakse vägivallatut tegevust. See on kõige ilmsem töölise streikide puhul, kus lõpplahendus jääb kuskile tööandjate ja ametiühingu esialgsete seisukohtade vahepeale (nagu see peaaegu alati on). Ka suuremate rahvusvaheliste konfliktide puhul on mõnikord tegemist lepitamisega. India iseseisvumine Suurbritanniast 1947. aastal ei toiminud kõll mingi vägivallatu kampaania otseste tagajärjena, kuid siiski oli tegemist väga oluliste lepitamise elementidega, mis pârinesid osalt eelmiste aastakõlmnete võtlusest. Leppimine tulenes mõistmisest, et India sõltumatus on seaduspârane poliitika, et isegi Briti sõjavâe abil oleks India hoidmine Briti kontrolli all erakordsest raske, kui

mitte võimatu, ja et Indiast saadav majanduslik kasu oli Suurbritannia jaoks kadunud osalt boikotitumise ja kõrgeate haldus- ning repressioonikulude tõttu.

Paljudes olukordades ei saavutata ei ümberveenmist ega leppimist, sest mõned vastased ei soostu täitma vägivallatut vastupanu osutajate mitte mingisuguseid nõudmisi. Siis jäab võitlejail veel kasutada kolmas muudatuste mehhanism - vägivallatu sund, mis võib vastaste tahtest hoolimata viia eesmärgile.

Sund

Sundi tuleb siin mõista täpsemas tähenduses, kui seda sageli tehakse. Sund ei tähenda siin allaandmist ähvarduste või ülekaaluka jõu kasutamise korral. Siin tuleb sundi mõista kui vastase tahte vastaselt muudatuste esilekutsumist või nende tõkestamist. Vastaselt võetakse võime tulemuslikult tegutseda, kuid ta säilitab siiski veel piisavalt võimu oma positsioonide hoidmiseks ja vastupanu osutaja nõudmistele mitte allaandmiseks. Lühidalt, "vägivallatu sund" kui vägivallatu tegevuse mehhanism esineb siis, kui eesmärgid saavutatakse vastu vastase tahtmist, kuid mitte veel vastase sõsteemi hävitades.

Vägivallatu tegevus muutub sunniks, kui vägivallatu vastupanu osutajatel õnnestub kas otsestelt või kaudselt olulisel määral ära lõigata vastase poliitilise võimu jaoks vajalikke allikaid - autoriteeti, inimressursse, oskusi ja teadmisi, nähtamatuid tegureid, materiaalseid ressursse ja sanktsioone.

Vägivallatu sund võib tekkida siis, kui vastase tahe on blokeeritud ükskõik millisel kolmel järgneval viisil . Esiteks, vastupanu võib levida liiga laialt ja massiliselt, et olla kontrollitav repressioni meetmetega. Masside tegevusega võib olemasolevas olukorras muudatusi esile kutsuda - või neid takistada - nii et vastase nõusolekul või járeleandmistel ei ole tähtsust. Teiseks võib vastupanu halvata sõsteemi. Koostööst keeldumine võib muuta ühiskondlike, majanduslike ja poliitiliste sõsteemide tegevuse jätkamise võimatuks, kui vastupanu osutajate nõudmisi ei rahuldata ja koostööst keeldujad ei hakka oma tavalisi kohustusi täitma. Kolmandaks võidakse isegi vastase repressioonide rakendamise võimet öönestada ning mõnikord sellele löppugi teha. See toimub, kui tema sõdurid ja politsei mässavad, bürokraatiaaparaat keeldub abi andmast või rahvas ei toeta ega tunnusta tema autoriteeti. Kõigil neil juhtudel või nende mingi kombinatsiooni korral võib vastane hoolimata eesmärkide muutumatusest leida, et ta ei suuda kaitsta oma poliitikat või sõsteemi, seistes silmitsi otsusekindla ja ulatusliku vägivallatu vastupanuga. Vastase pingutustesse nurjamine on tavaselt vördeeline koostööst keeldumise ja vastupanu ulatusega.

Paistab, et vastase tahte blokeerimine saavutatakse sagadami ulatusliku vastupanu ja sõsteemi halvamisega kui repressioonide kasutamise võime likvideerimisega. Teatud olukordades võib see muidugi olla vastupidi. Vägivallatu sunni puhul on vägivallatu tegevus muutnud ühiskondlikku ja poliitilist olukorda niivõrd, et vastane ei saa enam võimu kasutada viisil, mis on vastuolus vägivalda mitte kasutava grupi tahtega.

Mõnede väga edukate töötajate streikide puhul on tööandjad tätnud praktiliselt kõik ametiühingute nõudmised (mis varasematel aastakümnetel hõlmas ka nende organisatsioonide kui läbirääkimiste pidajate tunnustamise), sest neil ei olnud enam töhusat valikuvõimalust. Vene tsaar Nikolai II andis täiesti oma tahte vastaselt 1905. aasta 17. oktoobril välja konstitutsioonilise manifesti, mis andis õiguse Riigiduumma (parlamendi) loomiseks. Nääb, et tal ei olnud valikut, kuigi ta jäi tsaariks. 1905. aasta suur oktoobristreik oli Venemaal nii möjuvõimas ja kõikehõlmav, et mõnda aega oli valitsus lihtsalt võimetu valitsema ja maad haaras nõndanimetatud "kummaline halvatus". Nii kindral Hernández Martínezi kukutamine presidenditooliilt El Salvadoris kui kindral Ubico kukutamine Guatemaalas 1944. aasta kevadel massilise käitiste sulgemise ja poliitilisest koostööst keeldumise abil on näited sunni kasutamise

kohta. Presidentitoolilt lahkuti veel enne, kui haldus-, politsei- ja sõjaline süsteem nende kindralite ümber kokku varises.

Lagundamine

Kui vastasel on juurdepääs võimuallikatele peaegu täielikult ära lõigatud, ei ole tegemist enam lihtsalt sunniga. Tema valitsussüsteem võib tegelikult laguneda. See vägivallatu muutuste mehhanism toimib nii, et võtab piisavalt suures ulatuses ära võimuallikad, põhjustamaks vastase valitsussüsteemi laialligunemise. Jäävad vaid üksikisikud või väga väikesed, peaegu ilma võimuta gruppid. Vägivallatut sundi ei toimu, sest ei ole enam mingit üksust, keda sundida. Rahvas on valdavalt keeldunud tunnustamast nii vastase õigust valitseda kui ka tema õigust juhtida ning kontrollida. Endist domineerivat grupp ei abista enam praktiliselt mitte keegi. Seega ei ole Neil üksikisikutel ja gruppidel, kes kunagi olid võimsad, enam ei asjatundjaid ega majanduslikke ressurse, mis Neil minevikus aitasid funktsioneerida. Lisaks on veel politsei ja sõjavägi kas oma endiste peremeeste vastu mässu tõstnud või lihtsalt lagunenud, nii ei ole enam ka organiseeritud repressioonisüsteemi. Lagundamismehhanism on köige ðärmaslikum võimuallikatest ilmajätmise rakendus.

Ulatusliku koostööst keeldumise tagajärjena 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni käigus loobus Vene tsaar Nikolai II troonist, kuid tema väejuhataja Petrogradis ei teadnud, kellele alla anda. George Katkov tegi järelduse, et tsaarivalitsus oli lihtsalt "lagundatud ja minema pühitud". On selge, et võimu anastamise katsed 1920. aasta Kappi putši ja 1961. aasta kindralite riigipõörde ajal Alžeerias lihtsalt lagunesid, sest nad ei saanud vajalikku toetust.

Kui vastase režiimi lagundamine toimub alternatiivse seadusliku valitsuse puudumise tingimustes, arenevad välja teised valitsusinstitutsioonid. Mõnikord tekib paralleelne valitsus (mida käsitlesimme käesolevas peatlkis eespool). Kui see on juba toiminud või kui endine seaduslik valitsus on mingis vormis, näiteks riigipõörde või sissetungi eelsest ajast sälinud, võib see vastase lagunemise momendil oma mõjuvõimu laiendada ning oma võimu tugevdada. See on aeg, mil vastupanu osutajad peavad olema valvel, sest sõjaväelised või poliitilised grupeeringud, mis ei ole rahvaesinduslikud, võivad teha katset haarata kontrolli riigipaaraadi üle, et pigem seada sisse uus diktatuur, kui lubada rahvale toetuva demokraatliku süsteemi arengut või taastamist.

Sundi ja lagundamist mõjutavad tegurid

Vägivallatu sunni ja lagundamise võivad esile kutsuda mitmesugused tegurid. Erinevad nii võimuallikad, mida mõjutatakse, kui ka neist ilmajätmise ulatus. Seetõttu esinevad erinevused ka vägivallatut sundi ja lagundamist esile kutsuvas tegevuses - olgu see massiline vastupanu, majanduslik või poliitiline halvatus või mäss. Tulemuse määradav kas mõned või kõik allpool esitatud tegurid:

- vägivallatut vastupanu avaldavate inimeste arv ja nende osatähtsus kogu rahvastikust;
- vastase sõltuvus vägivallatut vastupanu osutajaist oma võimuallikate osas;
- osavus, millega vägivallatut vastupanu osutajad seda tehnikat rakendavad, sealhulgas strateegia, taktika ja meetodite valik ja inimeste oskus neid rakendada;
- kui kaua suudetakse koostööst keeldumist ja vastupanu säilitada;
- mil määral kolmandad pooled tunnevad kaasa vägivallatut vastupanu osutajaile ja neid toetavad;
- vastase kasutada olevad ja tema poolt kasutatavad vahendid üksmeele saavutamiseks ja koostöö taastamiseks ning vastupanu osutajate reaktsioon nende tarvitamisele;

mil määral vastase alamad, haldusaparaat ja agendid teda toetavad või toetamast keelduvad ning sammud, mida nad võivad astuda toetusest ilmajätmiseks ja vägivallatust vastupanu osutajate toetamiseks; kuidas vastane hindab vägivallatu võtluse võimalikku tulevast käiku.

Võimuallikatest ilmajätmine

Meetodid, mida kasutatakse võimuallikatest ilmajätmiseks, erinevad vastavalt olukorrale. Erinevusi võib olla selles, *kes* võimuallikad ära lõikab. Selleks võib olla vägivallatut grupp, kolmandad pooled, vastase oma gruupi pettekujutlustest vabanenud liikmed või nende tegurite kombinatsioon. Sellised erinevused teevad vajalikuks nende strateegiate hoolika analüüsni, mida kasutati varasemates konfliktides või mida võidakse kasutada tulevikus.

Autoriteet

Vastasele esitatav vägivallatu väljakutse näitab selgelt, mil määral tema autoriteet on *juba* õonestatud. Vöitlus võib aidata võõrandada veel suuremal hulgal vastase toetajaid. Mõnikord toimub vastaselt selge lojaalsuse üleminek rivaalitsevale võimkonnale või isegi võistlevale paralleelvalitsusele.

Usurpaatorite ja aggressorite ülemvõimu tunnustamisest keeldumine on uue survevalitsuse loomise takistamisel võtmeelemendiks. Seda näitasid selgelt kõik neli I peatükis kirjeldatud juhtu, kuid kõige ilmsem oli see Kappi putši ja Prantsuse kindralite riigipõrdekatse puhul Alžeerias. Järjekindel keeldumine usurpaatorite seaduslikkuse tunnustamisest määras rünnakud hukule.

Veel üks näide: 1943. aasta veebruaris nõudsid Hollandi protestantlik kirik ja rooma-katoliku kirik oma liikmeilt tungivalt kodanikuallumatust ja natside okupatsioonivõimudega koostööst keeldumist kui usulist kohustust. Hollandi kirkute selline teguvii vähenendas okupatsiooniametnike autoriteeti ja suurendas koostööst keeldumise ning kodanikuallumatuse õigustatust.

Inimressursid

Ulatuslik vägivallatu tegevus võib vähendada või ära lõigata ka vastase poliitilisele võimule tarvilikud inimressursid, nagu see toimub siis, kui sõsteemi alal ja käigus hoidvate alamate massid loobuvad oma tavalisest koostööst ja kuulekusest. Nii majanduslik kui ka poliitiline sõsteem töötavad tänu paljude üksikisikute, organisatsioonide ja rühmituste panusele. Seega võib üldstreigi põhimotet rakendada nii majandusliku kui poliitilise sõsteemi suhtes.

Võõramaise okupatsiooni puhul on ajasse segatud kaks selgelt eristatavat rahvarühma. Ehkki kõige võimsamaks teguriks oleks nii okupeeritava kui ka okupeeriva rahva keeldumine inimressurssse andmast, võib teatud teiste soodsate tingimustele olemasolu korral ka üksnes okupeeritud maa elanike keeldumine koostööst osutuda tõhusaks teguriks.

Juba ainult konfliktgruppi koostööst keelduvate, allummatute ja trotslike liikmete arvu suurenemine loob vastasele tõsiseid raskusi enda maksmapanekul. Samuti võivad mõnikord abistamast loobuda ka vastase tavapärased toetajad, nõrgendades sellega vastase võimu veigli.

Inimressurssides ilmajätmine mõjutab ka teisi vajalikke võimuallikaid (oskusi, teammisi ja materiaalseid ressursse). Seega vajavad vastased konflikti puhul suuremat võimu just sel ajal, mil nende võimet end maksma panna nõrgendatakse. Juhul kui vastupanu sel ajal suureneb, kui vastase võim nõrgeneb, võib režiim lõppude lõpuks jõuetuks muutuda. See juhtus suhteliselt väikeses ulatuses Briti juhatuse all olevates vägedes Briti India Loodepiirprovintsis 1930. aasta

aprillis 1930.-1931. aasta kodanikuallumatusse kampaania käigus. Peshawaris lasti vähemalt 30, aga võib-olla ka 125 vastuhakkajat 23. aprillil 1930 maha. Pärast seda keeldus kaks Peshawari saadetud Kuninglike Garhwali Klüttide rühma kohale minemast, põhjendades oma keeldumist sellega, et nende kohustuste hulka ei kuulu "relvastamata suguvendade" mahalaskmine. 24. aprilli 88l viisid inglased oma väed Peshawarist välja, jättes linna ajutiselt maha, seejärel kontrollis seda kohalik India Rahvuskongressi Komitee, kuni 4. mail saabusid õhujõudude toetusel kohale britlaste poolt juhitud abiväed.

Näidete hulka inimressurssidest ilmajätmisest kuulub veel 29 Filipiini arvutiopeatori streik, kes keeldusid võltsimast valimistulemusi, ja suurema osa Filipiini armee "streik", kus lihtsalt keelduti repressioone täide viimast ja jäändi laagrisse, sealjuures ei algatatud kodusõda ega tädetud ka Marcose valitsuse korraldusi.

Norras astus natside okupatsiooni ajal 1940. aasta detsembris kogu Norra Ülemkohus tagasi protestiks riigikomissari Terboveni väite vastu, et kohtul pole õigust kuulutada Saksu okupatsiooniseadusi konstitutsionivastasteks. 1942. aastal käskis Norra "minister-presidendi" Vidkun Quislingi fašistlik valitsus luua diktatorlikult kontrollitava õpetajate organisatsiooni kohustusliku liikmeksastumisega. Sellest pidi saama teiste hiljem loodavate "korporatsioonide" mudel ja samuti instrument koolilaste ideoloogiliseks kasvatamiseks. Opetajad aga keeldusid igasugusest koostööst uue organisatsiooniga. Sajad arreteeriti ning saadeti koonduslaagritesse. Lastevanemad protesteerisid valitsuse tegevuse vastu ja õpetajad, keda ei arreteeritud, ei lasknud ennast hirmutada. Kaheksa kuu pärast õpetajad vabastati. Quislingi ihaldatud "korporatiivne riik" ei näinud Norras eales päevalgust, fašistlik õpetajate organisatsioon stündis surmalt ja koole ei kasutatud ii algi fašistliku propaganda tegemiseks.

Teadmised ja oskused

Teatud inimestel või gruppidel on teatud erilise tähtsusega teadmised ja oskused. Nende inimeste hulka kuuluvad haldustöötajad, ametnikud, tehnikud ja nõuandjad. Nende abist ilmajäämine nõrgendab valitsejate võimu võrdeliselt abi vähinemisega. Seega võib abist otseste keeldumise kõrval olla oluline ka abi vähendamine.

1923. aasta puťši ajal teatas dr. Kapp, et valitsusliikmed peavad olema eksperdid. Kui aga kvalifitseeritud inimesed keeldusid peaegu üksmeelselt kohtadest "kabinetis", jäi Kapp ilma asjatundlike nõuandjateta, sest potentsiaalsed kompetentsedabilised olid temast lahti õelnud. Sõjaministeeriumi ametnikud keeldusid käske täitmast. Riigipanga ametnikud ei lubanud Kappil pangast 10 miljonit marka välja võtta, põhjendades keeldumist täievõllilise allkirja puudumisega. (Kõik ministriabid keeldusid alla kirjutamast ja Kappi enda allkiri kuulutati väärtusetuks.) Ükski silmapaistev poliitik ei toetanud Kappi. Berliini julgeolekupolitsei loobus oma esialgsest toetusest ja nõudis Kappi tagasiastumist ning paljud teised riigiametnikud keeldusid koostööst. Kapp ei suutnud leida isegi sekretäri ja kirjutusmasinat (need olid kõik lukustatud kappides), et lasta oma esialgne proklamatsioon ümber kirjutada ning seetõttu ei ilmunud see järgmise päeva ajalehtedes. Selline halduskoostööst keeldumine koos massilise üldstreigiga sundis kappiste mõönma oma üllasaamist ja Berliinist tagasi tömbuma.

Nõhtamatud tegurid

Ulatuslik vägivallatu tegevus võib ohustada ka harjumust olla võimude suhtes sõnakuulelik ja truu.

Ida-Saksa ülestöös 16.-17. juunil 1953 tõi kaasa vaatepildi, mis oli Šokeeriv kommunistidele ja nende toetajatele - töölised protesteerisid avalikult tänavatel ja mõistsid hukka riigi, mis tahtis

olla tööliste riik. Seline automaatse allumise ja toetuse mudeli purunemine aitab kaasa sellele, et ülejäänud rahvas hakkab kaaluma, kas alluda või mitte.

Usku kommunistlikusse ideoloogiasse ja selle oletatavatesse üllatesse eesmärkidesse on väga tugevasti öönestanud sõjalised ja valitsusepoolsed repressioonid sellistes maades nagu Ida-Saksamaa, Tšehhoslovakia, Ungari ja Poola. Sellised repressioonid ei viinud mitte ainult paljusid kommuniste ja nende toetajaid oma ideoloogilistest veendumustest loobumisele, vaid tekitasid ka ulatuslikku rahulolematust välismaistes kommunistlikeks parteideks nagu näiteks Itaalias ning põhjustasid mitmetes maades inimeste väljaastumise kommunistlikust parteest.

Teistes olukordades, näiteks 1956. aastal Ungaris, lõi aastaid plisinud süsteemile alistumine kõikuma, kui miljonid inimesed mõistsid, et tegelikult vihakat režiimi tohutu suur osa rahvast. Esialgsed väikesed trotsiaktid aitasid seda arusaamist tekitada ja päästa valla Ungari revolutsiooni esimese vägivallatu faasi. 1989. aastaks oli ideoloogia Ida-Saksamaal ja Tšehhoslovakias nii tugevasti öönestatud ja inimeste nõusolek alistuda oli niivõrd kahanenud, et kommunistlikud režiimid neis maades olid sunnitud nõustuma oluliste poliitiliste muudatustega. Tšehhoslovakias oli kommunistlik parti sunnitud koguni presidendiooli loovutama.

Sageli on vägivallatu liikumise käigus ühiskonnas aktsepteeritud moraalsete, usuliste ja poliitiliste standardite esindajad juhtinud või toetanud survesüsteemi hukkamöistmist ning tungivalt nõudnud, et rahvas osutaks sellele süsteemile vastupanu, muudaks seda või hävitaks selle.

Materiaalsed ressursid

Vägivallatu tegevus võib vastase materiaalsete ressursside varusid vähendada või need ära lõigata. Vägivallatus tegevuses identifitseeritud 198 meetodist on 61 puhul tegemist kodumaal või rahvusvaheliselt toimivate majanduslike boikottide või töötajate streikidega ja nende kombinatsioonidega. Nende eesmärk on katkestada, vähendada või täielikult ära lõigata materialelise ressursside, transpordi, tooraine ning sidevahendite kättesaadavust ja erakordsetel juhtudel koguni halvata täielikult majandussüsteemi funktsioneerimine.

Ulatuslikus vägivallatus võitluses, kus kõlsumised on olnud valdavalt või täielikult poliitilised, on sageli kasutatud koostööst keeldumise majanduslike vorme. Siin võib nimetada Ameerika kolonistide koostööst keeldumise kampaaniat Suurbritannia ülemvõimu vastu aastatel 1765-1775 ja India koostööst keeldumise liikumist Suurbritannia ülemvõimu vastu 1920. ja 1930. aastatel. Mõlemad avaldasid tohutu möju Suurbritannia majandusele ja valitsusele ning kutsusid Suurbritannias endas esile võimsa surve kolooniate toetuseks.

Kui viimastel aastakümnetel on palju vaeledud rahvusvaheliste majandussanktsioonide tõhususe üle, siis on selge, et nii mõnedki nende rakendamise juhud on olnud halvasti läbi mõeldud ja praktiliselt täiesti ette valmistamata. Kuid nagu Araabia naftaembargo 1973. aastal näitas, võivad sellised sanktsioonid olla väga tõhusad muudatustesse esilekutsumiseks valitsuse poliitikas (nimetatud juhul muutsid arvukad riigid Lähis-Ida suhtes oma välispoliitikat).

Ühe maa ulatuses on töötajate streigid nii poliitiliste kui majanduslike eesmärkide saavutamiseks olnud mõnikord laialt levinud ja poliitiliselt olulised. Valitsus, kelle olemus või poliitika kutsub esile majandust halvavaid streike, on vaevalt eriti populaarne või püsiv. Ehkki kõik streigid ei saavuta edu, võivad nad mõningi kord olla võimsateks vahenditeks. Kappi püsile 1920. aasta märtsis osutatud vastupanuktide hulka kuulus ka streik, mida on nimetatud suurimaks streigiks, mida maailm eales on nänud. Ja seda hoolimata töigast, et Kapp kuulutas piketeerimise surmanuhtusega karistatavaks kuriteoks. Streikide tähtsust teistel puhkadel märkisime juba eespool.

Natsid pidasid massilist koostööst keeldumist üldstreigi vormis üliohtlikuks relvaks, eriti siis, kui nad püüdsid tugevdada kontrolli riigi üle. Pärast Riigipäevalahoonede süütamist 27. veebruaril 1933 - võimalik, et see oli natside endi provokatsioon hõlbustamaks vastaste represseerimist ja

seega täieliku kontrolli saavutamist riigis - andsid natsid 1. märtsil välja dekreedi, mis nägi ette karistuse nii riigivastase relvakonflikti provotseerimise kui ka üldstreigi esilekutsumise eest. Delarue kirjutab oma uurimuses "Gestaapo", et sel ajal oli üldstreik see, mida natsid kõige enam kartsid.

Streigid, isegi mitte üldstreigid ei ole vahendid, mida tuleks iga konflikti puhul rutuinselt kasutada, eriti kui on tegemist kaitsekriisiga. Hoolikalt tuleb kaaluda nende loodetavat möju, rahva jõudu neid läbi viia ja vahendeid, mis ühiskonnal on olemas majandusvõtluse ajal vastupidamiseks.

Nii streigid kui majandusboikotid näitavad vägivallatu võtluse võimet nörgendada või võtta nii olemasolevait valitsejailt kui ka valitsejaiks pürgijailt ära üks oluline võimuallikas - majanduslikud ressursid. Kui kontroll majanduse üle, sealhulgas transpordi, side ja muu saranase üle, on vastupanu osutava rahva käes, on iga valitsus kergesti haavatav. See kehtib eriti tōusikutest diktatorite ja välisagressorite kohta, kelle pühud ühiskonna üle poliitilist kontrolli kehtestada on algstaadiumis. Kui ühiskonna majanduslik ekspluateerimine on üks nende põhieesmärke, on nende olukord topelttäbar.

Sanktsioonid

Mõnikord võib vägivallatu tegevusega mõjutada isegi vastase sanktsioonide rakendamise võimet. Sõjaväe ja politsei relvavarusid võivad ohustada välisriikide keeldumine relvade müümisest või streigid relva- ja laskemoonatehastes ning transpordisüsteemis. Mõened juhtudel võib väheneda repressioonide läbivijate - politseinike ja sõjaväelaste arv, kui kahaneb vabatahtlikult sõjavälke astujate hulk ning potentsiaalsed sõjaväekohuslased keelduvad teenimast. Politsei ja sõjavägi võivad kakske täita ebatõhusalt või vöivad täielikult keelduda neid täitmast, st. mässu tösta, mis võib via vastase vägivallatule sunnile või tema valitsussüsteemi lagunemisele.

Mässud ja sõjaväe mitteusaldatavus valdavalt vägivallatute Vene revolutsionide mahasurumisel 1905. aastal ning 1917. aasta veebruaris olid üliolulised tegurid tsaairežiimi nörgendamisel ja löplikul kokkuvarisemisel. Natsid mõistsid, et kui nad kaotaksid kontrolli armee üle, nõrgeneks nende võim drastiliselt. Goebbels avalikustas, et 1938. aasta veebruaris ei kartnud natsid kõige rohkem mitte riigipöret vaid kõrges auastmes ohvitseride kollektiivset tagasiastumist.

Ida-Saksa ülestöusu ajal 1953. aastal politsei taganes mõnikord või andis meeeldi relvad ära. Mõned Ida-Saksa sõdurid mässasid. Isagi mõned Nõukogude sõdurid olid kaastundlikud, millest annab tunnistust see, et tuhat Nõukogude ohvitseri ning teisi keeldus meelevaaldajate pihta tulistamast ja et 52 kommunistliku partieliigi ja sõdur lasti pärast ülestöusu kokkuvarisemist allumatuse eest maha. Teated selle kohta, et Nõukogude Liit pidi kõik oma esialgsed invasioonijoud juba mõni päev pärast Tšehhoslovakkiasse tungimist asendama, on veel üks tõend vägivallatu tegevuse tõhususe kohta vastase vägede usaldusväärsuse õonestamisel ja seega vastase sanktsioonide rakendamise võime nörgendamisel. See võimupotentsiaal võib tulevastes võtlustes võimu anastamise ja invasiooni vastu osutuda väga tähtsaks, kui seda edasi arendada ja tugevdada.

Läbikukkumine või edu?

Ühegi võtluse või tegevuse liigi puhul ei ole edu garantteeritud iga lühiajalisel rakendamise korral. See kehtib eriti siis, kui ei võeta arvesse, kuidas tegevusvahendeid kasutada, millisel puhul neid rakendada ja mil määral on täidetud nõuded tõhususe saavutamiseks.

Improviseritud vägivallatud võtlused minevikus on suuresti erinenud selle poolest, kuivõrd nad suutsid saavutada oma avalikult väljakuuulutatud eesmärke. Võtlused on erinenud ka selle

poolest, mil määral ilmselt ebaedukad konfliktid aitasid kaasa eesmärkide saavutamisele mingil hilisemal ajal. Kuid tegelikult on märgimisväärselt rohkem täieliku või osalise edu juhtumeid, kui üldiselt arvatakse. Eduka tegevuse hulgas on nii suuri kui väikseid kampaaniaid, kus vägivallatu võitlus oli ainus või valdav meetod.

Edu hulka kuulub enamiku Ameerika kolooniate *de facto* sõltumatuse saavutamine enne Iseseisvussõda, tsaarirežiimi kokkuvarisemine Vene imperiumis 1917. aasta veebruaris, Kappi putši lüüasaamine ja Weimari Vabariigi põsimajäätmine 1920. aastal, 1500 juudi mehe päästmine Berliinis 1943. aastal tänu nende naiste protestidele, koolide üle fašistliku kontrolli kehtestamise nurjamine Norra õpetajate ning ülduse poolt 1942. aastal, El Salvadori ning Guatemaala diktaatorite väljatörjumine 1944. aastal, sõjaväelise riigipõrdekatse lüüasaamine 1978. aastal Boliivias, Alžeeria kindralite riigipõrde nurjamine 1961. aastal, Sudaani sõjaväeliste diktaatorite väljatörjumine 1964. ja 1985. aastal, sõjaväelise režiimi kukutamine ja põhiseadusliku demokraatia taastamine Tais 1973. aastal, valimistulemuste võltsimise läbikukkumine ja president Marcose väljatörjumine Filipiinidel 1986. aastal, "Solidaarsuse" taaslegaliseerimine, üsnagi vabade valimiste taastamine ja "Solidaarsuse" liikme määramine peaministriks 1989. aastal Poolas ja Ida-Saksamaa, Bulgaaria ning Tšehhoslovakia äkkiline demokratiseerimine 1989. aastal. Vöiks tuua veel palju teisi olulisi näiteid valitsejate üle rahva kontrolli kehtestamise kohta.

Vägivallatu võitlus on mänginud väga olulist rolli ka märgatavate muudatuste esilekutsumisel kodumaal ja rahvusvahelises olukorras, olemata sealjuures küll ainus tegur. Siia kuuluvad usuvabaduste laienemine Suurbritannias ja Massachusettsi osariigis USA-s XVII ja XVIII sajandil, võitlus orjapidamise vastu Ameerika Ühendriikides enne Kodusõda, ametiühingute tunnustamine ja palga- ning töötüningimuste paranemine kogu maailmas, sajandivahetusel meeste üldise valimisõiguse saavutamine, seda eriti Rootsis ja Belgias, naiste hääletamisõiguse tagamine Ühendriikides ning Suurbritannias, paljude juutide elu päästmine II maailmasõja ajal, eriti Bulgaarias, Taanis, Norras, Belgias ning Prantsusmaal, seadusega kehtestatud rassilise Bulgaariast, Taanis, Norras, Belgias ning Prantsusmaa, India, Pakistani ja Gaana sõltumatuse saavutamine, Nõukogude juutidele emigratsiooniõiguse saamine 1970. aastatel, liikumine tsiviilvalitsuse kehtestamiseks Brasiilias 1970. ja 1980. aastatel ja aafriklaste majandusliku võimu kasv Lõuna-Aafrikas tänu streikidele, aafriklaste ametiühingute organiseerimisele ja majandusboikottidele 1970. ja 1980. aastatel.

Sõna "edu" kasutatakse siin ühe konfliktis osaleva poole jaoks oluliste eesmärkide saavutamise tähenduses. See on täiesti sõltumatu võimest põhjustada vastasleeris ohvreid ja purustusi. Mõiste "läbikukkumine" tähendab, et olulisi eesmärke ei saavutatud. Nagu muud laadi konfliktide korralgi, tuleb siin muidugi ette ka osalist edu ja osalist läbikukkumist.

Lisaks edu või läbikukkumise mõõtmisele eesmärkide saavutamisel tuleks vaadelda veel kaht tegurit. Need on 1) võitlevate gruppide absoluutse ning suhtelise võimu suurenemine või vähenedmine ja 2) muudatused iga gruppi ja tema eesmärkide laiemas mõjus ja nende toetamises. Need tegurid võivad tulevikus aidata kaasa seni lahendamata kõsimuste lahendamisele, millega võib kaasneda või mitte ka varasema vägivallatu võitluse algsete eesmärkide täitumine.

Vägivallatu tegevuse läbikukkumise võivad põhjustada seda meetodit rakendava gruppi nõrkused, eelkõige, kui grupp ei täida efektiivsuse saavutamiseks vajalikke olulisi rõudeid ja tegutseb viisil, mis õönestab meetodi toimimist, samuti võib toimuda allaandmine või vägivalla kasutuselevõttmine repressioonide ohu puhul, või töhusa strateegia ning taktika väljatöötamise ja rakendamise vajaduse eiramine. Need tegurid sarnanevad teguritega, mis põhjustavad lüüasaamise samuti sõjalise tegevuse korral, välja arvatud töök, et vägivallatu võitluse puhul ei pruugi vastase sõjalise võimsuse ülekaalul olla nii suurt tähtsust.

Kui vägivallatut võitlust läbiviival grupil puudub piisav sisemine tugevus, otsusekindlus, võimed ja muud omadused, mis teevald vägivallatu tegevus töhusaks, siis ei päästa asia, kui korrratakse fraase ja sõnu nagu "vägivallatu". Miski ei asenda vägivallatu tegevuse rakendamise

puhul töelist jõudu ja osavust. Kui vägivalda mitte kasutaval gruppil ei ole neid omadusi piisaval määral, siis vaevalt see grupp vastast võidak.

Aga teiselt poolt, kui vägivallatud võitlejad on otsusekindlad, kasutavad valitud strateegiat ning taktikat arukalt, tegutsevad oma ürituse heaks osavalt, täidavad meetodi eduks vajalikke tingimusi ja suudavad repressioonidest hoolimata vastu pidada, on võit võimalik. Sellisel edul on tõenäoliselt olulisi eeliseid võrreldes eduga, mis saavutatakse vägivalda kasutades. Eeliste hulka kuulub eesmärkide täielikum ja püsivam saavutamine, õiglasemad võimusuhed, suurem mõistmine ja vahest isegi austus endiste võistlevate poolte vahel ja suurenenedud võime kaitsta saavutusi tulevaste ründajate eest.

Neljast I peatükis esitatud olulisemast näitest olid vastupanu Kappi putšile ja riigipöördekatsele Alžeeria mõlemad täiesti edukad. Lülla sai nii katse haarata kontroll riigiparaadi üle kui ka püüd kehtestada uus valitsus ning poliitika, kusjuures vandenõulaste pingutused lihtsalt purunesid vastu vägivallatutut vastupanu.

Võitlus Ruhris Prantsuse-Beigia invasiooni ning okupatsiooni vastu andis nii häid kui ka halbu tulemuksi, ja sedagi mõne aja möödudes. Vägede väljaviimine ei toiminud kohe vastuseks vägivallatule vastupanule, vaid alles pärast vastupanu nõrgenemist ja lõpetamist Saksal valitsuse poolt. Teiselt poolt aga viidi invasioonijõud lõpuks siiski välja ja Reinimaad ei eraldatud Saksamaast. Tänu rahvusvahelisele sekkumisele Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide poolt jätkusid Saksa reparatsioonimaksed, kuid tugevasti vähendatud määral, mis oli lähedane sellele, mida Saksamaa stutis maksta. Poincaré valitsus, kes oli invasiooni alustanud, tunnistas eesmärkide saavutamise läbikukkumist. Valitsuse hingel olid sellised jõhkrad repressioonid, mis panid paljusid prantslasi kaasa tundma sakslastele, kes õige hiljuti olid olnud sõjas nende vaenlased. Poincaré valitsus sai järgmistel valimistel lülla.

Tsehhoslovakia juhtum kujutas endast lõppkokkuvõttes lüllasaamist. Aprilis 1969 eemaldati Dubčeki reformimeeline grupp Kommunistliku parti juhtkonnast ja valitsusest ning asendati järeländlikuma Husaki juhtkonnaga. Kuid hoolimata isegi eespool käsitletud kompromissist Moskva läbirääkimistel, kulus nõukoguast kaheksa kuud muudatuse saavutamiseks, seda mõne päeva asemel, mida nad väidetavalт ette nägid. Oluline on see, et nõukogulased, keda toetas poolemiljoniline sõjavägi, pidid otsestelt sõjategevuselt minema üle aeganõudvamatele poliitilistele manipulatsioonidele, tõötades koos Tsehhoslovakia Kommunistliku Partei liikmetega, kes neid toetasid, ja saavutades ühe püritatud võidu teise järel. Lõpuks oli juhtkonna kokkuvarisemine Nõukogude ultimaatumi ähvardusel (mis esiti aprillis pärast venelastevastaseid väljaastumisi, mis võisid olla lavastatud) vastupanu lüllasaamises olulisem tegur, kui rahva tahte või vastupanuvõime kadumine. Majanduslikud ja poliitilised kuiud olid mõlema poole jaoks olnud kõrged. Oluline on aga, et mõlemad pooled olid pääsenud kõrgesi hinnast, mida hukkunute ja purustuste näol tulnooks paramatult maksta, kui Tschechoslovakia oleks avaldanud sõjalist vastupanu. Tsehhlide ja slovakide heidutamine ning nende illusioonide purunemine olid samuti osa hinnast, mis tuli maksta. Kuid rahvas jäi püsima ja tema au ei olnud kannatada saanud, nii oldi hiljem jälle suutelised liukuma suuremate inimõiguste ning demokraatlike vabaduste poole. Ja tõesti, 1989. aasta lõpus sundisid tsehhid ja slovakid massilise protesti ja vastupanu abil üheparteilise kommunistliku valitsuse kokku varisema. Varem vangistatud dissident Vaclav Havel sai presidendiks ja kunagi võimult kõrvaldatud Alexander Dubček valiti Rahvusliku Parlamendi esimeheks.

Mõnikord on vägivallatu tegevuse tulemuseks olnud "viik" või mingi vahepealne lahendus, millel on lepituse tunnuseid. Indias toimusid 1930.-1931. aasta sõltumatuse kampaania lõpul läbirääkimised India Rahvuskongressi esindava Mohandas Gandhi ja Briti valitsust esindava asehaldur lord Irwini vahel. Tulemust tuntakse Gandhi-Irwini paktina. Selles oli sätteid, mida peeti soodsaks nii Briti kui India poolle, ehhki see mingil juhul ei tähistanud India võitu.

Teistel juhtudel võib saavutada täielikuma, ehhki ikkagi mittetäieliku võidu. Siis võib võitlus lõppeda läbirääkimistega ja formaalse kokkuleppega. Mõnedel juhtudel võivad vastased ilma

formaalse lahenduseta lihtsalt läbi viia vägivallatu gruvi poolt nõutud muudatusi või soostuda nendega. Siis võib vastane isegi eitada seda, et poliitika muutmisel on midagi tegemist vastupanuga. Äärmuslikel juhtudel võib vastase režiim täielikult kokku variseda või laguneda, sest temalt on, nagu juba märgitud, ära võetud võimullikad.

Lõppkokkuvõttes on vägivallatu võitluse kõige olulisem tulemus töenäoliselt see mõju, mida ta avaldab tõliklūsimusteh lahendamisele, gruppide teineteisesse suhtumisele ja võimu jagunemisele võistlevate gruppide vahel ning ka nende siseselt. Äärmuslikemates olukordades mõdetakse vastuvõetavaid tulemusi üksnes drastiliste muudatustega vastase politika või valitsusloodsteemi olemuses või selle täieliku lütlasaamise või kokkuvarisemisega. Viimane kehitib eriti sel juhul, kui on tegemist äärmuslike survesõsteemide või diktatuuridega ning sisemise võimu anastamise või rahvusvahelise agressiooni katsetega.

Muudatused võitlusgrupis

Osalemine vägivallatus tegevuses avaldab töenäoliselt mitmelaadset olulist mõju selles osalevatele inimestele. Nagu grupid, kes on seotud muud laadi konfliktidega, muutub vägivallatu tegevusega seotud grupp ühtsemaks, tema sisemine koostöö paraneb ja tema solidaarsustunne sõveneb.

Osalemine vägivallatus tegevuses ühelt poolt nõub ja teiselt poolt toob kaasa olulisi muudatusi vägivallatu gruvi psühlikas ja suhumises. Siia kuuluvad suurenenuud eneseauustus, enesest lugupadamise ning enesekindlus ja vähenedu hirm ning allahitlikkus. Vägivallatul tegevusel paistab olevat spetsiifilisi omadusi, mis aitavad sellele kaasa. Kui inimesed öpivad seda meetodit tundma ja omandavad kogemusi selle kasutamisel, siis saavad nad ühtlasi enam teadlikku oma võimust ja nende usk oma võimesse sündmuste käiku mõjutada suureneb. Kui vägivallatut võitlust viakse läbi piisavalt kompetentselt, kasvab ka osalejate oskus strateegiat ning taktikat formuleerida ja rakendada, sõveneb võime säilitada vägivallatut distsipliini võitluse käigus ja pidada rasketel perioodidel vastu. Töenäoliselt kasvab ka vastupanu osutava ühiskonna sisemine tugevus ja võimukeskuste visadus.

Need muudatused vastupanu osutajais, konfliktgrupis ning ühiskonnas tervikuna avaldavad olulist mõju vastasele ja sündmuste käigule. Need on just seda laadi muudatused, mis on kahjulikud igasugusele diktatuurile, olgu see siis kodu- või võõramaist päritolu.

Isegi diktatuuri vastu

Aristoteles juhtis tähelepanu sellele, et tõrann "tahab, et tema alamatel puuduks vastastikune usaldus, puuduks võim ja neil oleks vähe stolidust". See on just vastupidine olukorrale, mille loob osalemine vägivallatus võitluses, nagu üks juhtum teise järel on näidanud. Aristoteles jõub järeldusele, et hoolimata abinõudest, mida tõrannid kasutavad oma alluvate ilmajätmiseks neist võimetest ja selleks, et neid tunnustatakse kui heatahtlikke valitsejaid, on oligarhia ja tõrannia eluiga lühemad kui mistahes teisel riigikorral. Kui sajandite jooksul ja eriti viimastel aastakümnetel oleks sellele mõttelu rohkem tähelepanu pööratud, mõistaksime me nüüd sulgavamalt diktatuuride suhteliselt lühikese kestuse põhjusi. Seda mõistes oleksid inimesed voinud edasi uurida, kuidas diktatuuride nõrkusi sõlvenada. Kui seda oleks tehtud, on töenäoline, et inimkond oleks palju kaugemale arendanud võimet takistada ja purustada diktatuuri ja surve, samuti võimet saavutada ja säilitada vabadust ja õigust.

Diktatuurid ei ole nii kõikvõimsad, kui nende juhid tahaksid meid uskuma panna. Diktatuuridel on hoopis sisemisi nõrkusi, mis muudavad nad ebatõhusaiks, vähendavad nende kontrollimehhanismide põhjalikkust ja piiravad nende eluiga. On kindlaks määratud vähemalt 17 sellist nõrkust. Siia kuuluvad sõsteemi funktsioneerimise rutiinseks muutumine, ideoloogia

erosioon, altpoolel valitsejateni jõudev puudulik või ebaõige informatsioon, sõsteemi kõikide aspektide toimimise ebaefektiivsus, sisekonfliktid juhtkonnas, haritlaste ja üliõpilaste rahutus, apaatne või skeptiline rahvas, regionalsete, klassi-, kultuuriliste või rahvuslike erinevuste röhutamine, poliitilise politsei või sõjaliste jõudude konkureerimine valitsevate gruppidega, otsustuse langetamise liigne kontsentreerimine ja kõigi valitsuste ees seisev probleem tagada kogu rahva usaldusvääärne koostöö ja alluvus.

Arvukad esinevad nõrkused saab välja selgitada ning keskendada vastupanu neisse "mõradesse kaljus". Sellise ülesande täitmiseks sobib vägivallatu võitlus märksa paremini kui vägivald.

Nagu ajalugu näitab, on vägivallatut tegevust kasutatud võitluses diktatuuride, isegi väga äärmuslike vastu protestide, vastupanu, ülestöösude, lõhestamise ja revolutsioonide vormis. See on toiminud Ladina-Ameerikas ja Aasias, natside poolt okupeeritud maades, kommunistide poolt valitsetavais Ida-Euroopa maades, Nõukogude Liidus ja Hiinas.

Tingimusel vägivallatuks võitluseks olid neil juhtudel rasked mitte üksnes repressiivsete poliitiliste olude tõttu. Selle tehnika piiratud tundmine, ettevalmistuse puudumine ja peaegu täielik väljaoppe puudumine on raskusi tugevasti suurendanud. Lisaks on vägivallatut tegevust tavasilelt kasutatud suure segaduse oludes ja ootamatute kriisiide ning tuntud terrori ähvardusel.

Fakt, et vägivallatu võitlus on minevikus toiminud, annab alust arvata, et seda kasutatakse tulevikus jälle. Isegi tulevased türanniks püüdejad ei suuda end ialgi vabastada sõltuvusesest ühiskonnast, mida nad valitseda tahavad.

Ilmselt on vägivallatu võitluse tulevikus sedavõrd rohkem edu, kuivõrd osavõtjad tunnevad neid nõudmisi ja strateegilisi põhimõtteid, mis muudavad selle tehnika tõhusamaks. Suuremate teadmiste ja ettevalmistusega läbiviidud võitlus ei tohiks olla nii raske, kui olid improoviseeritud juhtumid minevikus. Kuid need arvukad probleemid, mis on seotud sellise võitluse läbiviimisega ja strateegia väljatöötamisega, mida inimesed saaksid kasutada end hästi sisse seadnud diktatuuri lõhkumiseks, nõuavad pakiliselt hoolikat uurimist. Sadade meelevaaldajate tapmine 1989. aasta juunis Hiinas toletab meelde, et kõik diktatuurid ei lange kergesti, seda isegi siis mitte, kui rahvas keeldub massiliselt neid tunnustamast.

Seepärast on vägivallatu võitluse alaste teadmiste ammutamine ja levitamine, vastupanuprobleemide lahendamine, arukate strateegiate väljatöötamine ja ettevalmistus- ning väljajõpprogrammiide algatamine olulisel koostisosad postmilitaarse kaitsepoliitika väljatöötamisel, see on poliitika väljatöötamisel, mis võib nii ära hoida sise- ja välisrühnakuid ja nende eest kaitsta kui ka takistada uute diktatuuride kehtestamist mistahes vormis.

Märkusi

Vägivallatu võitluse olemuse täieliku ülevaate ja analüüs koos töendite ja dokumentatsiooniga käesolevas peatükis esitatud analüüs ja järelduse tarvis leiate raamatust Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Poster Sargent, 1973), lk. 63-817. See raamat sisaldaab tunnusjoonte, meetodite ja dünaamika, sealhulgas poliitilise džudžitsu ning kolme muudatustehnismi analüüs. "Lagundamise" ja "vägivallatu sunni" eristamine toimus pärast selle raamatu avaldamist.

Enamik III peatükis lähidalt esitatud näiteid on võetud raamatust *The Politics of Nonviolent Action*. Juhul kui käesolevas peatükis ei ole eri viidet käsitletavale näitele, on viidatud raamatule *The Politics of Nonviolent Action* (edaspidi TPONA) indeksile ja joonealustele märkustele. Siin viitame sellele raamatule andes lehekülje numbri ja viite numbri, et saaks algallika kergemini leida. Mõnikord on siin siiski antud täielik viide originaallakkale. Viidete järjekord on siin sama, mis tekstis.

Salvadori juhtumi ülevaade vt. Patricia Parkman, *Nonviolent Insurrection in El Salvador: The Fall of Maximiliano Hernández Martínez* (Tucson: University of Arizona Press, 1988).

Lühileüvaade Guatemaala juhtumi kohta vt. TPONA, lk. 90-93.

Ungari kirjanike memorandum vt. TPONA, lk. 125, nr. 33.

Demonstratsioon naiste hääleõiguse kaitseks vt. TPONA, lk. 126, nr. 39.

Bulgaaria juutide tegevus vt. TPONA, lk. 153, nr. 178. Allikaks on Matei Yulzari, "The Bulgarian Jews in the Resistance Movement," rmt.-s Yuri Suhl, *They Fought Back: The Story of Jewish Resistance in Nazi Europe* (New York: Crown Publishers, 1967), lk. 277-278.

Brasiilia meeleevalduse allikas on Maria Elena Alves, loeng Harvardi Ülikool, Center for International Affairs, Program on Nonviolent Sanctions, 16. märts 1986.

Tšehhi ajalehtede boikott vt. TPONA, lk. 222, nr. 21 ja Josef Korbel, *The Communist Subversion of Czechoslovakia 1938-1948* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1959).

Infot Ida-Berliini demonstratsiooni kohta leiate ajalehest *New York Times*, 5. november 1989, lk. 1. Praha demonstratsiooni kohta vt. *New York Times*, 26. november 1989, lk. 1.

Kahetunnise üldstreigi kohta Tšehhoslovakias vt. *New York Times*, 28. november 1989, lk. A1.

Riikliku julgeoleku peakorteri "rahvakontrolli" kohta Leipzigis vt. *Die Zeit* (Hamburg), 22. detsember 1989, lk. 6.

Viide McCarthyle paralleelsele valitsusasutuste kohta on Ronald McCarthy, "Resistance, Politics and the Growth of Parallel Government in America, 1765-1755", rmt.-s Walter Conser, Ronald M. McCarthy, David Toscano, Gene Sharp (toim.), *Resistance, Politics and the American Struggle for Independence, 1765-1775* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers, 1986), lk. 498. Kogu peatükk, lk. 472-524, on samuti selle teemaga seotud. Vt. samas raamatus ka David Ammerman, "The Continental Association: Economic Resistance and Government by Committee", lk. 225-277.

Paralleelvalitsuse kohta vt. veel TPONA, lk. 423-433.

Vene 1905. aasta revolutsiooni kohta vt. Sidney Harcave, *First Blood: The Russian Revolution of 1905* (New York, Macmillan, 1964 ja London: Collier-Macmillan, 1964); Solomon M. Schwartz, *The Russian Revolution of 1905: The Workers' Movement and the Formation of Bolshevism and Menshevism*, tõlk. Gertrude Vakar, eessõna kirjutanud Leopold H. Haimson (Chicago ja London: University of Chicago Press, 1967), eriti vt. lk. 129-195. Vt. ka Richard Charques, *The Twilight of Imperial Russia* (London: Phoenix House, 1958), lk. 111-139; Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York: Random House, 1960 ja London: Eyre & Spottiswoode, 1960), lk. 63-70 ja 75; Hugh Seton-Watson, *The Decline of Imperial Russia, 1855-1914* (New York: Frederick A. Praeger ja London: Methuen & Co., 1952), lk. 219-260; Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (New York: Dial Press, 1948 ja London: Thames and Hudson, 1956), lk. 278-336; ja Michael Prawdin, *The Unmentionable Nechaev: A Key to Bolshevism* (London: Allen and Unwin, 1961), lk. 147-149.

Vene 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni kohta vt. eriti George Katkov, *Russia 1917: The February Revolution* (New York: Harper & Row, 1967).

Taani illegaalsete ajalehtede kohta vt. Jeremy Bennett, "The Resistance Against the German Occupation of Denmark 1940-45", rmt.-s Adam Roberts (toim.), *Civilian Resistance as a National Defence* (Harmondsworth, England ja Baltimore, Md.: Penguin Books, 1969), lk. 200.

Ungari 1956.-1957. aasta revolutsiooni kohta vt. näit. *Report of the Special Committee on the Problem of Hungary* (New York: United Nations, General Assembly Official Records, Eleventh Session, Supplement No. 18-A/3592, 1957). Tööliste nõukogude kohta vt. eriti Hannah Arendt, *On Revolution* (New York: Viking Press ja London: Faber & Faber, 1963).

Poola liikumise kohta alates 1980. aastast vt. näit., Nicholas Andrews, *Poland, 1980-1981: Solidarity Against the Party* (Washington, D.C.: National Defence University Press, 1985); Madeleine Korbel Albright, *Poland: The Role of the Press in Political Change* (New York:

Praeger, 1983); Timothy Garton Ash, *The Polish Revolution: Solidarity 1980-1982* (London: Jonathan Cape, 1983); Ross A. Johnson, *Poland in Crisis* (Santa Monica, Ca.: Rand Corporation, 1982) Leopold Labedz and the staff of *Survey* magazine (toim.), *Poland Under Jaruzelski* (New York: Charles Scribner's Sons, 1984); ja Jan Joseph Lipski, *KOR: A History of the Workers' Defence Committee in Poland, 1976-1981* (Berkeley, Los Angeles ja London: University of California Press, 1985).

Kartmatusse tähtsuse kohta juutide päästmisel Prantsusmaal vt. TPONA, lk. 549, nr. 105. Algallikas on Gerald Reitlinger, *The Final Solution: The Attempt to Exterminate the Jews of Europe 1939-1945* (New York: A.S. Barnes, 1961), lk. 328.

Kartmatusse kohta Montgomerys Alabama osariigis ja Martin Luther King Jr. tsitaat vt., TPONA, lk. 548, nr. 100-101.

Sõjaväetankide blokeerimise kohta Manilas vt. Monina Allarey Mercado (toim.), *People Power. The Philippine Revolution of 1986. An Eyewitness History* (Manila: James B. Reuter, S. J. Foundation, 1986), 5. pt.

India kampaania kohta aastatel 1930-1931, sealhulgas Dharasana sündmuste kohta vt. Gene Sharp, *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power: Three Case Histories*, eessõna Albert Einsteinilt (Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1960), lk. 37-226, ja S. Gopal, *The Viceroyalty of Lord Irwin, 1926-1931* (London: Oxford University Press, 1957), lk. 54-122.

Seni ei ole veel tehtud tösiseljutööid statistilisi uuringuid ohvrile rohkuse kohta erinevat laadi vägivaldsetes konfliktides ja juhul, kui üks pooltest kasutab vägivallatut võitlust. Lühidalt käsitletakse seda TPONA-s lk. 583-586, kuid see on ebapiisav. Hajutatud andmed vägivaldsetes konfliktides surma ja haavata saanute kohta näitavad võrrelduna andmetega samasuguse vägivallatut võitluse kohta, nagu neid on käsitletud käesolevas raamatus, et erinevused ei ole mitte üksnes suured, vaid seda järjepidevalt. Loodame, et keegi võtab varsti sellise võrdleva uuringu ette ning võtab seejuures arvesse mitmesuguseid tegureid, sealhulgas konflikti haaret, sellesse segatud inimeste arvu, režiimi ja rahva iseloomu, vaidlusküsimusi jms.

Soome vastupanu kohta vt. TPONA, lk. 593-594, nr. 93. Originaalviide on William Robert Miller, *Nonviolence: A Christian Interpretation* (New York: Association Press, 1964), lk. 247.

Vägivalda mittekasutavate méeleavaldaajate represseerimise kohta Prahas vt. *New York Times*, December 15, 1989, lk. A17.

1924.-1925. aasta Vykomini satyagraha kohta vt. TPONA, lk. 82-83 ja viited nr. 18-s. Algallikad on Joan V. Bondurant, *Conquest of Violence: The Gandhian Philosophy of Conflict* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1958), lk. 46-52; Mohandas K. Gandhi, *Non-violent Resistance* (New York: Schocken Books, 1967), India väljaanne, *Satyagraha* (Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1951), lk. 177-203; ja Mahadev Desai, *The Epic of Travancore* (Ahmedabad: Navajivan, 1937).

Vägivallatut võitluse strateegiliste põhimõtete sissejuhatav käsitlus on esitatud TPONA-s, lk. 592-510.

Peshawari evakuatsiooni kohta vt. TPONA, lk. 335, 432, 675 ja 747, ning S. Gopal, *The Viceroyalty of Lord Irwin 1926-1931*, lk. 68-69.

Filipiini arvutiopeeraatorite streigi kohta vt. Mercada, *People Power*, lk. 67, 75-76.

Norra õpetajate vastupanu kohta vt. Gene Sharp, "Tyranny Could Not Quell Them", brošür (London: Peace News, 1958) ja hilisemad väljaanded).

Ida-Saksa 1953. aasta ülestõusu mõningate aspektide kohta vt. Stefan Brandt, *The East German Rising* (New York: Praeger, 1957) ja Theodor Ebert, "Non-violent Resistance Against Communist Regimes?" rmt.-s Roberts, *Civilian Resistance as a National Defence*, 8. pt.

Ameerika koloniate koostööst keeldumise liikumise majandusliku mõju kohta vt. Conser et al., *Resistance, Politics, and the American Struggle for Independence*.

Selle kohta, millist majanduslikku mõju avaldas briti kaupade boikoteerimine Indias vt. TPONA, lk. 75-752, nr. 184-189.

Araabia naftaembargo kohta vt. Mohammed E. Ahrari, *The Dynamics of Oil Diplomacy: Conflict and Consensus* (New York: Arno Press, 1980), 6. pt. ja Sheikh Rustum Ali, *OPEC: The Failing Giant* (Lexington, Ky.: University Press of Kentucky, 1986), 5. pt.

Tsitaat Kappi putši vastase streigi kohta on S. William Halperin, *Germany Tried Democracy: A Political History of the Reich from 1918 to 1933* (Hamden, Conn.: Archon Books, 1963 [1946]), lk. 179-180.

Üldstreikide keelustamise kohta natside poolt vt. TPONA, lk. 532, nr.43. Algviide on Jacques Delarue, *The Gestapo: A History of Horror* (New York, William Morrow, 1964), lk. 8.

Natside hirmu kohta, et sõjaväelased võivad teenistusest lahkuda vt. TPONA, lk. 753, nr. 192. Allikas on Walter Görlitz, *History of the German General Staff, 1647-1945*, tõlk. Brian Battershaw (New York: Praeger, 1962), lk. 319; vt. ka lk. 341. Mässude kohta Ida-Saksa ülestõusu ajal vt. TPONA, lk. 753, nr. 194.

Vene vägede distsipliiniprobleemide kohta Tšehhoslovakkias ja neile järgnevate asendamiste kohta vt. Robert Littell (toim.), *The Czech Black Book: Prepared by the Institute of History, Chechoslovak Academy of Sciences* (New York: Praeger, 1969), lk. 212-213.

Aristotelese tsitaadid on raamatust *The Politics*, tõlk. T.A. Sinclair, ümber töötanud Trevor J. Sanders (Harmondsworth, England ja Baltimore, Md.: Penguin Books, 1983 [1981]), lk. 227 ja 353.

Fraas "mõradest kaljus" päritineb Karl Deutschilt. Vt. tema essee, "Cracks in the Monolith", rmt.-s Carl J. Friedrich (toim.) *Totalitarianism* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954), lk. 308-333.

Diktaatorlike režiimide nõrkuste kohta vt. ka Gene Sharp, "Facing Dictatorships With Confidence", rmt.-s *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980), lk. 91-112 ja seal tsiteeritud allikad.

IV peatükk

Elanikele toetuv kaitse

Uue kaitsepoliitika väljaarendamine

TSIVIILELANIKUD on võidelnud rakendades koostööst keeldumist ja vastupanu mitmesugustele eesmärkide nimel alates valimisõiguse saamisest kuni diktaatorite kukutamiseni. Nagu me I peatükis näitasime, on sellist võtlust ka ametliku riigikaitsepoliitikana improviseeritud kujul kasutatud nii sise- kui välisrühnaku puhul, näiteks Saksamaal, Prantsusmaal ja Tšehhoslovakkias.

Käesolevas peatükis keskendame tähelepanu sellele, kas - ja kui, siis kuidas - saab elanikele toetuva kaitse muuta tulevasteks aastakümneteks realistlikuks valikuvõimaluseks. On töenäoline, et meie julgeoleku varitsevad ohud veel pikka aega ning et sõjalistel kaitsevariantidel säilivad olulised piirangud ja puudused nende jaoks, kes tahaksid kaitsta oma vabadust, enesemääramisõigust ja valitud ühiskondlikku sõsteemi. Seepärast väljärääb elanikele toetuv kaitse hoolikat ja põhjalikku analüüsni.

Vaatleme kuidas viimistletumalt kombinereerida suuresti erinevaid vägivallatu tegevuse meetodeid, kohandada neid ründaja heidutamise ja riigikaitse spetsiifiliste eesmärkidega ning rikastada nende rakendamist uute teadmiste, ideede, strateegia ja ettevalmistamise abil. Kasutades eeliseid, mille annab täiendav teaduslik uurimistöö, politika uurimine, strateegia analüüs, planeerimine ettenägematuteks puhkudeks ja väljaõpe, peaks olema võimalik töötada edasiseks vaagimiseks välja viimistletud ja järvikindel mitmesuguste strateegiliste variantidega poliitika. Kõige selle lõppküalemusena suureneks elanikele toetuva kaitse töhusus. Ei tohiks olla liiga raske luua efektiivset jõudu, mis (tagasihoidlike hinnangute järgi) oleks vähemalt kõlme korda suurem, kui see, mida on üles näidatud improviseeritud vägivallatu võitluse varasemate kõige võimsamate juhtude puhul.

Käesolevas peatükis visandatakse kaalutletult väljatöötatud postmilitaarne kaitsepoliitika. Kui selline poliitika on paigas ja rakendamiskõlblik, on riigi elanikkond valmis osutama vastupanu kodumaise võimu anastamise ja välisinvasiooni korral. Valmisolek on ülimalt oluline nii selle poliitika heidutus- kui ka kaitsevõime loomisel.

Agressioon maa anastamiseks või genotsiid

Tsiviilelanikele toetuva kaitse planeerimisel on tähelepanu pööramine ründaja eesmärkidele olulise tähtsusega tegur. Töök, et ründajail võivad olla teatud äärmuslikud eesmärgid nagu oma territooriumi laiendamine või genotsiid, põhjustab sageli elanikele toetuvest kaitsest kui naiivsest ja kasutust poliitikasti loobumist. Kuid põhjalik tutvumine sõjalise kaitse võimalustega sellistes äärmuslikeks olukordades annab tösist alust kahelda nende tulemuslikekkuses. Töepoolest, kaitsesõda või vägivaldne vastupanu võib soodustada tapatalguid ja abistada ründajaid õigustuste leidmisel. Voidsakse näiteks väita, et sellise tegevuseks on sõjaolukorras tingitud vajadus või enesekaitse "terroristliku" tegevuse vastu. Ründajad võivad koguni väita, et nende agressioon ja massilised tapmised olid kõll Kahetsusväärsed, kuid hädavajalikud ennetavad meetmed, et päästa **ennast** hävitamisest, mida ohvrid olid kavatasenud.

Sõda näib loovat olukordi, kus suurte alade elanikkonna hävitamiseks möeldud relvade (nagu mürkgaaside, kemikaalide, bioloogiliste relvade ja neutronpommi) kasutamine on töenäolisem.

Neid võidaks kasutada ka vägivallatut vastupanu osutavate inimeste vastu, kuid siin näib olevat tõkkeid ning pole teada ka ühtegi juhtu, kus nii oleks toimitud.

Genotsiidi ja territooriumi laiendamise katsete puhul ei ole ründajal ilmselt plaanis pikalt sõltuda rünnatud rahvast ja ühiskonnast ning see võtab rünnatud rahvalt ära olulise kaitsevõitluse hoova. Kuid on ajaloolisi töendeid, et isegi ründajad, kes kavatsevad hõivata territooriumi oma huvides või kes plaanivad genotsiidi, on vähemalt teatud perioodil vajanud oma ohvrite sõnakuulelikkust ja koguni koostööd.

Selles suhtes võärrib tähelepanu pragmaatilistel kaalutlustel tehtud muudatus, mis toimus 1941. aastast 1944. aastani sakslaste poliitikas Nõukogude Liidu okupeeritud aladel, ja seda sõja ajal. Natsid pidasid Ida-Euroopa ja Nõukogude Liidu slaavlastest elanikkonda alamasse rassi kuuluvaks, kes tuljärgi välja törjuda või hävitada, et anda saksa kolonistidele tühji territoorium, nn. elamisruum (*Lebensraum*). Seetõttu pikka aega Saksa ametnikud isegi *ei püüdnud* saavutada alama rassiga (*Untermenschen*) koostööd. Kuid natside ideoloogilistest seisukohtadest hoolimata tulid mõned Saksa ametnikud ja ohvitserid vastumeelselt järeldusele, et "Ida-alade" üle kontrolli säilitamiseks on vaja selle rahvaga koostööd, keda on kavas hävitada. Alexander Dallin on oma Saksa okupatsiooni käsitlevas uurimuses viidanud paljudele sellistele juhtudele. Näiteks teatab Dallin, et Valgevene kindralkomissar Wilhelm Kube tegi 1942. aastal vastumeelselt järelduse, et Saksa väed ei suuda ilma rahva toetust nõutamata töhusat kontrolli teostada. Dallin tsitteerib 1942. aastal Saksa sõjaväejuhtide poolt Nõukogude Liidus tehtud avaldust: "Olukorra tõsidus teeb ilmselgelt hädavajalikuks positiivse koostöö elanikkonnaga. Venemaad saavad vältia ainult venelased." Kindral Harteneck kirjutas 1943. aasta mais: "Me saame valitseda tohutuid Vene avarusi, mis me vallutanud oleme, üksnes nendel elavate venelaste ja ukrainlastega, mitte iialgi aga vastu nende tahtmist."

Genotsiidikatsete puhul võib hästi ettevalmistatud koostööst keeldumise kampaania suurendada rahva kontrollimise probleeme vahepealsetel perioodidel, enne kui genotsiidi suudetakse toime panna, ja sellega aeglustada protsessi. Tühja maad taotlevate ründajate puhul võib selline vastupanu takistada kõnesoleva territooriumi kontrollile allutamist. Samuti võib ka mitut laadi vägivallatu vastupanu mõjutada nende inimeste valmisolekut käsku täita, kes peavad massilisi tapmisi toime panema. Kui levivad teated tapatalgute plaanist või nende alustamisest, võib jääda aega nõutada abi kavandatu välimiseks aggressori kodumaa elanikelt, teistelt valitsustelt ja rahvusvaheliselt organilt. Kahjuks aitavad tapmistehnika uuemad vormid aggressoril kiirendada genotsidiprotsessi, kui sellega kord juba algust on tehtud.

Sellest hoolimata tuleb jätkata taolistele metsikustele ennetamise ja ohjeldamise poliitika urimist ja arendamist, tuleb ära hoida ka abitult fatalistik suhtumine. Uurimistöö ja analüüs käigus tuleks tähelepanu pöörrata ainulaadsetele probleemidele, mida vägivallatu võitlus sellistes olukordades kaasa toob. Siinkohal pole võimalik neid käsitleda. Tuleks aga märkida, et juutide massilisele hävitamisele osutati mõningase eduga iga laadi vägivallatut vastupanu nii Saksamaal kui natside liitlasmäädes ja nende poolt vallutatud riikides. Selle kohta, kuidas ennetada genotsiidi ja teisi massitapmisi ning nendele lõppu teha, on veel palju õppida.

On oluline mõista, et territooriumi laiendamise ja genotsiidi siht esineb vaid ilmse vähemuse puhul olukordadest, kus on vaja kaitset. Enamikul sisemise võimu anastamise ja välismaise sõjalise agressiooni juhtudest on teistsugused eesmärgid. Seepärast ei sõltu tsivileelanikele toetava kaitse edu või läbikukkumine sellest, kuidas otsustatakse äärmuuslike juhtude üle. Mistahes meetmed lõpuks sellistes olukordades tarvilikud leitakse olevat, võib välja arendada töhusa elanikele toetava kaitse, takistamaks sisemist võimu anastamist ja võõramaist invasiooni ning okupatsiooni. Ja just neid palju tavalisemaid olukordi käsiteleme ka selle peatükki ülejäänud osas.

Ründaja nägemus sihtidest ja edust

Nii sisemise võimuanastamise kui ka välisinvasiooni puhul tahetakse saavutada teatud eemärke. Sisemise võimuanastamise puhul riigipörde abil või võimu ülevõtmisega ametnike poolt võib sihiks olla usurpeerimist juhtivale üksikisikule või grupile suurema võimu kindlustamine või ka kaugemaleulatuvate poliitiliste, majanduslike või ideoloogiliste eesmärkide saavutamine. Enamik välisinvasiooni ja -okupatsiooni juhtudest pannakse toime sellistel eesmärkidel nagu nuku- või sõltasvaltuse kehtestamine, territooriumi annekteerimine ilma rahvastikku kahjustamata, majanduslik ekspluateerimine, teatud tooraine saamine, ideoloogia või religiooni levitamine uue rahvastiku hulgas, arvatava sõjalise ohu likvideerimine või ennetamine ja sõjavarustuse või vägede transpormime kolmanda maa ründamiseks.

Kõigi sise- või välisrünnakute edu sõltub nende eesmärkide saavutamisest. Järelkult on tõenäoline, et sellised rünnakud on pigem ratsionaalselt planeeritud aktsioonid kui spontaansed vihapursked või massihävitustöö sihitud demonstratsioonid. Näiteks oli Belgia Ruhri-invasiooni eesmärk tagada reparatsioonimaksete kokkuleppekohane tasumine ja Reinimaal eraldamine Saksamaast. Nõukogude Liit tahtis 1968. aastal taastada Tšehhoslovakias jäiga kommunistliku süsteemi. Sisemise võimuanastamise puhul on alati eemärk saada lahti endisest valitsusest ja panna asemel uus, et kontrollida riigiparaati ja ühiskonda, nagu see oli ka Kappi putši ja Prantsuse kindralite riigipördekatse puhul. Kui ründajad oma eesmärke ei saavuta, on nad kaotanud. Seetõttu peavad nad arvestama, kuidas eesmärke saavutada.

Et kindlustada suurema osa või kõigi oma eesmärkide saavutamine, peavad ründajad okupeeritud maad ka valitsema. Ehkki poliitiline kontroll iseenesest ei ole esmane eesmärk, on see vajalik samm teiste sihtide saavutamise suunas. Majanduslik ekspluateerimine, materjalide transport, ideoloogia pealesurumine, elanike evakueerimine - need kõik nõuavad rünnatud maa elanike ja institutsioonide ulatuslikku koostööd ja abi. Üksnes riigi territooriumi kontrollimisest ei piisa. Ründajad peavad kontrollile allutama ka selle riigi rahva ja institutsioonid. Vastupanu osutava rahva kontrollile allutamise kulud võivad suuresti mõjutada potentsiaalse ründaja otsust, kas rünnata või mitte.

Tavaliselt arvestavad potentsiaalsed ründajad, millised on väljavaated soovitud eesmärkide saavutamiseks, et otsustada, kas tulud on arvatavaid kulusid väärt. Kui üksnes edu saavutada on väiksed ja kulud suured, siis potentsiaalsed ründajad tõenäoliselt ei ründata. Neid on heitudatud.

Ründaja heidutamine elanikele toetuva kaitsega

Heidutamine ei ole seega lahutamatult seotud sõjaliste vahenditega ja veelgi vähem tuumapotentsiaaliga. Ründaja heidutamine võib toimuda rangelt vägivallatuid vahendeid kasutades.

Kas ja mil määral tsiviilelanikele toetuv kaitse suudab mingis olukorras rünnakut ära hoida, sõltub kahest peamisest tegurist: 1) ühiskonna *tegelikust võimest* takistada ründajaid oma eesmärke saavutamast ja teha see vastuvõetamatult kulukaks (üksinda või koos teistega) ja 2) sellest, kuidas potentsiaalsed ründajad *rajuvad* selle ühiskonna võimet takistada neil eesmärke saavutamast ning teha see kulukaks.

Vaadelgem neid tegureid lähemalt. Vastupidiselt sõjalistele vahenditele, ei saavutata tsiviilelanikele toetudes ründaja heidutamist ähvardusega kutsuda esile massilisi füüsilisi purustusi ja ohvreid ründaja kodumaal. Pigem saavutatakse rünnaku ärahoidmine siis, kui ründaja tajub, et rünnatav ühiskond suudab teda takistada eesmärke saavutamast ning sundida talle peale liigsed kulud. Siinjuures kuuluvad kulude hulka ründaja režiimile tekitatav kahju tema kodumaal (sisemine rahulolematus ja lõhenemine), rahvusvahelises ulatuses (diplomaatilised ja

majanduslikud kulud) ja rünnatud riigis endas (eesmärkide saavutamise tökestamine, tõhusa poliitilise kontrolli takistamine ja ründaja vägedes, funktsionäride seas ning rahva hulgas rahulolematuse tekitamine). Teiste sõnadega: *elanikele toetuva kaitse heidutamisvõime sõltub otsestel tegelikust kaitsevõimest*. See on vastupidine heidutamisvõimele, mille loovad nii tuumarelv kui ka tavarelvastus, mis tänapäeval on sageli suutelised tõhusaks käitemaksuks pärast rünnakut, kuid suudavad harva rünnaku eest *kaitsta* (st. kaitsta oma rahvast, elulaadi ja institutsioone). Sõjaline relvastus, mida tuleks kasutada, on liiga suure purustava jõuga, et pakkuda tsiviilühiskonnale kaitset.

Lisaks esialgsesse uurimitööle, politika väljatöötamisele ja hindamisele ning selle rakendamise võimalikkuse uurimisele on vaja kahte olulist elementi, loomaks kodanikukaitsele toetuvat ründaja heidutamise võimet. Esimene neist elementitest on kogu elanikkonna ja tema institutsioonide intensiivne ettevalmistamine ja väljaõpetamine. Mõnikord võivad sellise ettevalmistamisega kaasneda institutsionaalset ja ühiskondlikud muudatused (üldiselt võimu suurema detsentraliseerimise ja üksikisikutele, gruppidele ning institutsioonidele suurema vastutuse andmise suunas). Nende muudatuste eesmärk on ühiskonna paindlikkuse, enesekindluse ja vastupanuvõime suurendamine. Siia kuulub kaitsjate suutlikkus takistada ründajaid politilist kontrolli konsolideerimast ja nende võime mitte lasta ründajail mingeid teisi eesmärke saavutada. Kaitsevõime juurde kuulub ka suutlikkus ründajate kulusid drastiliselt suurendada ja mitmekordistada ründajale tekitatavaid kodumaiseid ning rahvusvahelisi probleeme.

Teine näue on luua programm, mille abil tehakse kõigile võimalikele ründajatele teatavaks oma võimas kaitsevõime, mida uue kaitsepoliitika raames saab mobiliseerida. Kui on olemas töelisel võimas ja hästi ette valmistatud kaitsevõime, siis suurendab avalikustamine - mitte lihtsalt avameelsus - selle poliitika heidutavat efekti nii sisemise võimu anastamise kui ka välisinvasiooni puul.

Ründaja heidutamine on oluline osa palju laiemast ümberveenmise protsessist, nagu I peatükis märgitud. Siia kuuluvad veel ratsionaalse väitlemise, moraalile apelleerimise, kõrvalejuhtimise ja mitteprovotseeriva poliitika mõjud. Kui mingi riik tahab ära hoida rünnakuid, oleks kasulik, kui ta lisaks oma tsiviilelanikele toetuva heidutamisvõime üleselohutamisele leiaks tunnustust ja poolehoidu ka teiste maade elanikelt. Tulemusi võib saavutada positiivse arusaamise loomisega sellest, milline selle maa ühiskond on või saab olema, abiks võib olla ka välissuhete laad. Niisuguste meetmete hulka kuuluvad teatud liiki välisabi, päästetegevus erakorralistes olukordades ja muud positiivsed välissuheted. Sellise poliitika rakendamise tulemuseks võib olla, et kodanikukaitset kasutavate maade suhtes on vähem vaenu ja rohkem head tahet. Ehkki selline poliitika ei pruugi olla otsustava tähtusega, võib see teatud juhtudel vähendada rünnakuvõimalusi. Sellisest poliitikast üksi aga vaevalt piisab. Tähtis on ka piisav võime ühiskonda kaitsta, kui seda kõigest hoolimata rünnatakse.

Tsiviilelanikele toetuv *tulevikku suunatud strateegia* on teatud olukordades võimalik lisaabinõu võõramaise rünnaku ärahoidmisel. Sellist strateegiat võib rakendada niisugustele rünnakutele puhul, millega püütakse saavutada teatud spetsiifilisi eesmärke, isegi selliste puhul, mille eesmärk on kontrollida vaid piiratud osi territooriumist (nagu merevääbaase, lennuvälju, maapõuevarade kaevandamist jms.), kus elanikele toetuva kaitse tavapärase strateegia tõhusus oleks kaheldav. Sellisel puhul võiks elanikele toetuv kaitse levitada teadmisi ja praktilisi kogemusi selle kohta, kuidas rahulolematud gruppid aggressori kodumaal (või teistes okupeeritud riikides) võiksid osutada efektiivset vägivallatut vastupanu ja isegi viia läbi massilisi vastuhakuaktisioone. Seda võiks teha raadio, televisiooni, telefoni, trükiste, kirjad, kassettide ja video vhendusel. Vastupanu ja ülestöösud kodus ei loo soodsaid tingimusi vägede ja funktsionäride paiskamiseks välismaale, et võidelda hästi ettevalmistatud ja kaitseks meeletatud riigiga.

Ühegi potentsiaalset ründajat heidutava meetme puhul, olgu see sõjalise või tsiviiliseloomuga, ei ole garantid, et see töesti paneks ründaja meelt muutma. Seepärast on oluline olla valmis tegutsema selle võimaliku läbikukumise korral. Vastupidiselt sõjalistele vahenditele sõltub tsiviilelanikele toetuva kaitse rünnaku ärahoitmispõime otseselt tema *kaitsevõimest*. Erinevalt tuumapotentsiaaliga heidutamisest ei too elanikele toetuva kaitse heidutusmeetmete läbikukumine kaasa lõplikku hävingut, vaid tõelise kaitsevõime esmakordse rakendamise. Seetõttu on oluline uurida, kuidas seda laadi kaitse üldjoontes võiks toimida.

Võitlusvõime elanikele toetuva kaitse puhul

Nagu nägime, sõltub selle poliitika kaitsevõime rünnaku puhul asjaoludest, kuidas suudetakse agressorit takistada eemärke saavutamast ning põhjustada suuri kodumaiseid ja rahvusvahelisi kulusid. Et rakendada elanikele toetuva kaitset, peab inimestel olema soov vastupanu osutada, hästi valmistuda ja võidelda hoolimata ohvitrest - täpselt samuti nagu see on sõjaliste vahendite puuhulgi. Kogu rahvas, hoolimata soost ning vanusest, ja kõik institutsioonid on potentsiaalsed osalejad võitluses.

Paljudel sise- ja välisrünnaku juhtudel on rünnaku ohvriks langenud rahvas elanud esialgu üle teatud segaduse perioodi, millega tihti on kaasnenuud abituse tunne ja tegevussuuna puudumine. Ilmselgelt oli see nii Norras pärast natside sissetungi 1940. aasta aprillis. Inimestel kulus mõni kuu mööstmaks, kuidas saab pärast sõjalise vastupanu lõppemist seista vastu nii Quislingi fašistlike parteile *Nasjonal Samling*'le kui ka Gestapo toetusel toimunud sõjalisele okupatsioonile. Eelneva valmistumise ja vastupanu üldjuhiste laialdade tundmisse korral (mille hulka kuulunuks ka rahva mitmesuguste kihtide ja teatud institutsioonide ülesannete ja võimalike rollide tundmine) oleks rahvas olnud märksa suutelisem sellist ebakindluse ja segaduse tunnet välima ning oleks selle asemel võtnud eesiseisva kriisi vastu kindlustunde, südikuse ja eneseusaldusega.

Üldisest vastuseisust ja soovist ühiskonda ründaja eest kaitsta aga ei piisa. Nende baasil on vaja välja töötada tegevuse *üldstrateegia*, mis hõlmab üldiseid kaitse-eesmärke, võitluse põhiküsimusi, üldise tegevusmeetodi valikut ja muid kaitse tagamiseks kasutatavaid üldisi vahendeid. Formuleeritud üldstrateegiast tuleb omakorda välja arendada individuaalsed *strateegiad* spetsiifiliste eesmärkide ja olukordade tarvis. Iga strateegia määrab kindlaks, kuidas teatud kampaania areneb ja kuidas selle eri osad koos toimivad. Igatüks neist sisaldab mitmesugused *taktikaid* ehk kitsamaid tegevusplaane piiratud eesmärkide saavutamiseks. Taktikat ja spetsiifilisi *tegevusmeetodeid* tuleb hoolikalt valida, et nad aitaksid kaasa iga erineva strateegia eesmärkide saavutamisele.

Elanikele toetuva kaitse meetodid ehk relvad on, nagu me III peatükis nägime, vägivallatud - psühholoogilised, sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised. Varasemate improviseeritud vägivallatu võitluse juhtude puhul on kasutatud järgmisi meetodeid: sümboolsed protestid, transpordi halvamine, ühiskondlikud boikotid, eri- ja üldstreigid, kodanikuallumatus, majandustegevuse seiskamine, poliitilisest koostööst keeldumine, identiteedi võltsimine, majandusboikotid, avalikud demonstratsioonid, töötempo aeglustumine, keelatud ajalehtde avaldamine, käskude sihilik ebatõhus täitmine, tagakiusatavate inimeste abistamine, vastupanule õhutavad raadio- ja telesaated, seadusandliku võimu avalik vastuseis, kohtuorganite vastupanu, valitsuse formaalne opositsioon, usurpaatorite seaduslikkuse mittetunnustamine, riigiametnike keeldumine koostööst, seadusloome aeglustumine, vastupanudekläratsioonid, vanast poliitikast ja seadustest kinnipidamine, õpilaste vastupanuaktsoonid, laste meelevaardused, kollaboratsionismist keeldumine, individualne ja massiline tööt lähkumine, nii massiline kui ka valikuline

allumatus, iseseisvate organisatsioonide ning institutsioonide autonoomia säilitamine, usurpaatorite sõjaväe ustavuse õonestamine ja mässsule õhutamine.

Ei ole olemas ega saa ka luua ühtki heidutus- ja kaitseplaani, mis kõlbaks elanikele toetava kaitse läbiviimiseks igas olukorras. See väide kehtib tsivilmeetmete puhul palju kindlamalt kui sõjaliste meetmete puhul. Nii tavasõjas kui tuumakonfliktides hävitavad ja tapavad relvad põhiliselt samal viisil, hoolimata sellest, mis on konflikti põhjuseks. Kuid elanikele toetava kaitse korral peaks igal antud juhul rakendatavad poliitilised, sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised relvad olema sihitud otse konfliktikoldesse. Seetõttu, nagu me III peatükis märkisime, peaks meetodite valikut mõjutama esmajoones nii strateegia, mis on valitud takistamaks agressorit oma eesmärke saavutamast kui ka vägivallatu võitluse üldised strateegilised põhimõtted.

Seaduslikkuse ja omavalitsusvõime säilitamine

Igasuguse elanikele toetava kaitse tõhusalt toimiva strateegia puhul on põhiline säilitada seaduslikkus ja ühiskonna võime omavalitsuse teostamiseks, kui ründajad pülvavad kehtestada oma valitsust. Negatiivselt väljendatuna, kaitssjad peavad alati eitama ründajate legitiimsust ning takistama neid maad efektiivselt valitsemast, olgu ründajate sihiks olemasoleva valitsusaparaadi ülevõtmine või oma aparaadi loomine. Kaitssjad peavad neile mõlemale katsele vastu seisma ja need nullima.

Riigi poliitilise süsteemi kaitsmine on olulise tähtsusega isegi siis, kui ründajate esmane eesmärk ei ole selle ümberkorraldamine oma mudeli järgi. Nagu varem märgitud, on ründajail peaegu iga eesmärgi korral, mille saavutamine nõub aega, vaja rünnatava elanikkonnaga ning institutsioonidega ulatuslikku koostööd. Vastava eesmärgini võib siin jõuda kas olemasoleva valitsusstruktuuri allaheitliku abi kindlustamisega või oma eesmärkide teostamiseks uue valitsuse kehtestamise teel. Seepärast on oluline, et rahvas keelduks igasugusest ründaja legitiimsuse tunnustamisest ja et olemasolevat valitsust takistataks allaandmast ja kollaboratsionalismile minemast. Elanikele toetava kaitse puhul on vaja takistada ründajaid kasutamast kaitsva valitsuse sõmboolikat, seaduslikkust, administratsiooni ja ühiskondliku ning poliitilise kontrolli institutsioone, samuti politseid ja olemasolevat sõjaväge.

Kui agressorid pülvavad kehtestada (või kui nad on suutnud kehtestada) oma "valitsuse", on hädavajalik, et kaitssjad 1) isoleeriksid sellise valitsuse mitmesuguste koostööst keeldumise meetmete abil ja et 2) nad säilitaksid paralleelselt agressori valitsusega oma valitsusvormid. Kaitssjate paralleelvalitsus võib alles jäta vana valitsuse struktuuri, kui ründajad ei ole seda suutnud üle võta, või ta võib võtta vähem formaalselt organiseeritud kuju. Mõlemal juhul peaks paralleelvalitsus tegutsema kõrvuti ründaja poolt loodud põlatud struktuuridega.

Käsitlesime paralleelvalitsust III peatükis, kus näideteks olid peamiselt sellised juhtumid, mis leidsid aset revolutsionilises situatsioonis. Siin aga on tähelepanu keskmes rünnatud ühiskonna moraalse ja juridilise võimu säilitamine ja efektiivsete valitsusinstitutsioonide ründajate kontrolli alla sattumise takistamine, olgu ründajaiks kodumaised võimu anastajad või võõramaised sissetungijad. Seni ei ole veel vajalikult uuritud paralleelsete valitsuste olemust ja rolli, mida nad mängivad tsiviileelanikele toetuvas kaitses. Kuid pilguheit mitmetele näidetele annab tunnistust sellest, et autonoomse seadusliku valitsuse säilitamine on ülimalt tähtis, takistamaks võimalikke usurpaatoreid ja võõrvallutajaid poliitilist kontrolli saavutamast.

I peatükis kirjeldatud võitluses riigipõörde vastu säilis seaduslik valitsus täielikult või mingil piiratud kujul nii Saksamaal kui ka Prantsusmaal läbi kogu konflikti. Ehkki Eberti valitsus põgenes Berliinist ja peakinn okupeeriti, säilitasid kõrgeimad ametnikud oma kohad ja kohalikke valitsusi ei asendatud mitte kuskil. Kuna bürokraatiaaparaat ja mitmesugused valitsusagentuurid allusid seaduslikule valitsusele, jäi putšistidele vähe võimu. Prantsuse näite puhul jäi de Gaulle'i-

Debré valitsus Parisis tänu mitmesugustele teguritele kukutamata. Sellel oli oluline tähtsus riigipõrdekatse lõplikus lüüasaamises Alžeeriias, kus mässajate esialgne kontroll valitsusaparaadi üle varsti kokku varises. Weimari Vabariigi valitsuse püsimine Prantsuse-Belgia Ruhri okupatsiooni ajal oli samuti eluliselt tähtis koostööst keeldumise poliitika kehtestamisel ning toetamisel.

Teise maailmasõja ajal mängisid paljud Londonis asuvad paralleelsed eksilvalitsused olulist osa. Kontrastina Saksa okupatsiooni all kehtestatud kollaborationalistlikele režiimidele olid nad alternatiivsed seaduslikkust säilitavad institutsioonid ning aitasid vahel vastupanuliikumisi kodumaal. Nii näiteks suutis Norra eksilvalitsus viia raha okupeeritud Norrasse, et toetada arreteeritud vägivallatut vastupanu osutajate perekondi, ja Hollandi valitsus kutsus raudteetöölis üles alustama septembris 1944 streiki (mis jätkus veel 1945. aastalgi), et aidata kaasa liitlasvägele Euroopasse tungimisele.

Tšehhoslovakkias järgisid valitsus ja kommunistlik parti algul Nõukogude okupatsiooniga igasugusest koostööst keeldumise poliitikat. See *esialgne* reaktsioon väärib tähelepanu. Sel perioodil ei suutnud nõukogulased sisse seada midagi, mis oleks kasvõi sarnanenudki uue valitsusega. Võib öelda, et Tšehhoslovakkia kaitsevõtluse lõplik lüüasaamine sai alguse valitsus- ja parteitöötajate kompromissivalmidusest nõukogulastega Moskva läbirääkimistel, eriti aga sellest, et seaduslikustati Varssavi Lepingu osaliste riikide vägede kohalek. Järgnevate kuude jooksul järgnesid sellele järkjärgulised järeleandmised, kuni aprillis 1969 kapituleeruti lõplikult Nõukogude Liidu nõudmiste ees asendada Dubčeki juhtkond. Lühidalt, invasioonieelsest poliitilisest struktuurist pärinev kompromissitu juhtkond püsis võtluse algul vaid umbes nädala. Tõhusat vägivallatut kaitsevõtlust peeti seni, kuni valitsus säilitas Nõukogude sõjaväelise võimu kohalolekust hoolimata oma seadusliku rolli. Oli elulise tähtsusega, et olemasolev poliitiline süsteem trotsis okupatsioonivägesid ja potentsiaalseid stalinistlike kokkuleplasi. Et Nõukogude Liit ei suutnud oma poliitilisi eesmärke saavutada sõjaliste vahenditega, oli ta sunnitud üle minema järkjärgulisele poliitilisele survele, millele Tšehhoslovakkia juhtkond ka järele andis.

Kaitsestrateegia valik

Lisaks sellele, et ründajaid takistatakse haaramast kontrolli poliitilise süsteemi üle, on oluline teha töelisi pingutusi, et ründajad ei saavutaks oma mistahes lisaeesmärke. Kui ründajate eesmärgiks on näiteks majanduslik ekspluateerimine, on kõige kohasemad kaitsestrateegia ja -meetodid töenäoliselt majanduslikud ning need erinevad kaitsevahenditest, mis oleksid kohased, kui ründajail oleksid poliitilised, ideoloogilised, territorialsed, genotsiidsed või muud sihid.

Prantsusmaal ning Belgial oli invasiooni puhul näiteks lisaks muule sihiks ka Ruhri kivisõavarude ekspluateerimine. Seetõttu oli oluline osa sakslaste kaitsest suunatud sellele, et tõkestada okupantide juurdepääs tohututele kivisõvarudele. Kaevurite streigid, kaevanduste hõivamine, transporditööliste boikotid ja muu sarnane olid tähtsal kohal kasutatavate vastupanumeetmete seas.

Küsimus võib aga olla ka poliitiline. Igal üksikul ajahetkel võib tõliküsimus olla kaunis piiratud, nagu see oli eelpoolnimetatud juhtumi puhul Norras, kus püüti hoida koole fašistliku kontrolli alla sattumast. Sel puhul olid esmatähtsad vastupanumeetodid ühiskondlikust ning poliitilisest koostööst keeldumise vormid, samuti mitmesugused laiemate sümboolise protesti ning sekkumise vormid (sealhulgas improviseritud koolitundide läbiviimine kodudes).

Nagu eespool märgitud, olid venelaste algsed sihid Tšehhoslovakkias samuti poliitilised, laias laastus oli eesmärk asendada Dubčeki parti ja valitsuse juhtkond sõnakuuleliku stalinistlike grupiga. Järelikult oli vastupanu keskmes esialgu suuresti stalinistide kollaborationalistiku

valitsuse moodustamise takistamine, milleks kasutati erakordsest tugevat psühholoogilist, ühiskondlikku ja poliitilist surve.

Tsiviilelanikele toetuva kaitse planeerimisel saavad kaitsjad määrrata kindlaks potentsiaalsete ründajate tõenäolised eesmärgid ja nende strateegia, mis aidab kaitsjail töötada välja vastustrategiaid ja alternatiive *enne* rünnakut. Planeerimine võib viia ka alternatiivsete strateegiate ja abinöude plaanide väljatöötamiseni võitluseks ettenähtamatute ohtudega, mis võimaldaks kaitsjail säälitada elanikele toetuvas kaitsevõitluses initsiativi. Igasugune selline rahuaegne strateegiline analüüs suurendaks oluliselt kaitsjate tugevust sõjatingimustes.

Elanikele toetuva kaitse strateegia ja selle rakendamise meetodite valik peaks sõltuma ka järgmistest teguritest (mis ei ole esitatud tähtsuse järgekorras):

ründava režiimi või gruvi iseloom;

mil määral kaks poolt tunnevad end omavahelistes suhetes lähedaste või võõrastena;

ründaja tegevusmeetodite ja repressiivmeetmete iseloom;

mil määral kolmandad pooled võivad ründajat möjutada või talle surve avaldada;

mil määral kolmandad pooled võivad möjutada kaitsjaid;

kaitsva ühiskonna ja tema mitteriiklike institutsioonide sisemine tugevus;

ründajate režiimi ja sõlsteemi haavatavus;

kaitsva ühiskonna eelnev ettevalmistumise tase ja iseloom;

tüliküsimuste suhteline tähtsus ründajale ning kaitsjaile;

kaitsva ühiskonna majanduslik haavatavus või sõltumatus, eriti toidu, vee ning kütuse osas; kaitsjate valmisolek kanda kaitse nimel ohvreid.

Kodanikukaitse kasutajad peavad ka kaaluma, nagu me III peatükis arutlesime, millise muutustehnika abil võit köige tõenäolisemalt saavutatakse. Kaitsjad võivad tahta ründajaid mõistma panna, et nii nende eesmärgid kui ka rünnak ise ei ole õigustatud. Kaitsjad võivad soostuda leppimisega, nagu see toimub enamiku streikide puhul. Kuid kompromiss ründajatega ei ole enamiku kaitsevõtluste puhul kiiduväärne eesmärk. Selle asemel võivad kaitsjad püüda sundida ründajaid nii oma esialgsel eesmärkidel kui ka rünnakust endast loobuma.

Erijuhtudel ei piisa sundimisest. Kui võõragressori režiim on omaenda rahvast alla surunud ja on ebakindlas olukorras, võib sihiks olla mitte üksnes sundida teda oma vägesid kaitsvalt maalt välja viima, vaid koostöös vastuseisjatega ründaja kodumaal ka režiimi lagunemise esile kutsuda. Kui aga rünnakuks on sisemine võimu anastamine, peaks eesmärk olema sellele lõpu tegemine. Ründav grupp ei tohiks jäädva püsima poliitilise üksusena, isegi mitte sellise poliitilise üksusena, mis oleks nõus kapituleeruma. Sellega grupust ei tohiks alles jäädva mitte mingit organiseeritud osa, mis oleks tulevikus suuteline samasuguseks katseks.

Praktikas on ümberveenmise, lepituse ja vägivallatu sunni mehhanismid, nagu eespool märgitud, tihedalt lähipöiminud ja rünnaku likvideerimine võib olla ümberveenmise ning vägivallatu sunni kombinatsiooni tulemus. Ühe või teise mehhanismi eelistamine aga möjutab tugevasti kaitse üldstrategia ja samuti rakendatavate üksikute tegevusmeetodite valikut.

Hoolikalt on vaja kindlaks määrrata, milliseid teisi tegevuslike elanikele toetuvas kaitses koos vägivallatu võitlusega kasutada. Vastust ei määra mitte üksnes küsimus, kas tegevus on vägivaldne või vägivallatu. Need on vaid kaks eri kategoorigat muude, selgelt eristatavate tegevusliikide hulgas, kuhu kuulub ka vara hävitamine. Kuigi küsimus nende vahendite kokkusobivusest elanikele toetuva kaitsega on kindlasti oluline, ei ole vastus sugugi alati ilmne.

Mõnedel sellistel tegevustel puhul, mis on sõjalise vastupanu ja vägivallatu võitluse vahepealsed, on probleeme vähe või ei ole neid üldse. Näiteks oluliste osade eemaldamine masinatelt või sõidukitel, kütuse ohutu körvaldamine või väljalaskmine sõidukitest, valitusasutustele ja -agentuuride (nagu politsei) dokumentide ja kartoteekide või arvutiinfo körvaldamine või hävitamine ilma eludega riskimata. Ka omaenda vara kahjustamine või

häävitamine, et takistada selle hõivamist või kasutamist ründajate poolt, nagu näiteks oluliste sildade või tunnelite lõhkumine blokeerimaks sissetungiva sõjaväe teed, näib sobivat kokku elanikele toetava kaitsega.

Ilmselt on aga vägivallatu võitluse tõhususe seisukohalt väga ohtlik masinate, transpordivahendite, hoonete, sildade, seadmete ja muu sarnase häävitamine või lõhkumine, kui sellise tegevusega kaasneb mingigi risk põhjustada vigastusi või inimohvreid. Selline suhtumine ei pruugi olla küll tingimata eetiline, kuid see on pragmaatiline. Kuigi näited ja probleemid väärivad edasist uurimist, paistab seda liiki tegevus olevat parimal juhul äärmiselt riskantne ja halvimal juhul kahjustab elanikele toetuvat kaitset. Nagu 1923. aasta Ruhri sündmuste kogemused paistavad töendavat, võib selline sabotaaz tappa mitte üksnes sõjaväelasi ja teisi ründajate teenistuses olevald inimesi, vaid ka oma rahvast. Lisaks võib see olla ajendiks äärmuslike repressioonide rakendamisele, kalduda nihutama võitluse baasi vägivallatult võitluselt vara häävitamisele ning vähenendada sõlmpaatia ja toetust vastupanu osutajate suhtes. *Ruhrkampf*'i puhul aitas selline sabotaaz öönestada endist tugevamat vägivallatut vastupanu. Lõhkumine ja muud sarnased aktid on seepärast üldiselt parem elanikele toetava kaitse relvastuses välja jätta.

Mitte kõik elanikele toetuvad kaitsevõitlused ei ole võrdsesti edukad ning puudub valem, millest kinnipidamine garanteeriks võidu. Laias laastus on aga siiski võimalik õelda, et kodanikuaktse tõhusus sõltub vähemalt seitsmest tegurist (jällegi mitte tähtsuse järgekorras):

- elanikkonna tahe rünnaku eest kaitsta;
- rünnatud ühiskonna sisemine tugevus;
- rahva ja insitsutsioonide suutlikkus säilitada kontroll oma võimuallikate üle ja mitte lasta ründajail neid kasutada;
- kaitsjate strateegiline arukus;
- kaitsjate suutlikkus mitte lasta ründajail oma eesmärke saavutada;
- kaitsjate võime täita efektiivse vägivallatu võitluse nõudeid, sealhulgas säilitada vägivallatu distsipliini ja vastupanu hoolimata repressioonidest;
- kaitsjate osavus sõlvestada ründajate sõsteemi ja režiimi nõrkusi.

Agressori vägivallale vastupanu osutamine

Inimesed vajavad teadmisi selle kohta, kuidas taluda võitluse pingeid, samuti vajavad nad jõudu, et osutada repressioonidest hoolimata vastupanu. Neil on vaja teada, kuidas pöörata olulised vahesaavutused kestvaks lõplikuks triumfiks. Mõistmine, planeerimine ja kooskõlastatud informeeritud tegevus aitavad kaitsval rahval mobiliseerida oma jõupotentsiaale ning maksimeerida oma kaitsevõimet.

Vägivallatute meetodite edu sõltub suuresti nende rakendamise järvikindlustest, hoolimata repressioonidest, ja vägivallatu distsipliini säilitamisest, hoolimata provokatsioonidest. Nihe vägivalla suunas muudaks konflikti asümmeetrilisest konfliktist, kus vägivaldsete relvade vastu kasutatakse vägivallatuid vahendeid (millel on elanikele toetava kaitse puhul suuri eeliseid) sümmeetriliseks, kus mõlemad pooled kasutavad vägivaldseid relvi (mis üldiselt annab suuremad eelised paremini varustatud ründajaile).

Repressioonid kaitsjate vastu võivad olla rängad. Vastupanu osutajaid, nende perekonnaliikmeid ning sõpru võidakse arreteerida, piinata ja tappa. Terved rahvarthmad võidakse jätkata toidu, vee ja küttseta. Meeleavaldaajaid, streikijaid ja töötakistusi tekitavaid riigiametnikke võidakse tulistada. Linnapäid, linnanõunike, õpetajaid ja vaimulikke võidakse saata koonduslaagritesse. Pantvange võidakse hukata. Protesteerijate vastu võidakse korraldada koguni veresaunu. Kaitse inimkulused ei tohi alahinnata. Kuid elanikele toetuvana kaitsega kaasnevaid inimohvreid ja muid raskusi tuleb võrrelda tohutult suuremate kuluidega, mis

kaasnevad nii tavasõja kui ka partisaniõjaga, tuumasõjast rääkimata. Kannatused ja surm on igasuguse õgeda võitluse puhul praktiliselt välimatud. Kuid vägivallatu võitlus kaldub inimohvreid ja purustusi *minimeerima*. Nagu III peatükis märgitud, näitavad kättesaadavad piiratud töendid, et hukkunute ja haavatute arv on siin vaid murdosa sama ulatusega tavasõja ja eriti partisaniõjaga võrreldes.

Nagu iga suurema konflikti, sealhulgas sõdade korral, on põgenemine ning kapituleerumine ründaja metsikuse ees vastuvõetamatu reageering. Elanikele toetuva kaitse läbivijaid ei tohi rängad repressioonid ja metsikused üllatada. Kaitsjad ei tohi nende esinemise puhul vastupanu lõpetada. Sageli reageeritakse repressioonidega, just siis kui jõutakse arusaamisele, et vastupanu rünnaku edukust töeliselt ohustab. Igasugune katse peatada ründajate vägivalda, kuitahes metsik see ka on, vastupanu vähindamise või lõpetamise abil vaid öpetab ründajajate tulevikus sellist vägivalda veelgi rängemalt kordama, sest see andis soovitud tulemuse - järelleandmise.

Kuigi kaitsjad võivad üle minna teistsugustele vägivallatu võitluse meetoditele, mis esitavad ründajaile teistsuguse väljakutse, ei tohi nad vägivalla ees kapituleeruda. Kui vägivallatus vältluses esineb inimohvreid, võib see protsess kăivitada poliitilise džudžitsu, mis paljudel juhtudel võib edu saavutamisel olla olulise tähtsusega.

Kaks strateegiat võitluse algstaadiumi jaoks

Ei ole võimalik luua ühtset plaani igasuguse tsiviilelanikele toetuva võitluse jaoks. On aga võimalik visandada mõned töenäolised põhikomponendid ja strateegiad enamiku elanikele toetuvalt kaitsevõitluste tarvis.

Kui kodanikukaitseks valmistumise heidutav efekt ega muud sise- ja välispoliitilised veenmiskatsed ei ole suutnud invasiooni või sisemist võimuanastamist ära hoida, on saabunud aeg selle kaitsepoliitika ellurakendamiseks. Rünnaku esimesel etapil tuleb otsekohe kasutada mingit liiki kaitsestrateegiat. On väga oluline, et rünnatud ühiskond teeks tösisel pingutusil võitluses initsiatiivi haaramiseks ja mitte lihtsalt ei vastaks ründajate aktsoonidele.

On töenäoline, et kaitsjate esialgne strateegia võtab ühe kahest peamisest vormist - esimese eesmärk on teha teatavaks kaitsjate tahe osutada vastupanu ja hoiatada tulevase võimsa vastupanu eest ja teine, olles küll samuti kommunikatiivse iseloomuga, on kavandatud näitamaks tegelikkuses mõningaid tugevama vastupanu liike, mida hilisemas staadiumis töenäoliselt rakendatakse.

Viimistletud strateegiana ei ole neil kummagi täpseid ajaloolisi pretsendente, ehkki mõlemi teatud elemente on varasemate juhtude puhul esinenud. Näiteks aastal 1968 kasutati Tšehhoslovakias mitmesuguseid esialgseid meetodeid, mida siin käsitletakse mõlemata strateegia elementideena. Nende hulka kuulusid inimeste seismine käsikäes, et blokeerida sildu, mida Nõukogude transportöörid pidid ületama, lendlehtelevitamine Nõukogude sõdurite seas, sõlmboolsed streigid, trotslikud deklaratsioonid Rahvuskogus ja Nõukogude tankide liikumise peatamine Prahas, Ümbrises need rahvamassidega. On ilmne, et hästi planeeritud elanikele toetuva kaitse osana kasutatav meetodite kombinatsioon teeb need strateegiad palju mõjusamaks esialgseist aktsionidest, mida pandi toime improviseeritud vägivallatus kaitsevõitluses minevikus.

Teabe edastamise ja hoiatamise strateegia ei ole esmajoones mõeldud vastupanu endana, vaid lihtsalt kommunikatsioonina. See strateegia on suunatud eelkõige ründajatele, kuid samuti ka kolmandatele pooltele ja isegi oma rahvale. Sõnade ja sõlmboolse tegevuse abil tehakse ründajaile teatavaks, et ühiskonda kaitstakse otsusekindla, hästi ettevalmistatud, laiaulatusliku elanikele toetuva kaitse abil. See strateegia võib välisinvasiooni puhul olla kohasem kui riigipõörde või valitususmetnikope poolse võimu anastamise korral, kus võib algusest peale osutuda vajalikuks

otsustav koostööst keeldumine ja vastupanu. Kuid selle strateegia olulisi elemente võib kombineerida ulatusliku koostööst keeldumisega.

Esialgsed aktsioonid, milles kasutatakse teabe edastamise ja hoiatamise strateegiat, on hilisema koostööst keeldumise ja vastupanuga võrreludes suhteliselt pehmmed, see aga ei tähenda, nagu oleks see tegevus ebaoluline. Seda tugeva vägivallatu vastupanu kavatsuse edastamist võib võrrelda püstoli vinnastamise ja sihtimisega, mis on järgneva tulistamisega võrreldes pehme hoiatus.

"Vägivallatu välksõja" strateegia võib vastupidi teabe edastamise strateegiale kujutada endast mõjuvat näidet massilisest vägivallatust vastupanust ning vastupanuvõimest (sedá kasutatakse tõenäoliselt koos mõnede kommunikatsioonistrategia meetoditega) ja dramaatilise demonstratsiooni vormi. Välksõja strateegia on kohane sisemise võimuanastamise ja mõnikord ka välisinvasiooni või võõrvägede toetusel toimuva riigipõörde puhul.

Selline vägivallatu välksõda esineb niisugustes vormides nagu ründaja võimu tunnustamisest keeldumine, üldstreigid, massiline poliitilisest koostööst keeldumine, laialdane pöördumine ründaja sõdurite poole ja muud samalaadsed meetodid (mida allpool põhjalikumalt edasi arenadame). Tõenäosus, et ründajaid ehmatatakse solidaarsuse selge demonstratsiooniga kiirele tagasitõmbumisele, on tavaliselt kaunis väike, kuid teatud oludes võimalik. Igal juhul aga teeb välksõja strateegia kõigile asjaosalistele teatavaks, et rünnakule vastatakse kindlameelse kaitsega.

Teabe edastamise ja hoiatamise strateegia

Selle strateegia puhul püütavad kaitssjad sõnade ja tegude abil anda edasi teated, et kavatsetakse pidada seda laadi jõulist ning tugevat kaitsevõitlust, mille suhtes on eriti raske leida vastumeetmeid.

Osa sellest teabest on suunatud ründajate juhtidele. Võib juhtuda, et nende plaanides ei ole arvestatud rahva tugevat vastupanutahet. Samuti võib juhtuda, et ründajad ei ole tõsiselt arvesse võtnud tsiviilelanikele toetava kaitse jõudu, eriti kui on tegemist selle poliitika häästi ettevalmistatud rakendamisega varases staadiumis. Mõlemil juhul võib veel olla väike võimalus parandada ründaja valekujutlusi ning panna ta rünnakut peatama, leides selleks vahest mõne vabanduse, mis säästab ta au.

Invasiooni puhul on osa hoiatamisest ja teabe edastamisest suunatud ka kas otseselt või kaudselt üldsusele ründaja kodumaal. Riigipõörde korral on hoiatuse suund oma ühiskonna sisene. Mõlemil juhul võib osutuda vajalikus lükata ümber valesid, mida rahvale rünnaku kohta on räägitud. Et võimu ebaseadusliku anastamisega võivad olla seotud oma valitsusametnikud või sõjaväelased või et nad võivad olla "palunud" välismaist sõjalist interventsiooni (Nõukogude Liit püüdis esialgu Tšehhoslovakkiast sellist ettekäännet kasutada), siis on oluline, et inimesed suudaksid ära tabada omaenda "juhtide" konstituutsionivastaseid ning ebaseaduslikke akte ja neile vastu seisita. See on tõenäolisem olukorras, kus kaitssjad kasutavad pigem vägivallatuid kui sõjalisi vahendeid. Minevikus on inimesed mõnikord passiivselt sõjaväelisele riigipõördele alistunud just seetõttu, et taheti vältida kodusõda.

Sõnad ja teod kaitsekavatsuse ja -vahendite teatavakstegemiseks võivad olla ka suunatud naabermaadele, rahvusvahelisele üldsusele, ja kui on tegemist elanikele toetava kaitse liitu kuuluvaga maaga, siis ka liitlastele. Selline teabe edastamine loob aluse a) rünnatud maaale kasuliku abi osutamiseks, b) kaitset kahjustavate aktsioonide vältimiseks ja c) ründajale rahvusvahelise diplomaatilise, moraalse, majandusliku ja poliitilise surve avaldamiseks.

Ründajale adresseeritud teavet ja hoiatusi kuuleb ka oma rahvas. Pakutava kaitse kirjeldamine võib olla oluline rahva sellele osale, kes on kaitsepoliitikaga vähem seotud ol nud

või kelle informeeritus ei ole piisav. (Seal kus elanikele toetuv kaitse on piisavalt ette valmistatud, ei ole see nii oluline.)

Raadiot, televisiooni, ajalehti ja lendlehti võib riigi või kohalik juhtkond kasutada vaheteks suhtlemiseks kaitset osutava rahvaga. Tšehhoslovakia invasiooni ja okupatsiooni algpäeval kasutati varasema planeerimiseta nii raadiot, televisiooni kui ka ajalehti. Raadioosaateid, mis aitasid juhtida rahvast tema vägivallatus vastupanus, hinnati väga olulisteks. Kui lisandub eelnev planeerimine ning ettevalmistumine, on need teabe edastamise vahendid eriti tähtsad.

Olgu teave edastatud ründajale või oma rahvale, inimesed kuulevad seal palju enam, kui vaid uudist rünnaku kohta. Nad saavad ka teada, et kogu nende ühiskond hakkab osalema eluliselt tähtsas kaitsevõitluses ja et neil on selles mängida oluline osa. See teave on toeks eriettevalmistusele ning tegevusele oma naabruskonnas ja töökohtades ning võib aidata kaasa rahva kui terviku võitlusvaimu kasvule.

Sellel perioodil on vaja hoiatada ründajate kodumaal asuvaid toetajaid ja inimesi, kes oportunistlikult püüavad kas rikastuda või saada võimu juurde. Sõnade ja tegudega tehakse neile selgeks nii see, et kogu ühiskond osutab tugevat kaitset kui ka see, et kollaboratsionistid on pidava vastupanu märklauaks (ehkki neile füüsilist kahju ei tehta). Neisse suhtutakse kui oma rahva reetureisse ja neil ei lasta ründajatele mingit hõvitust saada.

Ründaja sõjaväelased ning funktsionärid on sellel võitlusperioodil eriti oluliseks märklauaks. Neile on arvatavasti valetatud kaitseval maal valitseva olukorra kohta, selle kohta, mida oodata rahvalt, ja isegi selle kohta, millisele maale nad on tunginud. Üks olulisemaid teid kavatsetud pörde või okupatsiooni nurjamiseks on vähendada või täielikult kaotada ründava režiimi sõjaväelaste ja funktsionäride lojaalsus, usaldatavus ja sõnakuulelikkus. Seepärast peab neile inimestele, nii igalühele eraldi kui kõigile koos, andma olukorrast õige pildi, et parandada valesid ning võimaldada neil mõista oma rolli ja ülesandeid. Kaitjad peavad sõjaväle ja funktsionäridele tegemata teatavaks konflikti sõlmküsimused, rünnatava ühiskonna olemuse, ründajate arvavat eesmärgid ja selle, kui oluline on mõlema võitleva poole rahvale, et rünnak peatatakse ning kavatsetav riigipöördekatse või okupatsioon lõpetatakse.

Kaitjad peavad tegema ka teatavaks, et ehkki kaitse rünnaku vastu on jõuline, kindlameeline ja püsiv, on see erilise iseloomuga. Selle eesmärk on võita rünnak ja kaitsta ühiskonda ilma ründavate jõudude elusid ja isiklikku julgeolekut ohustamata. See info ja praktika võivad olla väga olulised ründajate sõjaväe ja funktsionäride ustavuse õonestamisel.

Sellise teabe edastamine rajab vundamendi hilisematele üleskutsetele. Sõdureid ja funktsionäre võidakse paluda olla meelega pehmekäelised ja ebatohusad kontrolli teostamisel ja repressioonide rakendamisel, aidata vastupanu osutavat rahvast teatud kindlatel viisidel, ignoreerida käske ränkade aktsioonide läbiviimiseks, tösta mässu või pugeda peitu maale või kaitsevahva hulka, kes neid aitaks. Sel moel võidakse teatud tingimustes kas aeglaselt või kiiresti hävitada ründajate suutlikkus repressioone läbi viia ja valitseda.

Kõigi nende gruppide ni jõudmiseks kasutatakse väga erinevaid kommunikatsioonivahendeid. Verbaalsete kommunikatsioonivahendite hulka võivad kuuluda kirjad, lendlehed, ajalehed, isiklikud vestlused, raadio- ning televisiooni saated, audio- ja videokassetid, kaasaskantavad ning seintele kleebitavad loosungid ja plakatid. Võidakse veel kasutada joonistatud või maalitud sümboolikat, tähenodusrikkaid värve, trotslikku rahvuslippude heiskamist, lippude langetamist poolde vardasse, kellade helistamist, vaikust, sireene, teatud laule ja paljusid nende meetodite variatsioone. Kõiki selliseid meetodeid tuleks hoolikalt valida, et saavutada tulemusi, mida kaitsevõitlus antud staadiumis vajab.

Ründaja sõjaväega suhtlemisel võidakse kasutada ka otsest sümboolset sekkumist ja tõkete loomist. Näiteks võivad inimesed seistes, istudes või lamades oma kehadega blokeerida sildu, maanteid, tänavaid, sissepääse linnadesse ja hoonetesse. Kõigi seda laadi ettevõtmiste esmane eesmärk on avaldada psühholoogilist või moralset mõju. Võidakse kasutada ka mehhainilisi

tökked. Näiteks võivad inimesed blokeerida maanteid ja lennuvälju mahajäetud autodega või nad võivad demoneerida masinaid, et muuta sadamate, lennuväljade ja raudteeide seadmed kasutamiskõlbmatuiks. Ehkki mõned mehaanilised tökked võivad flüsiliselt takistada või aeglustada vägede lalaiipaigutamist või teatud paikade ja rajatiste okupeerimist, on nende mõju tõenäoliselt ajutine ja seepärast on isegi neil töketel esmajoones psühholoogiline mõju.

Ka teise nimetatud kategoriasse kuuluvaid tegevusi võib esialgu kasutada sümboolselt. Siia võiksid kuuluda selliste koostööst keeldumise meetodite nagu Üldstreigi, majandustegevuse lõpetamise, massilise kodust mitte lahkumise (mistöttu kõik linnad näksid inimtühjadena) või valitsusasutuste sulgemise ajutine rakendamine. See tähendab mõnede samade meetodite lühiajalist kasutamist, mida vägivallatus välksöjas ja pikaajalisel kaitsevötluses kasutatakse pidevalt. 23. augustil 1968, vaid poolteist päeva pärast Varsav'i Lepingu osaliste riikide invasiooni, korraldasid tsehhid tunnijalise protestistreigi, mis tõi kaasa peaegu täieliku töö seisikamise. Sellised lühiajalised aktsioonid näitavad lihtsalt, millist potentsiaali omatakse. Nad mitte üksnes ei anna teada vastuseisust ja tahest vastupanu osutada, vaid demonstreerivad ka mõningaid tösisemaid ja tõhusamaid kaitsevahendeid, mille rakendamine seisab ees, kui rünnakut ei peatata.

Kaitsjad võivad esialgse teabe edastamise ja hoiatamise strateegias kasutada ka dramaatilisi sekkumise vorme. Siia võivad kuuluda massiline komandanditunni eiramine, avalike pidustuste pidamine kõigile (kaasa arvatud vaenuvägedele), kangekaelne "tavalise tegevuse" jätkamine ja ulatuslikud pingutused vägede ja väiksemate funktsionäride ustavuse õonestamiseks.

Sellised esialgsed aktsioonid aitavad ka rünnatud rahvale meelete tuletada kavatsust osutada tugevat ja kindlat vastupanu, rakendatava vastupanu laadi ja vajadust seada end valmis oma kohustuste täitmiseks kooskõlas varasemate ettevalmistustega ja praegustega vajadustega.

Ründajate reaktsioone neile teabe edastamise ja hoiatamise esialgsetele vormidele on raske ennustada. Need võivad ka sama situatsiooni puhul ulatuda erakordsest pehmetest väga metsikuteni.

"Vägivallatu välksöja" strateegia

Teise võimaliku esialgse strateegia puhul alustavad rahvas ja ühiskonna institutsioonid otsekohale vastupanu ja peaegu täieliku koostööst keeldumise ulatuslikku kampaaniat. Seda strateegiat kasutatakse kõige tõenäolisemalt siis, kui ründaja aidatub suhteliselt nörkadeks ja ebakindlateks või oma algse rünnakuotsuse suhtes eriarvamusel olevaiks ja kui kaitsev ühiskond peab ennast tugevaks ja oma kaitset hästi ettevalmistatujaks ja võimsaks. Eesmärk on veenda ründajaid oma vägesid kiiresti tagasi kutsuma, sest teda ootab ulatuslik vastupanu. See võib võtta sellised vormid nagu üldstreigi, majandustegevuse seisikamine, suurlinnade evakueerimine, kodudest mitte lahkumine, poliitilise sõsteemi halvamine, "tavalise tegevuse" jätkamine, ründajate käskude ignoreerimine, tänavate täitmine meelevaaldajatega või nende jätmine täiesti tühjaks, massilised püüded õonestada rünnavaid vägesid, trotslik ajalehtede avaldamine ja uudiste edastamine raadios ning televisioonis rünnaku ja vastupanu kohta. On palju muidki võimalusi.

Sellise massilise vastupanu eesmärgiks võib olla ka teadvustada ründajate juhtkonnale - et tsiviilelanikest kaitssjad on suutelised pidama võitlust, mis võib võidu viljad teha ründajaile kättesaadamatuks, ja et kaitssjate pikaajalise tegevuse tagajärjed ning nende mõju ründajaile vägede ning funktsionäride moraalile, lojaalsusele ja kuulekusele võivad nende usaldusväärsusele saatuslikuks saada.

Kui taolise strateegiaga ka kiiret võitu ei saavutata, annab efektiivselt läbi viitud vägivallatu välksöda ründajaile vähemalt selgelt teada rünnatud ühiskonna kavatsusest end kaitsta. See peaks tegelikkuses demonstreerima kasutatava kaitse iseloomu ja samuti hoiatama tulevaste raskuste

eest, kui ründajad ei tömbu tagasi. Kui seda strateegiat sel eesmärgil kasutatakse, ei ole esialgse strateegia ja järgneva kaitsevõtluse vahel teravat erinevust.

Tsiviilelanikest kaitsjad ei tohiks arvata, et kumbki neist kahest esialgsest strateegiast toob konflikti sellel etapil kaasa võidu. Kiire edu saavutamiseks ei oleks vaja mitte ainult kaitsjatepoolset väga märkimisväärselt esialgset vastupanu, vaid ka ründavate jõudude äärmiselt ebatalalist juhtkonda (või algsest juhtide asendamist ettevõtmisele vähem pühendumutega). Juhtkond peaks olema võimeline oma viga mööndma või leidma mingi võimaluse auväärseks taganemiseks. Vaid sellised ebatoenäolised olud võiksid teha võimalikuks võtluseks kiire lõpetamise.

Kui vägivallatu välksõja strateegiale ei järgne kiiret võitu, on kaitsjad ometigi saavutanud midagi olulist: oma jõudude mobiliseerimise ja nii oma vastupanu osutamise kavatsuse kui ka kaitsepoliitika erilise iseloomu teatavakstegemise. Need sarnanevad teabe edastamise ja hoiatamise strateegia tulemustega. Sel hetkel oleks aeg minna üle teistsugusele strateegiale, sellisele, mis sobib paremini celseisvaks pikemaajaliseks võtluseks ja suudab paremini takistada ründajaid oma erieesmärke saavutamast.

Ükskõik, mis algstaadiumis ka juhtub, peavad kaitsjad olema valmis kaitset jätkama, eeldades, et võitlus on kestev ja raske. Kas esialgne tegevus on olnud teabe edastamise ja hoiatamise kampaania, vägivallatu välksõda või mõlemad (nende kahe kombinatsioon või rakendatuna teineteise järel), lõpeb algperiood teatud punktis ära. Saabub aeg kestvamaks ja tõhusamaks kaitsevõtluseks.

Kaitsevõtluse käigus kasutatavad strateegiad

Sõjaliste vahenditega peetavas sõjas võivad kaitsjad samuti püüda saavutada kiiret ja selget võitu. Ometigi ei järgne selle nurjumisele tingimata võitlusmoraali langus või lõhnsaamismeeleolud. Vaja on hoopis võtta võtluse järgnevateks staadiumiteks kasutusele teistsugune strateegia. See kehitib samuti elanikele toetuvas kaitsevõtluses. Algkampaaniat tuleb pidada vaid vägivallatu võtluse avaafaiks, mis nagu sõjaline kampaaniagi võib nõuda võidu saavutamiseks pikemaajalisi tugevaid pingutusi. Üleminek strateegiale, mis sobib paremini järgmiseks faasiks, ei anna seetõttu mingit põhjust võitlusmoraali languseks. Vastupidi, üleminek näritab, et kaitsjad on haaramas initsiatiivi, et kujundada võitlus selliseks, mis toob lõpuks kaasa võidu.

Kui omatakse eeliseid, mille annab eelnev planeerimine ja ettevalmistus, on võimalik välja töötada teatud üldised juhtnõendid, mis määrapavad kindlaks kõsimused ja olud, mille puhul rahvas peaks protestima ja koostööst loobuma, hoolimata sellest, kas ükski kaitseorganisatsioon on andnud selleks erikorraldusi.

Siis võiks hädakorral sellist vastupanu alustada isegi juhul, kui juhtgrupid on kinni võetud või sideliiniid tõhusalt blokeeritud. Selliste juhtnõörde olemasolu puhul ei oleks vaja anda välja mingeid eridirektiive. Ründajate meetmetest piisaks kaitsevõtluse vallapäästmiseks.

Kõsimused ja olukorrad, mis üldjuhistes näevad ette sellise üldise vastupanu alustamise, võivad ühiskonniti mingil määral erineda. Kuid tõenäoliselt peaksid siia kuuluma sellised juhtumid nagu ründajate katsed asendada valitus või haarata oma kontrolli alla ühiskonna poliitilised institutsioonid, püüded häävitada ühiskonna organisatsioonide ning institutsioonide autonoomia, katsed kontrollida haridust, religiooni ja poliitilisi ideid, püüded seada sisse tsensuur ja ahistada könevabadust, ametliku ideoloogia propageerimine ja valmistumine ühiskonna mistahes sektori vastu ränkadeks repressioonideks ja taprimisteks.

Kui sellised punktid on varem kindlaks määratud ning rahvas on saanud eelneva väljaööpe elanikele toetuva kaitse ulatusliku metoodika alal, saavad rahvas ja ühiskonna institutsioonid sellist üldist vastupanu alustada omal algatusel, olles kindlad, et see ei välju aruka strateegia raamides. Programmeeritud üldine vastupanu annab võimaluse spontaanse vastupanu elujõu

äarakasutamiseks, vältides samal ajal teatud küsimustele keskendumisest või distsiplineerimatus, hahjutoovast käitumisest tulenevat võimallikku kahju.

Elnuvate üldise vastupanu juhtnööride olemasolu teeks ründajail ka raskeks kaitse juhtide nimel võltsjuhendite väljaandmise, milliste rakendamine aitaks kaitsest jagu saada ja ründajail oma eesmärke saavutada. Selliseid juhendeid, mis on ilmselt vastuolus ammu varem käsiraamatutes, brošüürides ja lendelehtedes kirja pandud normidega, oleks siis kerge ära tunda ja need kui provokatsioonid kõrvale heita.

Erinevalt üldisest vastupanust hõlmaks organiseeritud vastupanu selliseid kaitseaktsoone, mis käivitatakse vastupanuorganisatsiooni erijuhistega, ja samuti neid aktsioone, mis nõuavad eelnevad planeerimist ja grupivilist ettevalmistust. Organiseeritud vastupanu saaks läbi viia nii kaua, kui vastutav kaitsejuhtkond saab tegutseda ja sidevahendil rahvaga side pidamiseks on kättesaadavad. Seda laadi vastupanul on see eelis, et selle aluseks on hoolikas strateegiline analüüs ja planeerimine ja seega on suurem tööndus, et vastav tegevus on edukas.

Pikemaajalise kaitse strateegiliste probleemidega silmitsi seistes on tsiviileelanikest kaitsejail võimalus rakendada üht kahest peamisest strategiast - kas *täieliku koostööst keeldumise* massiivlist kampaaniat, mis sarnaneb vägivallatu välksõjaga, või mõnd *valikulise vastupanu* vormi. Kaitjad võivad ka neid mõlemaid peamisi strategiaid kasutada erinevatel aegadel, nii et need vastaksid kaitse spetsiifilistele nõuetele.

Täielik koostööst keeldumine

Seda strateegiat nimetatakse ka totaalseks vastupanuks. Selle all on mõeldud ründajate režiimi ja poliitika suhtes kogu ühiskonna *igasuguses* koostööst - poliitilisest, majanduslikust ja sotsiaalsest - keeldumist. See võib üldiselt sobida kaitsevõitluse teatud etappidel. Kuid totaalsel vastupanu on praktikas erakordsest raske rakendada rohkem kui piiratud ajavahemikel. Pikemaajaliseks rakendamiseks nõuab see erakordsest tugevat, hästi ette valmistatud sõltumatult tegutseda suutvat ühiskonda. Igasugusest koostööst keeldumise tagajärjed võivad olla rängad, sest suletakse omaenda ühiskonnas nii palju vajalikke tahke. Kulud on suured isegi siis, kui ründajad ei rakenda karme repressione. Kaitse rahvas peab olema suuteline üle elama kaitsevõitluse, mis võib kesta kuid või aastaid, nagu enamik sõdugi. Igakülg sed ettevalmistused peavad aitama seda võimalikuks teha; siia kuulub ka toidu, vee ja kütuse varumine. Nende rangete nõuete töttu ei kasutata täielikku koostööst keeldumist teatud elanikele toetuvas kaitsevõitluses üldse mitte.

Kui täielikku koostööst keeldumise strateegiat kasutatakse algperioodile järgneval olulise kaitse perioodil, rakendatakse seda töenäoliselt ajutiselt teatud sihtide saavutamiseks. Kaitjad peaksid hoolega välja valima need hetked kaitsetegevuses, kus seda strateegiat võiks tõhusalt kasutada. Seda strateegiat ei tohiks ilma vastava ettevalmistusega kasutada pikema ajavahemiku vältel. Seda ei tohiks kasutada lihtsalt kui emotioonaalset vastust rünnakule endale või vastaste eriti jubedale aktsionile. Sellistes olukordades võib seda strateegiat kõll kasutada, aga valik peab olema arukas.

Täielikku koostööst keeldumist on arvatavasti kõige parem kasutada teatud piiratud aegadel võitluse käigus, et saavutada valdavalt valikulist vastupanu kasutava üldstrateegia raamides teatud eesmärke. Esitame mõned näited selle selgitamiseks. Oletame, et kaitjad on pikema ajavahemiku vältel osutanud valikulist vastupanu ründajate teatud politikale. Ründajad võivad näiteks olla püüldnud kehtestada efektiivset kontrolli kirikute üle. Valikulise vastupanu tulemusel on seda abinõu tunduvalt nõrgestatud või selle rakendamist tökestatud, kuid ründajad püüavad ikka veel seda poliitikat peale suruda. Selle näite puhul on kirikute ja ühiskonna muude osade vastupanu osutunud ründajate jaoks liiga tugevaks ja nad on ajutiselt taandunud kirikute sõltumatuse

hävitamise katsetest. Siiski on nende eesmärk esimesel võimalusel rünnakut taas alustada. Siis võidakse rakendada täielikku koostööst keeldumise strateegiat, et sundida ründajaid sellest poliitikast täielikult loobuma. Põldes sundida ründajaid oma nörkuses avalikult tunnustama ja austama religioossete institutsioonide autonoomiat võidakse siis rakendada ühiskonna kõigi osade täielikku keeldumist teha ükskõik millist tegemist ründajate, nende institutsioonide ja korraldustega.

Juhul kui méeleavaldaajate või rahva suhtes käitutakse väga jõhkraalt, võib osutuda kohaseks lühiajale totaalne vastupanu, et näidata oma trotsi ja méelekindlust. Tavaliselt piisab selle piiiratud eesmärgi puuhul ühest päävest. Aktsiooni ei tohiks sellest palju pikemaks venitada, kui ei ole selge, et vastaste positsioon on väga nörk - et nende väed on näiteks mässu äärel, või kui ei esine mõnda muud potentsiaalselt otsustavat tingimust. Totaalse vastupanu strateegia pikaajaline kasutamine peaks piirduma aegadega, mil ründajate võime säilitada kontrolli on oluliselt nõrgenenedud ja mil kaitsjatel on väga tugevad positsioonid jätkamaks võimalikest ränkadest repressioonidest hoolimata täielikku koostööst keeldumist.

Seda strateegiat võib kasutada ka pika võitluse lõpu poole, kus on esmajoones kasutatud mitmesuguseid valikulise vastupanu kampaaniaid. Olemas peavad aga olema tingimused täielikuks koostööst keeldumiseks. Selles punktis on totaalse vastupanu eesmärk lülla vastane nokauti, et hävitada või lagundada ta režiim, purustada ta joud ettevõtmise jätkamiseks ja taastada ühiskonna vabadus ning sõltumatus.

Kui välja jäta need erandid, peab ühiskonna kaitse toetuma peamiselt valikulise vastupanu strateegiale.

Valikuline vastupanu

Selle strateegia puul keskendub kaitsevõitlus teatud elulise tähtsusega sotsiaalsetele, majanduslikele ja poliitilistele küsimustele. Need küsimused valitakse välja seepärast, et nad mängivad võtmerolli kogu ühiskondliku ja poliitilise stiitseemi hoidmisel ründajate kontrolli alla sattumast. Seda strateegiat võib nimeta ka vägivallatuks positsioonisõjaks või vastupanu osutamiseks võtmepunktides. Teatud rahvastikurühmad võtavad spetsifilised küsimused võitluse erinevatel aegadel oma sihiks. Seda strateegiat võib järestikuliselt suunata erinevatele küsimustele, et mitte lasta ründajail saavutada ühiskonna üle ulatuslikku kontrolli.

Valikulise vastupanu strateegia keskendab vastupanu sihilikult teatud eemärkide saavutamisele, mis kaitsevõitluse seisukohalt on eriti tähtsad. See strateegia aitab kaitsel keskenduda ja mitte hajutatuna muutuda. See on ka vähem kurnav. Enamikul juhtudel nihkub vastutus kaitse teostamise eest vastupanu punktide ning ülesannete muutudes ühelt rahvastiku osalt teisele.

Valikulise vastupanu märklaudade kindlaks määramisel tuleb arvesse võtta kuut olulist küsimust:

Millised on ründajate peamised eesmärgid?

Mis takistab ründajaid saavutamast ja säilitamast kontrolli kaitsjate riigiparaadi või selle oluliste osade üle?

Mis takistab ründajaid ühiskonna institutsioonide sõltumatuse või kaitsevõime nõrgestamisel ja hävitamisel?

Mis koondab kaitsevõime ründajate stiitseemi, režiimi või politika eriti haavatavatesse punktidesse, mis murdumise korral seksid ohtu nende võime saavutada oma eesmärke ning jätkata oma ettevõtmist?

Mis aitab kaitsjail kasutada oma kõige tugevamaid omadusi, võimeid ja rahvastiku osi (ja välida nõrgimate kasutamist) edendamaks kaitset?

Millised spetsiifilised küsimused iseloomustavad võitluse üldisi põhimõtteid ja eesmärke? Need küsimused peaksid looma kaitsjate seas õigustatud vastupanuvaimu ning näitama ründajate eesmärke ja meetmeid äärmiselt ebaõigustatutena ja hukkamöistu väljäripatena.

Eriti oluline on keskendada valikuline vastupanu punktidesse, kus saab takistada ründajatel oma peaesmärkide saavutamist. See on tAhtis, sest (nagu II peatükis nägime) kõigi valitsejate võim sõltub allikatest, mida saab suvaliselt pirata või millele saab juridepääsu ãra lõigata, kui kaitjad keelduvad koostööst, abist ja sõnakuulmisenist.

Kui rünnak oli näiteks riigipõbre või juhtkonnapoolne võimuanastamine, peavad konstitutsioonilise valitsuse kaitjad tegema usurpaatoreil võimatuks kontrolli tugevdamise riigiaparaadi ja ühiskonna üle. Kaitjad võiksid seda saavutada nõudes konstitutsiooni põhimõtete järgimist, keeldudes tunnustamast usurpaatorite võimu ja takistades neid riigiaparaati ja laiemas mõistes ühiskonda kontrollimast. Koostööst võivad keelduda riigiametnikud, bürookraatiaaparaat, valitsusasutused, riigi- ja kohalikud valitsused, politseiametkonnad ja praktiliselt kõik ühiskondlikud institutsioonid ning samuti laiem üldsus. Nagu I peatükis nägime, kasutati selliseid meetodeid laialdaselt Kappi putši ajal. Kui neile meetodeile lisanduksid eelised, mille annab ettevalmistus, võiks nende mõju olla oluliselt suurem. Tulemuseks oleks usurpaatorite legitiimse eitamine ja tõhusa kontrolli konsolideerimise takistamine.

Kui ründaksid võõrriigi valitsejaid eesmärgiga kehtestada oma suva järgi uus valitsus, tuleks koostööd takistada kõigil tasandeil. Isehakanud kollaboratsionistid tuleks isoleerida ja kontrolli kehtestamist mitmesuguste ministeeriumide, haldusorganite, politseiüksuste, vanglasüsteemi ja sõjaväe üle takistada. Kaitjad peavad keelduma tunnustamast ka igasuguse uue režiimi seaduslikest, keelduma massiliselt kuuletumast ja koostööd tegemast ja olema järjekindlalt ustavad rünnatava sõsteemi põhimõtetele ja tegevusmallidele.

Näiteks keelduks politsei patriootilisi vastupanu osutajaid üles otsimast ja arreteerimast. Ajakirjanikud ja toimetajad keelduksid tsensuurile allumast ja avaldaksid ajalehti keelde trotsides, nagu see toimus 1980. aastatel sõjaseisukorra ajal Poolas. Peidetud raadiosaatjatega antaks edasi vastupanu kajastavaid programme, nagu toimus 1968. aastal Tšehhoslovakias. Vaimulikud justlustaksid kohustest keelduda sissetungijaid abistamast, nagu tegid nii protestantlikud kui katoliiklikud vaimulikud natside valitsemise ajal Hollandis.

Ignoreerides ja trotsides vaenlase ebadeuslike käske, hoiaksid poliitikud, riigiametnikud ja kohtunikud normaalse riigiaparaadi ja kohtud ründajate kontrolli alt väljas. Kohtute keeldumine koostööst muutuks veel üheks kaitserelvaks. Kohtunikud kuulutaksid, et kodumaiste usurpaatorite "ametnikel" ja võõrastel ründajatel puuduvad volitused. Nad jätkaksid tegutsemist invasioonielsetest seadustest ja konstitutsionist lähtudes ja keelduksid sissetungijaid moraalselt või kohtulikult toetamast, seda ka siis, kui see tähendaks kohtute sulgemist. Riigiametnikud ja bürookraatiaaparaat võiksid mõnikord korraldada streike ja teinekord läbi viia nn. "töö jätkamist kokkulepusele minemata". See tähendab, et nad täidaksid järjekindlalt seaduslikult kehtestatud poliitikat, programme ja kohustusi, põõramata tähelepanu ründajate poolt antud vastupidistele korraldustele või neid trotsides.

Kui sissetungijad ründaksid majanduslike eesmärkidel, peavad kaitjad koondama tähelepanu nende eesmärkide saavutamise takistamisele. Seda võib teostada selliste vahenditega nagu teadlaste, tehnikute, tööliste ja administratsiooni ja iga asjaga seotud institutsiooni keeldumine koostööst ja abist. Sellist keeldumist rakendatakse kõigil vajalikel etappidel, nagu toorme hankimine, uurimistöö, planeerimine, transport, tootmine, energia ja detailide tarnimine, kvaliteedikontroll, pakkimine ja kohaletoimetamine. Töölised ja juhivtöötajad saaksid näiteks takistada riigi ekspluateerimist valikuliste streikide ja viivitamisega, nagu see toimus 1923. aastal Ruhris.

Kui ründajate eesmärk on ideoloogiline, siis on oluline tõkestada kaitsjate ühiskonna uskumuste mustamise ja kaitsvale rahvale ründajate poliitiliste tödede õpetamise katsed. Seda võib saavutada hariduse, religiooni, massiteabevahendite, kirjastamise, noorsootöö ja valitsusega seotud inimeste ning institutsioonide keeldumisega mitmesugustest koostööst. Näiteks keeldusid õpetajad koolides propagandat tegemast (vt. Norra näide III peatükis). Koolide kontrollimise katsetele võiks vastata kooliprogrammide muutmisest või sissetungijate propaganda sisselülitamisest keeldumisega, selgitades samal ajal õpilastele konfliktikäsimisi ja jätkates regulaarset haridustööd nii kaua, kui võimalik. Kui vaja, võib koolid vabatahtlikult sulgeda ja pidada tunde kodudes. Selline seadusväliline haridussüsteem toimis näiteks natside poolt okupeeritud Poolas. Lisaks haridussüsteemi ja õppaprogrammide kontrollimisele vastupanu avaldamisele õhutaksid õpetajad õpilasi mõtlema vabadusideede väljatõstuse ja vabaduse omamise ja kaitsmise tähtsuse üle.

Valikulist vastupanu võib olla vaja ühiskonna sõltumatute institutsioonide ehk II peatükis käsitletud võimukeskuste kaitsmiseks. Ründajail võib olla kavatsus kehtestada ühiskonna üle täielik kontroll, välja juurida võimalused osutada uuele korrale tõhusat vastupanu või korraldada kogu ühiskond ümber totalitaarse mudeli järgi. Seetõttu võivad ründajad püüda liikvideerida kõigi olemasolevate sõltumatute institutsioonide autonoomiat, säilitada neid vaid mingis nõrgendatud, allaheitlikus vormis või neid täielikult hävitada. Alternatiivina võivad ründajad luua uusi tsentraalselt kontrollitavaid institutsioone, mis vastavad totalitaarsele mudelile ja suudavad oma liikmeid kontrollida. Fašistide poolt kontrollitav Norra õpetajate organisatsioon, mille vastupanuliikumine blokeeris, oli selline organ. Selle katse ja samalaadsete katsete nurjumine teiste erialade puhul hoidis Norras ära korporatiivse riigi loomise. Katsed kontrollida ühiskonna institutsioone on valikulise vastupanu sihpunktid. Kaitse planeerimine ja ettevalmistamine peaksid aitama inimestel mõista sellise vastupanu tähtsust ja aidama muuta võitlust edukaks.

Valikuline vastupanu tuleks koondada ka ründajate režiimi eriti haavatavatesse punktidesse ja nende sõjaväle ning funktsionäride ustawuse öönestamisele.

Muidugi ei saa loota, et ründajad tertitaksid sellist jõulist kaitsetegevust, ehkki see on vägivallatu. Tuleb arvata, et nad kasutavad mistahes meetmeid, mida usuvalt olevat tõhusad sellise vastupanu peatamiseks, neutraliseerimiseks või lõpetamiseks. Nagu me III peatükis ja käesolevas peatükis oleme arutlenud, peavad tsiviilelanikest kaitsjad olema valmis vastu pidama kõigile sellistele repressioonidele, olema järjekindlad kaitses ja sellega käivitama poliitilise džudžitsu protsessi. Järjekindel vastupanu ja tugev vägivallatu distsipliin võivad teha ettevõtmise kulud ründajaile vastuvõetamatuks, takistada neil eesmärke saavutamast, sundida rünnakut peatama või isegi lagundada nende sõjaväle ja režiimi. Kui ründajate joud väheneb ning kaitsjate oma kasvab, toovad mitmesugust laadi valikulise vastupanu kampaaniad kaitsjad vőidule üha lähemale.

Ehkki mõni elanikele toetuv kaitsevõitus võib olla suhneliselt lühike, on konflikt sageli pikaajaline. Sellisel juhul on võitlus töenäoliselt raske. Ründajate surve võib olla erakordselt rânk, mis toob kaitsjatele kaasa tösist riski ja palju ohvreid. Kõige halvemal juhul võivad paljud inimesed kaotada julguse ja võitlusrõõmu, nagu see juhtus *Ruhrkampfi* lõpukuudel. Inimesed võivad ka lihtsalt väsida ja vajada puhkust.

Mõnikord võib aidata nihe strateegias, eriti vastutuse üleandmine ühelt rahvastiku grupilt teisele, kes on tegutsemiseks rohkem suuteline. Abiks võib olla ka vastupanu koondamine väiksemale arvule või kitsamatele probleemidele.

Vastupanuväsimuse esinemisel ei ole töenäoline, et oleks ulatuslikku soovi minna üle vägivaldsele võitlusele, kuna oleks ilmne, et sel puhul oleksid vöiduvõimalused väiksed ja ohvrite arv kasvaks. Siiski on võimalik, et teatud väiksed grupid või üksikisikud võivad astuda meeleeheitlike samme nagu pommide panemine või mõrvakatsed. Ehkki sellised katsed looksid nende toimepanijaile ja isegi teistele parema enesetundele, tooksid nad peaegu kindlasti kaasa

repressioonide kasvu ja tekitaksid poliitilist kahju. Mis veelgi olulisem, selline vägivald õõnestaks tõenäoliselt vägivallatu võtluse efektiivsust. Üleminek vägivallale nõuaks suuremat saladuslikkust ja seega vähendaks vastupanu osutajate arvu nendeni, kes saavad astuda väikestesse salagruppidesse. On oluline, et säälitatakse vägivallatu distsipliini.

On äärmiselt tähtis, et ka kõige halvemates oludes võltus jätkuks mingis vormis. Mõnikord, kõige rängemates tingimustes, võiks see osalt võtta "kultuurilise vastupanu" vormi. See tähendab, et inimesed peaksid kinni oma elulaadi olulistest elementidest, keelest, tavaest, usust, ühiskondlikest organisatsioonidest ja kommetest. Juhul kui suuremad organisatsioonid ja institutsioonid, mis olid vastupanu baasiks, on neutraliseeritud, kontrolli all või hävitatud, võiks vägivallatuid aktsioone läbi viia üksinda või äärmiselt väikestes, enamasti lühiajistes gruppides tegutsevad üksikisikud. Seda on nimetatud "mikrovastupanuks". Kõigil sellistel väga rasketel aegadel on oluline säilitada inimeste vaim, nende soov taastada kontroll oma ühiskonna üle ja veendumus, olgu see praegu kuitahes kõikuv, et lõpuks nad selle ikkagi saavutavad. On vaja tõsiseid strateegilisi ja üksikküsimuste lahendamisele suunatud uuringuid selle kohta, kuidas selliste äärmuslike olukordadega kõige paremini toime tulla.

Aja jooksul võivad muutunud olud, ootamatud stundmused, uued vastupanualgatused ja taastunud võitlusvaim tuua kaasa kasvava kaitsetegevuse ja suuremad võimalused võitluse läbiviimiseks. Just neil aegadel, mil võltus on kõige raskem, võivad nähtamatult toimuda vägivallatud vastupanu osutajaid soosivad muudatused. Nende hulka kuuluvad kahtluste, lahkhelide ja vastuseisu tekkimine või suurenemine ründajate leeris.

Hoolimata sellest, kas erakordsest raske periood esineb või mitte, võib kaitsjate tugevuse kasvades vaja minna muudatusi strateegias. Näiteks selle asemel, et keskenduda esmajoones valikulise vastupanu piiratud kampaaniate läbiviimisele, võib avaneda võimalusi üha laialdasema vastupanu osutamiseks. Soodsates oludes võib olla isegi võimalik liikuda täieliku koostööst keeldumise poole, et ülla vastane nokauti. Teistel juhtudel on vaja erinevaid strateegiaid löppmänguks. Igal juhul on aga vaja välja töötada erilised sammud, mille abil viia kaitsevõitlus eduka lõpuni.

Rahvusvaheline toetus elanikele toetuvale kaitsele

Elanikele toetuvu kaitsepoliitikaga riigid võivad osaleda mitmesugustes erinevates rahvusvahelistes kahe- ja mitmepoolsetes, regionaalsetes ning ülemaailmsetes üritustes. Need maad ei tarvitse olla isolatsionistid vaid seetõttu, et neil puudub sõjaline võimsus, kui nad just ise seda ei soovi. Paljudel nende rahvusvahelistel ettevõtmistel oleks otseselt vähe pistmist rünnaku õrahoidmise või kaitsevajadustega. Mõned ettevõtmised võiksid olla kavandatud pakiliste probleemide leevendamiseks, konflikti põhjuseks olevate küsimuste lahendamiseks, põhjendamatu kahtluse ja vääritudmõistmise körvaldamiseks ja vastastikuse mõistmise ning sõpruse tugevdamiseks. Sellised ettevõtmised võiksid vähendada tulevaste rahvusvaheliste konfliktide arvu ja intensiivsust.

Osa rahvusvahelisest koostööst ja neile maadele osutatavast abist koondataks otseselt elanikele toetuva kaitse ettevalmistamisele ja teostamisele. Käsitletava kaitsepoliitika olemus kaotab vajaduse saladuslikkuse järel, nagu seda tavaiselt sõjaliste kaitseküsimuste puhul kasutatakse. Nii saab võimalikuks laialdane teadmiste ning kogemuste vahetamine seda poliitikat juba rakendavate maade ja võimalusi alles ururivate maade vahel. Vastava koostöö korral võiksid need maad saada vastastikust kasu uurimistulemuste, poliitika analüüside, ettevalmistus- ja väljaõpppeplaanide ja potentsiaalseid ründajaid puudutava teabe jagamisest. Nad võiksid vahetada infot selle kohta, kuidas osutada teatud laadi rünnakule vastupanu, maksimeerida kaitse tõhusust,

jätkata repressioonidest hoolimata vastupanu ja rahuldada rünnaku tingimustes ühiskonna matriaalseid vajadusi.

Fundamentaaluringuid ja planeerimist ettenägematuteks olukordadeks neis valdkondades ja ettevalmistamise ning väljaõppé alal võiksid esialgu via läbi üksikud maad, erainstitusioonid, mitmed riigid või koos töötavad lepingupartnerid, regionaalsed organisatsioonid või ÜRO agentuurid. Samad organid võiksid ka kas lepingu alusel või mingi kriisi korral anda mittesõjalist abi rünnakuohus olevatele elanikele toetuva kaitsepoliitikaga riikidele.

Sobivate abimeetmete hulka kuuliks 1) rünnatud riigile juurdepääsu võimaldamine trükkivõimalustele ja tele- ning raadiolevile, 2) toidu- ja arstiabi andmine, 3) kaitsevõitluse ja agressori tegevuse kohta välismaailmale uudiste edastamine, 4) ründaja vastu rahvusvaheliste majanduslike ja diplomaatiliste sanktsioonide õhutamine ja 5) ründaja sõjaväelastele, funktsionäridele ja rahvale rünnaku kohta teabe edastamine (millised on tühliklismused, vastupanu ja repressionide laad, uudised rahulolematusest ründajate tavapärasele toetajate hulgas ja teated abipalvete kohta rünnaku lõpetamiseks ning rahvusvahelise sõpruse ning koostöö taastamiseks).

Igasugune selline rahvusvaheline abi on erakordelt tähtis, kuid põhilist kaitsekoormat peab kandma rünnatud ühiskonna elanikkond ise. Võimet sõltumatult tegutseda, korralikku ettevalmistust ja töelist tugevust ei asenda elanikele toetuvas kaitses miski.

Edu või läbikukkumine

Raskusi, mida ründajaile valmistab hästi ette valmistatud, viimistletud elanikele toetuv kaitse, ei tohi alahinnata. Kaitsjate võime mobiliseerida oma vastupanuvõimet ja otsestelt või kaudselt õõnestada ründajate võimuallikaid võib tuua kaasa olulisi muudatusi jõudude vahekorras. Kui tsiviilelanikest kaitsjail, hoolimata repressioonidest, on töeline sisemine tugevus, strateegiline ja taktikaline tarkus, distsipliin ja püsivus ning võime suunata lõök vastaste nõrkuste pihta, peaks nad olema suutelised vastase kavatsusi nurjama ja lõpuks neid võitma.

Termineid *edu* ja *läbikukkumine* peab selle poliitika käsitlemisel kasutama väga täpses tähenduses. See on hädavajalik nii iga elanikele toetava kaitse rakendamise tõhususe hindamiseks kui ka selle poliitika võrdlemiseks sõjalise kaitsega.

Edu mõõdetakse elanikele toetuvas kaitses sellega, kas kaitsjad oma sihid tegelikult saavutasid või mitte, st. kas suudeti rünnak tõkestada ja taastada iseseisev võime elada oma põhimõtete kohaselt ja oma institutsioone kasutades.

Läbikukkumine elanikele toetuvas kaitses aga tähendab, et ründajad on oma eesmärgid saavutanud.

Nagu sõjalises võitluseski, nii ei ole edukas ka iga elanikele toetava kaitse rakendamise katse. Seda laadi võitlus, nagu iga teinegi, saab olla edukas üksnes siis, kui tagatakse selle edukaks saavutamiseks vajalikud nõuded, mida käsitlesime III peatükis. Sõjalise lültsaamise põhjustavad tõenäoliselt tohutud flüsilised purustused, elude kaotamine, võitlusrõõmu langus ja võitluse eduka lõpuleviimise võimetuse tajumine. Niisugused tingimused võivad kaasneda ka elanikele toetava kaitse läbikukkumisega, kuid see ei tarvitse nii olla.

Situatsioonid on muutuvad, võib esineda perioode, mil üks pool kogub või kaotab ajutiselt jõudu ja saavutab vaid mõned oma vahetusid eesmärkidest. Tsiviilelanikest kaitsjail võib olla tarvis taluda kannatuste- ja ohvriterohkeid aegu. Aga nii kaua, kui nad säilitavad oma tahte kaitsta, võivad nad ise jõudu koguda ning tugevdada oma institutsioone ja viimistleda oma vägivallatut võitluse pidamise võimet. Kaitsjad võivad suurendada oma vaprust ja pidada vastu, hoolimata hirmutamisest ja repressioonidest, ning rakendada uusi strateegiaid loomaks oma üritusele soodsamaid tingimusi.

Isegi ilmne lõtlasaamine ei pruugi olla jäädav. Ehkki kaitsjad ei ole mingil antud ajahetkel saavutanud oma eesmärke, on võimalik, et nad suudavad seda hiljem. Sel määral, mil säilib vastupanuvaim ja ühiskonna sõltumatute organisatsioonide paindlikkus, võib rahvas ka hiljem oma kaitsevõtlust taasalustada. Vahepeal võib osutuda vajalikuks puhata, taastada ühiskonna jõudu ning tema võimet rünnakute tagajärgedest toibuda, arendada välja uusi strateegiaid ja valida uusi, esialgu piiratud kuid saavutatavaid eesmärke. Nende edukuse tulemusena võib taotleda suuremate eesmärkidega strateegia kasutuselevõtmist. Teiste sõnadega, elanikele toetuvas kaitses ei pruuagi niikaua, kui rahvas ja ühiskond alles on, lõplikku lõtlasaamist olla. Heaks näiteks selle kohta on improviseeritud vägivallatu võitlus Tšehhoslovakias. Varssavi Lepingu osalistele riikidele 1968.-1969. aasta invasioonile ja pärastisele Dubčeki valitsuse kokkuvarisemisele järgnes ränk periood Husaki režiimi all. Vabadusvõitlejad, nagu näiteks Harta 77 liikmed, langesid ebasoosingusse ja nad vangistati. Kuid 1989. aasta lõpu taaselustus rahva vägivallatu vabadusliikumine ja seekord sunnitud Tšehhoslovakkiast kommunistide režiim kokku varisema ning taastati poliitilised õigused.

On töenäoline, et vägivallatu võitluse käigus tuleb ette pikki perioode, kus kaitsjad on saavutanud osalist edu, kuid on ka kannatanud teatud tagasilööke. Neil aegadel on väga oluline, et nad saaksid täielikult aru oma saavutustest ja tugevusest. Nagu mõnikord varem on vägivallatus võitluses juhtunud, on inimesed hästi võidelnud ja saavutanud olulist edu, kuid kuna nad ei olnud veel oma eesmärke täielikult saavutanud, arvasid nad, et on lõtl saanud. Seetõttu kaotasid nad võitlusvaimu ja lasksid oma vastupanul närbuda või kokku variseda. Seetõttu andsid nad alla ja määrasid end ise kaotuse osaliseks. Seda tuleb elanikele toetuvas võitluses võtta.

Võitluse käigus saavad tsiviilelanikest kaitsjad hinnata oma senist edukust, esitades endile järgmised küsimused:

Mil määral on tsiviilelanikest *kaitsjad* säilitanud, nõrgendanud või tugevdanud oma vastupanutahet?

Mil määral on erinevad isikud ja grupid *ründajate* poolel säilitanud, nõrgendanud või tugevdanud oma tahet rünnakut jätkata ja oma esialgsed eesmärke saavutada?

Mil määral on kaitsva ühiskonna *sõltumatud institutsioonid* (võimukeskused) säilitanud, kaotanud või tugevdanud oma võimet võidelda ja takistada *ründajaid* kasutamast vajalikke võimuallikaid?

Mil määral on *kaitsjad* ja *ründajad* vastavalt näidanud üles head strateegilist otsustusvõimet või saamatust ja kas nende strateegilised otsused on halvenenud või paranenud?

Mil määral on tsiviilelanikest *kaitsjad* suurendanud oma võimet keelduda koostööst ja hakata vastu, tegutseda distsipliinereitilt ja lääta nõudeid, mis on vajalikud vägivallatu võitluse edukuse saavutamiseks?

Mil määral on *ründajate rahvastik, repressiivorganid ning haldusaparaat* kogenud kõrget võitlusrõõmaali, rünnaku toetamist ja selle aktiivset abistamist või, vastupidi, viletset võitlusrõõmaali, rahulolematust, usalduse puudust või vastuseisu rünnakule?

Mil määral on vastavalt *kaitsjate* ja *ründajate rahvusvahelisd sõbrad ja vajalikud majandus- ja poliitilised partnerid* jätkanud oma endisi suhteid, pakkunud toetust või mõistnud nende tegevuse hukka ning loobunud koostööst?

Mil määral on *kaitsjad* säilitanud oma suutelisuse autonoomiaks ja võime rahuldada oma majanduslike vajadusi?

Mil määral on *ründajate repressiiv- ja manipuleerimisabinööd* suutnud või mitte suutnud kaitset peatada ja eesmärke saavutada? Või on nad tegelikult suurendanud kaitsjate vastupanu, kutsunud esile vastuseisu ründajate endi leeris ja kutsunud esile rahvusvahelisi aktsioone?

Mil määral on *kaitsjad* jätkanud või isegi suurendanud oma vastupanu hoolimata repressioonidest ja metsikustest?

Mil määral on *ründajate esialgsed eesmärgid* (majanduslikud, poliitilised, ideoloogilised või muud) saavutatud?

Kumma poole käes on konfliktis initsiativ?

Kui vastused neile küsismustele näitavad, et kaitsjad on saavutanud mõningast edu, kuid kannatanud ka kaotusi, on aeg ette võtta korrektiivseid aktsioone oma eduvõimaluste suurendamiseks. Neil tuleb astuda järgmised sammud: suurendada oma isiklikku tugevust, säilitada ja suurendada ühiskonna tugevust, määrrata kindlaks ja rakendada ründajate suhtes kõige kohasemaid ja töhusamaid hoobasid, parandada oma strateegilist otsustusvõimet, koondada vastupanu ründaja nõrkadesesse punktidesse ja tegutseda otsusekindlalt, vapralt ning vankumatult.

Kriteeriumid, mille alusel hinnatakse elanikele toetuva kaitsevõtluse lõppvtulemusi, on avaramad, kui selle kindlaks määramine, kas ründajad on füüsiliselt purustatud või on nad taandunud tugevama sõjalise jõu ees. Elanikele toetuva kaitsevõtluse edukuse määramavad kindlaks vastused sellistele küsismustele nagu:

Kas *kaitsjad* on jätkuvalt keeldunud tunnustamst agressorite režiimi seaduslikkust ja säilitanud usu oma põhimõtetesse ja õigusesse valida ise oma sõsteem ja poliitika?

Kas *kaitsjad* on okupatsioonist ja usurpaatorite režiimist hoolimata säilitanud oma ühiskonna autonoomsuse ja rahuldanud selle vajadused?

Kas *ründajad* on oma (majanduslikud, poliitilised, ideoloogilised või muud) eesmärgid saavutanud või on neid takistatud ja millisel määral?

Kas *ründajad* on võitnud või kaotanud olulist rahvusvahelist toetust?

Kas *ründajate rahe rünnakut* jätkata on sälinud või muutunud?

Kas *kaitsjad* on tõkestanud igasuguse asendusvalitsuse loomise ja tugevdamise?

Kas *ründaja sõjavägi* on tagasi tömbunud või lagunenud?

Kas on töenäoline, et *ründajad* alustavad tulevikus samalaadseid ettevõtmisi?

Kas *agressori režiim* on sälinud või on see asendatud?

Mitte kõik elanikele teotuvad kaitsevõtlused ei lõpe nende standardite alusel mõõdetuna selge võidu või lüllesamaisega. Pigem on mõningal ajal nii teatud edu kui ka läbikukkumist, nagu me näitasime III peatükis.

Kõigist kõige olulisem tegur elanikele teotuvas võitluses edu saavutamiseks on, et rünnatud ühiskond suudaks säilitada oma enesejuhtimise ja autonoomia isegi vaenuliku sõjaväe poolt toetatud julmade valitsejaks pürgijate kohalekul. See võime sõltub rahva ja ühiskondlike gruppide ning institutsioonide (II ja III peatükis käsitletud võimukeskuste) tugevusest ja sihikindlustest.

Ründajate eesmärkide blokeerimise võime võib esineda mitmel kujul. Siin on vaid mõned näited: blokeeritakse ründajate katsed uuele režiimile seaduslikkust saavutada ja rahvas jäab lojaalseks rünnakueelsele konstitutsioonilisele sõsteemile, katse kehtestada uut valitsust kukub läbi, sest on võimatu lihtsalt rakendada endist bürrokratiaaparaati ja korralvalveorganeid, valitsusorganid jätkavad seadusliku poliitika ja seaduste rakendamist ja keelduvad ründajate asenduspoliitika ja seaduste juurutamisest, ühiskond tervikuna isoleerib ja ignoreerib igasuguseid ründajate poolt loodud uusi bürrokratiaaparaate või organeid, hoolimata ründajate tsensuurist ja keeldudest jätkab tegutsemist faktiliselt vaba ajakirjandus, vastupanu toetavad raadio- ja telesaated jätkuvad peitetud saatjate abil või kaasatundvate naaberriikide territooriumilt, katsed kontrollida usuorganisatsioone leiavad massilist vastuseisu usuorganite ja usklike poolt, igasugused poliitilise opositsiooni keelustamise katsed võtab rahvas vastu järvist kasvava huvi ja aktiivsusega ning aktiivsete poliitiliste gruppide arvu suurenemisega, katsed asendada sõltumatud professionalsed organisatsioonid ja ühingud toovad kaasa nende veelgi jõulisema püsimise ja seega tugevamateks vastupanuorganiteks muutumise, muud ühiskondlikud

organisatsioonid alates aiandusseltsidest ja spordiklubidest muutuvad poliitiliselt olulisteks suhtlemis- ja tegutsemiskeskusteks, mis on ustavad oma ühiskonna põhimõtetele, katsed rakendada majandus uute peremeeste teenistusse toovad kaasa vastupidiseid tagajärgi, sest streigid, boikotid, sihilik ebaefektiivsus ja tootmise aeglustumine vähendavad toodangu hulka ning halvendavad selle kvaliteeti, suurendades samaaegselt kulusid, mis on seotud katsetega panna majandus ründajaid teenima, nii et kulud on palju suuremad, kui võimalik tulu. Selliseid näiteid võiks veel ja veel tuua.

Lühidalt, tsiviilelanikest kaitjad osutuvad suutelisteks blokeerima ühiskonna üle kontrolli kehtestamist, takistama tõhusa kollaboratsionalistliku või asendusvalitsue moodustamist, nurjama ründajate poliitilised, majanduslikud, ideoologilised ja muud sihid, suurendades samal ajal ründajate majanduslikke ja poliitilisi kulutusi üle igasuguse vastuvõetava taseme.

Mõnedes tingimustes, kuid mitte alati, võivad ründajad leida, et nende oma sõjavägi ning funktsionärid pettuvad üha enam ettevõtmises ja neile selles kuuluvas isiklikus rollis. Kokkuleplased, kes on ründajaid minevikus abistanud, võivad lülla kahtlema, muutuda ebausaldusväärseliseks ja isegi ühineda vastupanuga, kui olukord muutub ja neist saab spetsiaalse tekkivat vastastikeks ja isegi ühineda vastupanuga, kui olukord muutub ja neist saab spetsiaalse tekkivat vastastikeks ja isegi ühineda vastupanuga, kui olukord muutub ja neist saab spetsiaalse kokkuleplusvastaste ürituste märklaud. Isegi ründajate koduelanikkond võib hakata jätkjärgult ettevõtmist hukka mõistma ja sellele vastu seisma. Rahvusvaheline üldsus võib rünnakut üha enam hukka mõista, minna sõnaliselt hukkamõistult üle tegudele, mille hulka võivad kuuluda majanduslikud, poliitilised ning diplomaatilised sanktsioonid.

Kui esineb mingi nende sündmuste kombinatsioon, on rünnak võidetud ja rünnatud ühiskonna iseseisvus ning valitud elulaad taastatud.

Märkusi

See peatükk toetub märkimisväärselt artiklile Gene Sharp, "Civilian-based Defence: A New Deterrence and Defence Policy". Artikkel oli algsest mõeldud UNESCO-le ja avaldati hiljem raamatus Yoshikazu Sakamoto (toim.), *Strategic Doctrines and Their Alternatives* (New York: Gordon and Breach, 1987), lk. 227-262. Nende strateegiliste põhimõtete käsitluse Lääne-Euroopa kontekstis leiate Gene Sharp, *Making Europe Unconquerable* (London: Taylor & Francis, 1985, ja Cambridge, Mass.: Ballinger, 1985; 2. Ameerika väljaanne George Kennani eessõnaga, Cambridge, Mass.: Ballinger, 1986).

Ennetava kaitse käsitluse leiate Sharp, *Making Europe Unconquerable* (2. Ameerika väljaanne), lk. 60-61.

Vägivallatus võitluses sabotaazi kasutamise kohta vt. Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 606-611.

Raadio tähtsuse kohta vastupanuliikumises vt. H. Gordon Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1976), lk. 777-778. Vt. ka Joseph Wechsberg, *The Voices* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1969).

Protestistreikide kohta Tšehhoslovakkias vt. Skilling, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution*, lk. 775.

Tsitaadid muutuste kohta natside poliitikas okupeeritud Nõukogude Liidu rahva suhtes pärinevad teosest Alexander Dallin, *German Rule in Russia, 1941-1945: A Study of Occupation Policies* (New York: St. Martin's Press, 1957, ja London: Mcmillan, 1957), lk. 218, 497 ja 550. Käsitletakse ka natside suhtumist ja kavatsusi Lääne-Euroopas.

Sissejuhatav essee juutide massimõrvade kohta on Gene Sharp, "The Lesson of Eichmann. A Review-Essay on Hannah Arendt's *Eichmann in Jerusalem*", rmt.-s: *Social Power and Political Freedom* (Boston: Porter Sargent, 1980). Genotsiidi käsitelevatest urimustest vt. muuhulgas ka Gerald Reitlinger, *The Final Solution: The Attempt to Exterminate the Jews of*

Europe 1939-1945 (New York: A.S. Barnes, 1961); Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (Chicago: Quadrangle Books, ja London: W. H. Allen, 1961, ja Ümbertöötatud variant, New York: Holmes and Meier, 1985); Nora Levin, *The Holocaust: The Destruction of European Jewry 1933-1945* (New York: Schocken Books, 1973); Helen Fein, *Accounting for Genocide* (New York: Free Press, ja London: Macmillan, 1979).

Termini "vägivallatu väiksöda" (ingl. keeles *nonviolent Blitzkrieg*) võttis kasutusele Theodor Ebert.

"Uldise vastupanu" ja "organiseeritud vastupanu" eristamise käsitelemist ajendas Lars Porsholt. Vt. Lars Porsholt, "On the Conduct of Civilian Defence", rmt.-s T. K. Mahadeva, Adam Roberts, Gene Sharp (toim.), *Civilian Defence: An Introduction* (New Delhi: Gandhi Peace Foundation, ja Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1967), lk. 145-149.

Termini "mikrovastupanu" (*micro-resistance*) võttis kasutusele prof. Arne Næss. Vt. Arne Næss, "Non-military Defence and Foreign Policy", rmt.-s Adam Roberts, Jerome Frank, Arne Næss, Gene Sharp, *Civilian Defence* (London: Peace News, 1964), lk. 42.

Ümberrelvastumise suunas

Improviseeritud vägivallatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse

ELANIKELE TOETUVAT KAITSET arendatakse kui üht poliitikat, mida tuleks uurida, kaaluda ja vastu võtta *enne* kaitsekriisi saabumist. Selle poliitika kasutamine nõubab rahva ettevalmistamist ja väljaõpetamist. Kuid kaitsekriisid kipuvad ette tulema riikides, kus ei ole veel seda poliitikat omaks võetud. Kui agressioonile allaandmine ja allumine ei ole vastuvõetavad ja sõjaline reageering on ilmselt asjatu või enesetaplik, jätkub väga tõenäoliselt *improviseeritud* vägivallatu vastupanu riigipõterele ja invasioonile.

Eelneva ettevalmistuse puudumisest hoolimata on tulevased võtlused tõenäoliselt palju keerulised nad, kui seda olid I peatükis visandatud juhumid. Selleks on kaks põhjust - üldteadmised vägivallatu tegevuse ja elanikele toetuva kaitse toime kohta levivad kiiresti ja üha suuremal arvul riikidel on juba otseheidet kogemusi vägivallatu võtluse erinevatel eesmärkidel kasutamise vallas.

Improviseeritud vägivallatu kaitsevõitlus ei ole aga veel elanikele toetuv kaitse. Enamikul juhtudel on improviseeritud vägivallatu vastupanu oluliselt nõrgem, kui häästi ettevalmistatud elanikele toetuva kaitse poliitika, sest esimesel puuduvad eelised, mida annab ettevalmistus ja planeerimine. Ilma ettevalmistumiseta puuduks näiteks ründaja heitudamise efekt, mis võiks rünnaku juba ennetavalta ära hoida. Samuti puuduks improviseeritud võtluse puhul oskused, väljaõpe, strateegiline osavus ja ressursid, mille võib saavutada aastatepiikkuse planeerimise ja ettevalmistumisega.

Planeerimine ja ettevalmistumine teeved járelkult vägivallatu kaitsevõitluse oluliselt tõhusamaks (nagu see on ka sõjaliste jõupingutustele puhul). Ettevalmistumise tulemuste hulgas on tõenäoliselt ründaja heitudamise ja ümberveenmise efekti teke; strateegiline hindamine ja planeerimine; suhtumise ettevalmistamine (et hoida ära segadust, hirmu ja ebakindlust); ühiskonna institutsioonide, riigiametnike, politsei, allesjäävava sõjaväe ja valitsusorganite väljaõpetamine koostööst keeldumise ja vastupanu teostamiseks rünnaku puhul; plaanide formulmeerimine ettenägematute ohtudega võitlemiseks; seadmete, toidu, vee, energia- ja sidevahendite ning muude ressursside varude soetamine; elanikele toetuva kaitsestrateegia spetsialistide organisatsioonide loomine.

Koos planeerimise ja ettevalmistumisega aitaks üldiste publikatsioonide (ja muude teabevahendite nagu kassettide ja videote) ja eribrošüülide ning -käsiraamatute (mis puudutavad transporti, sidevahendeid, koole, usuorganisatsioone, tööd, äri ja muud sarnast) levitamine jagada teadmisi selle kohta, kuidas viia läbi tõhusat elanikele toetuvalt kaitset. See võimaldaks jätkata võtlust vägivallatu tegevuse ja kindlaksmääratud strateegiliste plaanide nõudeid järgides isegi siis, kui osa varasemast tuntuimast juhtkonnast on arreteeritud või tapetud.

Eelneva ettevalmistumise eelised annavad riikidele, kellel võiks ette tulla kaitsekriis, põhjust kaaluda elanikele toetuva kaitse vastuvõtmist kas valdavalt sõjalise poliitika täiendava komponendina või oma põhilise heidutus- ja kaitsepoliitikana.

Elanikele toetuva kaitse kasutamise motiivid

Enamikul juhtudel oleksid elanikele toetuva kaitse rakendamise motiivid samad, mis on olnud neil inimestel, kes on pidanud sõdu ja kes nüüd toetavad sõjalist kaitset. Inimesed võitlevad selleks, et kaitsta oma maad, sest nad armastavad seda, peavad kalliks selle iseseisvust ja tahavad säilitada oma elulaadi (ehkki nad võivad tahta ka oma ühiskonda parandada). Inimesed võitlevad tõenäoliselt seetõttu, et nad peavad seda oma moraalseks, patriootiliseks ja usuliseks kohuseks. Kuigi inimesed võivad tunda end kaunis õnnelikena isekeskis poliitika, sotsiaalpoliitika ja isegi köige peamiste põhimõtete üle vaideldes, on tõenäoline, et nad ühinevad veendumuses, et mingit võõrvälitsust ega semistike diktatoriaks pürgijate klikki ei tohi lasta oma üle valitseda.

Kõik need on mõjusad motiivid elanikele toetuvest võitlusest osavõtuks. Nagu sõdadeski, lisanduvad neile sotsiaalsetele ja poliitilistele motiividele isiklikud, individuaalsed motiivid. Nende hulka võivad kuuluda soov oma tegudega olukorda mõjutada, omandada tähtsust, aidata kaitsta oma perekonda ning sõpru ja töestada oma vaprust, algatusvõimet ning valmisolekut end teiste heaks ohverdada. Ka see väike osa rahvast, kes isiklikel, usulitel või eetilistel põhjustel ei ole toetanud vägivaldseid meetmeid või on nende kasutamist tauninud, saavad tõenäoliselt osaleda täielikult tsiviilelanikele toetuvas võitluses. Lisaks saavad vägivallatu võitluse mitmesugustes aspektides osaleda kõik vanusegrupid ja mõlemast soost inimesed. Selline kaitsepoliitika vastab nende motiividele ja soovile osaleda, sest see võimaldab neil kõigil mängida olulist rolli.

Kuid kõigile inimestele on siiski peamiseks elanikele toetuva kaitse toetamise ja selles osalemise põhjuseks selle kaitsepoliitika võimaluste ja tugevuse mõistmine agressiooni ja sisemise võimuhaaramise vastu võitlemisel. See mõistmine aitab rahvast kui tervikut inspireerida pidama kaitsevõtlust südikalt, sihikindlast ja visalt.

Kas põhjalikud muudatused on hä davajalikud eeltingimused elanikele toetuvas kaitses?

Erinevad intellektuaalid on aegajalt väitnud, et massiline vägivallatu võitlus on võimatu tuues esile suure hulga mõjukana kõlavaid põhjusi. Põhjuse hulka kuuluvad geneetika, laste kasvatamise tavad, kultuur, ühiskondliku sõsteemi moonutavad mõjud, haridussõsteemi tõlp, perekonna struktuur ja sugupoolte rollid, tunnustatud usulised doktriinid või valitsev poliitiline sõsteem.

Kõik need massilise vägivallatu võitluse ja seega elanikele toetuva kaitsepoliitika võimatuse "põhjused" võib käesoleva arutelu seisukohalt kõrvale heita - massiline vägivallatu võitlus on olemas ja on seega võimalik. Mõned esitatud põhjustest on seotud ettepanekutega parandada inimühiskonda ja üksikuid elusid. Selliste ettepanekute välärtusi tuleks eraldi vaadelda ja mitte ajada neid segi vägivallatu võitluse ja elanikele toetuva kaitsepoliitika nõuetega.

Mõned intellektuaalid aga väidavad ikka veel, et enne kui elanikele toetuv kaitsepoliitika saab reaalseks, tuleb põhjalikult muuta inimolendeid või maailma. Mõnikord, ehkki varasemast palju harvemini viidab mõni, kes ei ole elanikele toetuval kaitset hoolikalt uurinud: "Noh, see kõik on väga tore ja ideaalne maailm ja kui selline maailm tegelikkuseks saab, toetan ma ka sellist kaitseprogrammi."

Need sõbralikud kommentaatorid mõtlevad sageli seda, et enne kui elanikele toetuv kaitse realistlikuks osutub, peab toimuma üks kolmest põhilisest muutusest: 1) "inimloomus" peab muutuma nii, et inimesed armastaksid üksteist rohkem ja oleksid koostöövalmimad, 2) rahvusvaheline olukord on muutunud selliselt, et sõjalised sõsteemid on kadunud või 3) ühiskondlik sõsteem on teinud läbi olulise muudatuse, mis on toonud kaasa suurema sotsiaalse õigluse ja võrdssuse (kõrvaldades eeldatavasti sõdade "põhjused"). Kuigi nende muudatuste toimumine on üllimalt ihaldusvärne (kuitahes ebatõenäoline see ka ei oleks), ei ole neist ükski elanikele toetuva kaitse rakendamise eeltingimus. Vastupidi, me teame, et vägivallatu võitlus on

"tegelikus elus" sajandeid, kui mitte aastatuhandeid toimunud. Me teame ka, et seda tehnikat on juba improviseeritud vaenulike rünnakute korral. Vaadakem aga siiski lähemalt kolme väidet, mille kohaselt enne elanikele toetuva kaitse realseks muutumist on vaja põhjalikke muudatusi inimestes või ühiskonnas.

On's "inimloomuse" muutumine vajalik?

Sotsioloogid, antropoloogid, psühholoogid, filosoofid ja teoloogid - nagu me kõik teisedki - on erineval arvamusel selle suhtes, mis "inimloomus" on ja millisena me seda näha eelistaksime. Kuid sellised haaravad (või tütütud) arutelud ei puutu asjasse. Et rahvahulgad kasutaksid vägivallatut võitlust, ei ole vaja mingeid muudatusi inimolendite loomuses.

On fakt, et vastupidiselt tavasile valearusaamale on vägivallatu võitlus kogu inimajaloo välitel väga laialdaselt esinenud ja seda on pidanud inimolendid, kes on vähemalt sama ebatäiuslikud, kui meie täna oleme. Vägivallatu vastupanu osutamise võime juured ei peitu tingimata altruismis, andestamises, usus armastusse, teise põse ettepööramises või isiklike kannatuste ihas, et hävitada kurja.

Vägivallatu võitluse juured on hoopiski inimeste kalduvuses - mida tööndavad ka paljud kodustatud loomad (sealhulgas mitte ainult muul, vaid ka meie lemmikud koer ja kass) - olla kangekaelne, teha plüssivalt seda, mis on keelatud, ja keelduda tegemast seda, mida kästakse. Sellist kangekaelsuse joont võib tänapäeval kergesti jälgida laste juures. (Võiksime vaid meeleteletada, et tegime palju selliseid tegusid, kui olimme noored - ja vahest teeme ikka veel!) Onneks oleme me ka võimelised ühiseks tööks ja isegi altruismiks, kuid inimlik kangekaelsus on väga laialt Levinud ning on sageli meie isiksuse väärtsuslik omadus. See on vägivallatu vastupanu kõige peamine psühholoogiline alus. Vägivallatu võitlus on lihtsalt inimliku kangekaelsuse kollektiivne rakendamine ühiskondlike, majanduslike ja poliitilistel eesmärkidel.

Muudatus rahvusvahelises sõsteemis?

Sõjaliselt kaitselt elanikele teotuvale kaitsele üleminek ei nõua ka mingit eelnevat rahvusvahelise sõsteemi ümberkorraldamist, sõjaohu kõrvaldamist ega selle poliitika üldist omaksvõtmist. On töenäoline, et välisoht mitmete riikide julgeolekule jääb lähemas tulevikus plüssima. Konfliktidloodusvarade, regionaalne poliitiline mõjuvõimu, ideoloogia, geograafilise asendi, sotsiaalmajanduslike arengumudelite ja muu sarnase pärast ei ole rahvusvahelisest elust kadumas. Selline reaalsus on üks põhjustest, mis sunnib arendama ja kaaluma elanikele toetuvalt kaitsepoliitikat. Kõik ühiskonnad peaksid olema meie konfliktiderohkes maailmas suutelised rünnakuid ära hoidma ja neist jagu saama selliste vahendite abil, mis ise ei ähvarda rahvast aastatepiikkuse poolsõjalise konfliktiga ega kiire, massilise hõvitamisega.

Elanikele toetuv kaitse põllab selle reaalsusega toime tulla: tema eesmärk on *tugevdada* ühiskonna tegelikku rünnaku ärahoitmise ja kaitsmise võimet. Seetõttu ei ole mingit põhjust oodata selle poliitika vastuvõtmisega seni, kuni potentsiaalsed vaenlased on seda teinud, samuti nagu valitsused ei ole oodanud uute, võimsamate relvade tarvitusele võtmisega, kuni vaenlased on need endale hankinud. Oluline muudatus sõjaliselt relvasõsteemilt elanikele toetuva kaitse relvastusele toimub vaid siis, kui uusi, vägivallatuid relvi peetakse vähemasti sama võimsaiks kui vanu.

Muudatus ühiskondlikus sõsteemis?

Nii elanikele toetuva kaitse teatud pooldajad kui ka kriitikud on väitnud, et selle poliitika vastuvõtmine ja töhus rakendamine nõuavad, et ühiskondlik sõsteem oleks *eelnevalt* muutunud olulisemalt demokraatlikumaks, vördsemaks ja detsentraliseeritudmaks. Nad kinnitavad, seda tavaliselt mingist eetilisest või ideoloogilisest vaatevinklist (nagu sotsialistlikust, anarhistlikust või patsifistlikust) lähtudes, et vägivallatute vahenditega saab kaitsta üksnes "öiglast ühiskonda" või "vägivallatut ühiskonda". Need kriitikud ei esita peaegu mitte kunagi oma väidete kinnituseks ajaloolisi töendeid.

Nagu I peatükki näited kinnitavad, on tegelikkuses improviseeritud vägivallatut võitlust keskmise eduga kasutatud "ebatäiuslike" ühiskondade kaitsmiseks sise- ja välisrünnaku eest. Neis ühiskondades esines vahel sotsiaalset ebaõiglust, klassivalitsust, etniliist või keelelist heterogeensust ja isegi ärmiselt teravaid sisekonflikte. Selliseks näiteks on 1920. aastate Saksamaa. Weimari Vabariik oli kaugel sotsiaalselt harmoonilisest ühiskonnast, ometigi kasutas ta improviseeritud koostööst keeldumist ja vägivallatut vastupanu ametlikult nii 1920. aastal Kappi putssi kui 1923. aastal Prantsuse-Belgia invasiooni ning okupatsiooni vastu võitlemisel. Vägivallatu vastupanu korduv esinemine võtluses välisagressorite, sõjaväeliste klikkide ja sisediktatuuri vastu ärmiselt ebasoodsates oludes maailma eri paigus ja aegadel on töend, et seda tütipi kaitsesõsteemi sihilik rakendamine on tulevikus võimalik.

Ehkki ühiskondlik kooskõla, suurem sotsiaalne õiglus ja elujõuline demokraatia soodustaksid elanikele toetuva kaitse poliitika kasutamist ja edu, ei ole need selle eelingimused. Elanikele teotuva kaitse vastuvõtmine ja kasutamine ei nõua ideaalseid ühiskondlikke tingimusi.

Mõned sotsiaalradikaalid mõõnavad, et elanikele toetuv kaitse on võimalik, kuid väidavad, et olemasoleva ühiskondliku korra kaitsmine üksköik milliste vahenditega on ebasoovitav. Need inimesed ja gruppid võivad olla nii rahulolematud olemasoleva ühiskonna suhes, panna pahaks teatud ideaalide eiramist, ebaõiglust ja röhumiist selles ühiskonnas, et neid ärritab mõte, et nad peaksid kaitsma valitsust ning sõsteemi, mida nad on varem hukka mõistnud. Nende eesmärk ei ole olnud mitte selle sõsteemi säilitamine, vaid selle asendamine või muutmise, saavutamaks suuremaid poliitilisi vabadusi või tugevamat demokraatiat või öiglasemat ühiskondlikku ja majanduslikku sõsteemi. Kuid isegi neil radikaalseil kriitikuil on kõllaga põhjust elanikele teotuva kaitse poliitika toetamiseks.

Kui ühiskonda ründavad need, kes tahavad peale sundida kodumaist või võõrast diktatuuri, on isegi kõige radikaalsemate ühiskondlike muudatuste pooldajatel võimalus ja kohustus asuda kaitsma rünnatud ebatäiuslikku ühiskonda. *Ühiskonna paremaks muutmise eelingimus on takistada tema halvemaks muutmist.*

Pärast edukat elanikele toetuvat kaitset on muudatuste pooldajail võimalus võita toetust oma ettepanekutele. Kogenud oma jõudu, on selle maa rahval paremad võimalused saavutada sisemisi ühiskondlikke muudatusi ilma vägivalda kasutamata. Radikaalsed gruppid võivad ka võita suuremat usaldust, kui nad osalevad innukalt elanikele toetusas kaitses, mitte aga ei püüa olukorda ära kasutada vaid erakondliku kasu lõikamiseks, nagu teatud poliitilised gruppid on minevikus teinud.

Kuigi improviseeritud vägivallatu võitluse abil on kaitstud väga ebatäiuslike ühiskondi, ei tähenda see, et ühiskondlikud ja poliitilised olud on elanikele teotuva võitluse töhususe seisukohalt tähtsusetud. Kaitstava ühiskonna olemus ja elanikele toetuv kaitse töhusus on omavahel seotud. Seda kahel põhjusel. Esiteks mõjutab rahva tahet ühiskonda kaitsta ja võimalike kokkuleplaste arvu väga tugevasti see, mil määral inimesed on olemasoleva ühiskondliku korraga rahul. Teiseks, võimu hajutamine ühiskonna institutsioonide (võimukeskuste) vahel suurendaks ühiskonna paindlikkust ja tema kaitsevõimet. Seega on pikaajalisel elanikele teotuva kaitse ettevalmistamisel tähtis osa ühiskonnas demokraatia ja õigluse kvaliteedi parandamisel.

Teatud sõjandusspetsialistide (nagu Oxfordi hiljuti surnud sõjaajaloolane professor Norman Gibbs ja kadunud Hon. Alastair Buchan, kes asutasid Londonis Strateegiliste Uuringute Instituudi) arvates nõuaksid ettevalmistused elanikele toetuvaks kaitseks, et normaalsetes rahuaegses ühiskonnas astutaks teatud samme võimu detsentraliseerimiseks. Nad mõistsid, et sellistel meetmetel on muust sõltumatult väärtslikke omadusi, kuid nad väitsid, et tuleb tunnustada selle kaitsepolitiika vastuvõtmise ühiskondlike ja poliitilisi lisanõudeid.

Kui ühiskonnas ka ei astuta samme ebaõigluse kõrvaldamiseks ja võimu detsentraliseerimiseks, võib tõhus vägivallatu kaitse ikka olla võimalik. See võib toimuda, kui rünnatud rahvas kogeb patriotsimpuhangut ja on veendunud, et ründajaist tuleb võitu saada, mii et edaspidi oleks võimalik tegelda siseprobleemidega. Kodaniku kaitse võib töepoolest aidata rahval saavutada vajalikku enesekindlust ja -usaldust, et pärast kaitsekriisi edendada ühiskonna demokratiseerimist.

See ei tähenda aga, et *iga* poliitilist sõsteemi saab vägivallatu võtlusega edukalt kaitsta. Kõige selgem negatiivne näide on äärmuslik diktatuur. See on režiim, mille jõhkrus on tekitanud rahvas tugeva vihkamise ja mis on hävitanut või rangelt piiranud ühiskonna sõltumatuid institutsioone, mis võksid kodaniku kaitseks mobiliseerimisel ja selle läbiviimisel olla võimukeskusteks. On ebatõenäoline, et selliste režiimide puhul oleks rahva hulgas niisuguse kaitsevõitluse läbiviimise tahet või võimet.

Kuid isegi väga tugeva rõhumise all elav rahvas võib välisagressorite vastu pidada improviseeritud vägivallatut võitlust. Kui inimesed agressoreid piisavalt põlgaksid, võksid nad end mobiliseerida oma enesemääramisõiguse kaitseks. Nii võiks invasioon autoritaarse sõsteemiga ühiskonna vastu kutsuda esile entusiasmi ja tõhusa improviseeritud vägivallatu võtluse riigi, mitte valitsuse kaitseks. Võtluse käigus võidakse luua uusi sõltumatuid institutsioone, mis oleksid üheaegselt kaitse ja endise poliitilise sõsteemi ümberkujundamise organid. Selline rahva mobiliseerimine võiks siis kaasa tuua suurema osalemise poliitilises elus, täiendavate autonoomsete institutsioonide loomise ja varasema sõsteemi olulise muutmise või asendamise.

Teine võimalus on, et tugevesti tsentraliseeritud ühiskonna ametnikud liiguavad meelega detsentraliseerimise ja demokraatia poole (nagu näitab sündmuste käik Hispaanias Franco järglaste ajal). Kui selline reformirežiim on tõeliselt valmis stõgavaks muutuseks, võiks ta isegi kaaluda elanikele toetuva kaitse poliitika mõnedelementide juurutamist. Selline valitus võiks siis tegutseda oma algatusel, vahest rahuolematu rahva õhtusel ja toetusel, lahendamaks konflikte, detsentraliseerimaks institutsioone, suurendamaks rahva poliitilist osalemist otsuste langetamisel ja arendamaks rahvas soovi ja võimet ühiskonda ja tema kasvavaid vabadusi kodanikuvõtluse abil kaitsta. See võiks olla eriti oluline valitseva partei vanameelsete, poliitilise politsei ja sõjaväelaste võimaliku riigipõördekatse blokeerimisel.

Kus ei ole selgelt vastupidi väldetud, eeldatakse raamatus, et käsiteleme elanikele toetuva kaitse kasutuselevõttu poliitilises sõsteemis, millel on piisavalt põhjust pretendeerida sellele, et teda nimetatakse demokraatlikuks.

Poliitika vaagimine erahuvidest kõrgemal seisvast vaatevinklist

Kui elanikele toetuva kaitse poliitika olemus esitada tema võimalikust kasulikkusest lähtudes - jätkes kõrvale ideoloogilise pagasi - võiks selline poliitika demokraatlikus ühiskonnas kergesti saada laialdast toetust kõigis poliitilistes rühmitustes. Võimaldamaks elanikele toetuva poliitika miinuste ja plusside erapoole tutvumist ja kaitsesettepanekut esitataks ja seda hinnatakse "erakonnavälimise". Seda poliitikat ei tohi siduda mingi poliitilise või ideoloogilise gruppi või perspektiiviga. Üksikud riigid, poliitilised rühmitused jms. võksid aga põhjendatult väita, et see poliitika on täiesti kooskõlas nende ideaalide ja ideoloogiaga ja isegi nende poolt

nõutav, nad ei tohiks aga väita, et see kuulub eranditult neile. Üldiselt oleks elanikele toetuvat kaitset kõige parem esitada viisil, mis teeb ta mõistlikuks ja meeldivaks väga mitmekesiste poliitiliste vaadetega gruppidele ja üksikisikutele, kellel on erinev suhtumine sõjalistesse vahenditesse ja varasematesse sõdadesse.

On väga tähtis, et ükski rahu- või patsifistlik grupp ega radikaalne poliitiline organisatsioon ei määrasks ennast elanikele toetuva kaitse põhitoetajaks. Uut poliitikat ei tohiks samuti esitada viisil, mis võiks võõrandada konservatiivsed jõud ja olemasolevate kaitsestõsteemide või sõltumatute ühiskondlike gruppide ja institutsioonide liikmed, kellel tulevikus lasuks vastutus selle poliitika elluviiimise eest.

Ühiskonna kõik sektorid peaksid mängima olulist osa mitte üksnes elanikele toetuva kaitse uurimisel ja hindamisel, vaid ka selle ettevalmistamisel ning selle ellurakendamisel. On hädavajalik, et selle poliitika vastuvõtmisel osaleksid ühiskonna paljud kihid. Elanikele teotuva kaitse poliitika aluseks peab olema laialdane rahvuslik konsensus, sest seda peavad ellu rakendama elanikkond ja ühiskonna institutsioonid, mitte ainult erijöud. Sellist konsensust ja solidaarsust ei saa püstitata puhterakondlikule alusele. Ühiskonnas praegu rakendatava kaitsepoliitika kõigutamatud kritikud peaksid ühinema selle tuliste pooldajatega, et avada uute, elanikele toetuvalt kaitseetepanekute sõlvauringud ja -arutelut.

Erahuvitest kõrgemal seisev lähenemine ei kaotaks ega eiraks ühiskonnasiseseid olulisi poliitilisi erinevusi. Pigem oleks selle eesmärk haarata kaasa inimesi, kellel on erinevad vaated elanikele toetuva kaitse arendamise ja vastuvõtmise suhtes. Oletagem näiteks, et esmane ettepanek on lõlitada ühiskonna olemasolevasse valdavalt sõjalisse kaitsepoliitikasse vaid väike elanikele toetuv komponent. Täielikult elanikele toetuvalt kaitset pooldavad gruppid peaksid toetama seda piiratud komponenti põhjendusega, et kui elanikele toetuva kaitse kohta saadakse rohkem teada, kasvab tõenäoliselt elanikkonna usk sellesse, ning seetõttu saab teatud hetkel sellele kaitseprogrammile täielik üleminek tööst poliitiliseks võimalikkuseks. Teiselt poolt aga võiksid praegused olemasoleva sõjalise poliitika toetajad siiralt toetada väikese elanikele teotuva komponendi sissetoomist, sest see lisaks olemasolevale ametlikult sõjalisele seisukorrale veel täiendava heidustus- ning kaitsekiki. Mõned neist inimestest võiksid ka loota ja oodata, et sellise väikese elanikele toetuva komponendi vastuvõtmine teeks lõpu selle kõlsumuse arutamise!

Edaspidine otsus, kas laiendada esialgset väkest elanikele toetuvat kaitsekomponenti või liikuda selle täieliku vastuvõtmise poole, võiks siis osaliselt põhineda plussidele ja miinustele, mis on selgeks saanud *olemasoleva* elanikele teotuva kaitsekomponendi töötu ja tänu selle poolt pakutud võimalustele edasisele uurimisele. Siis võiks elanikele toetuva kaitsekomponendi laiendamine enamiku inimeste meelest olla arukam - see, mis kunagi oli mõeldamatu, muutub ilmseks ja realistlikus valikuvõimaluseks.

Lõpliku otsuse selle poliitika tagasilükkamise, säilitamise või täieliku omaksvõtmise osas määrab see, mil määral elanikele teotuvat kaitset peetakse piisavaks rünnaku ärahoidmiseks ja sisemise võimu anastamise ning välisagressiooni vastu kaitsmiseks. *Kõesolevas raamatus käsitletava aluseks on eeldus, et ükski riik ei loobu alaliseks oma sõjalistest kaitsevõimalustest, seni kui tal ei ole põhjendatud usku elujõulisse, viimistletud elanikele toetuva kaitse poliitikasse.*

Enamikus olukordades võib uue kaitseprogrammi vastuvõtmine vaevalt osutuda võimalikuks ilma ühiskonna olemasoleva kaitsestõsteemi osaluseta. Esmased töendid vägivallatu vastupanu komponentide lisamise kohta Roots, Austria, Sveitsi ja Jugoslaavia kaitsepoliitikasse näitavad, et kaitseministeeriumide osalemine elanikele toetuva kaitse vaagimisel ning selle väljaarendamisel on nii võimalik kui ka konstruktivne. Sõjalised institutsioonid ja personal on tegelenud selle poliitika tõsise urimisega ka Norras, Soomes ja mõnedes teistes riikides.

Sõjaväelaste kaasahaaramisel elanikele toetuva kaitse kaalumisse ja vastuvõtmisse võib olla erandeid: äsja iseseisvunud riigis võib sõjavägi puududa, riik võib vastavalt rahvusvahelisele lepingule olla alaliselt demilitariseringitud või tema geopoliitiline asukoht ja sõjaväeaparaadi

olukord võivad välistada tõhusa sõjalise võimsuse ülesehitamise. Teiseks erandiks võivad olla juhtumid, kus sõjavägi on toiminud esmajoones diktatuuri kehtestamise vahendina. Teatud revolutsionilises situatsioonis võivad sellised sõjalised organisatsioonid olla täielikult purustatud või laiali saadetud. Praktiliselt kõigis teistes olukordades on aga vaja "erakonnavälist" lähenemist. Selleine lähenemine peab ületama traditsionilised erakondlikud ja poliitilised barjäärid. See peab kaasa haarama ühiskonna erinevad parteid, traditsionilised sõjalise kaitse institutsioonid ja valitsusvälist organisaatsioonid, lühidalt - kõik ühiskonna riiklikud ning mitteriiklikud institutsioonid ja elanikkonna.

Ümberrelvastumise protsess

Sõjaliselt kaitsele elanikele toetuvalle kaitsele üleminekuprotsessi nimetatakse ümberrelvastumiseks (inglise keeles *transarmament* - tõlk.). See ei tähenda desarmeerimist, kui seda terminit mõistetakse kui kaitsevõime vähindamist või sellest loobumist. Ümberrelvastumise muutmine tähendab "relvade" tõubi muutmist sõjaväele ja sõjalistele relvadele tuginevalt selliseks, mis sõltub kogu rahvast ja kasutab psühholoogilisi, sotsiaalseid, majanduslikke ja poliitilisi relvi, mida tutvustasime III peatükis.

Me eeldame siin, et ümberrelvastumine toimub vastavalt demokraatlikult langetatud otsustele, kus valitsus mängib peaosa nii elanikele toetuva kaitse valimisel kui ka selle ettevalmistamisel. See ei pruugi aga olla üldine mudel ning on ebatõenäoline, et valitsuse plaanid, mis on tehtud ilma ühiskonna toetuse ja osavõtuta, oleksid kindlal alusel ja tõhusalt rakendatavad.

Mõnedel juhtudel, eriti siis, kui valitsusel on vähe demokraatlikke omadusi, võivad ühiskonna gruppid ja institutsioonid teha ettevalmistusi elanikele toetuva kaitseks enne või samal ajal, kui valitsus vaagib seda poliitikat ning otsuse langetab. Võiks uurida mitteriiklike institutsioonide, sealhulgas töö- ja ernalagruppide soovitusi, et määrära kindlaks, kas neid saaks lätlidata valitsuse poolt vastuvõetud üldplaani. Enamikul juhtudel on aga tõenäoline, et valitsuse algatused eelnevad mitteriiklike institutsioonide käsitlusel ning annavad täpsemale plaanide väljatöötamiseks üldise raamistikku.

Loomulikult võivad ümberrelvastumise protsess, selle toimumise aeg, ulatus ning ajastamine olukorriti suuresti erineda. Need sõltuvad olulisel määral olemasolevaist poliitilistest oludest ja valitseva poliitika võimsusest. Olulisem on aga see, mil määrära mõistetakse elanikele toetuvat kaitset ja hinnatakse selle võimet võimalikke ründajaid heitudata ning nende eest kaitsta.

Enamikul juhtudel ei saa elanikele toetuvat kaitset kui sõjalise kaitse täielikku asendajat kiiresti vastu võtta. Arvestades riigi kogu kaitsestõsteemi ümberkorraldamise keerukust ja elanikele toetuva kaitsepoliitika suhteliselt vähest katsetatust, on sõjalise kaitse kiire asendamine praktiliselt võimatu. Mõningad väited, nagu oleks järsk loobumine sõjalistest sõlsteemides vältimalik, on lähtunud valedest eeldustest. Nende hulka kuulub kujutlus, et sellist üleminekut võiks teostada massilise pöördumisega patsifismile või et muudatus järgneb "loomulikult" vägivallatu vastupanu kasutamisele muudel eesmärkidel või et sotsiaalne revolutsioon likvideerib vajaduse sõjaväeaparaadi järele. Ometi ei ole mingeid ajaloolisi tõendeid selle kohta, et üleminek vägivallatuse võitlusele rajanevatele kaitsevahenditele oleks toiminud sellega, et üksikisikud oleksid võtnud massiliselt omaks vägivalla kautamisest loobumise põhimõtted. Üleminek elanikele toetuvalle kaitsele ka võõrast võimust või sisemisest diktatuurist vabanemiseks ei toimu vägivallatu vastupanu kasutamise loomuliku tagajärjena, nagu näitavad kogemused Indias, Iraanist ja mujalt. Nagu tõendavad kogemused Venemaal, Hiinas, Kuubas, Vietnamis ja Nikaraaguas, ei teki elanikele toetuv kaitsepoliitika ka lihtsalt revolutsiooni tagajärvel, mille sihiks on

kehtestada uus ühiskondlik kord, kus ei eksisteeri klassiröhumiist ja -ekspluateerimist - sõjaliste sõsteemide väldetavaid põhjusi.

Kiire ümberorienteerumine on enamikes olukordades ebasoovitav, sest kiire üleminek elanikele toetuvalle kaitsele ei saaks olla hästi planeeritud. See võiks saada saatuslikuks. Proovile paneku korral ei oleks ilma piisava, igakülgse ja ajatundliku ettevalmistuseta elanikele toetuv kaitse arvatavasti tõhusam, kui improviseeritud vägivallatust vastupanu. Halvasti ettevalmistatud kaitsetegevus oleks eriti aldis nörkustele ja lüüasaamisele. Halvasti ettevalmistatud, ebakompetentne ja ebatõhus vastupanu, mida teostatakse elanikele toetuvu kaitse nime all, võiks kergesti diskrediteerida kogu seda poliitikat.

On töenäoline, et elanikele toetuv kaitse võetakse vastu enam-vähem samadel alustel kui uuendused sõjalises poliitikas. Uusi ideid ja relvastussõsteeme tuleks vaadelda kui varasemate kaitsekujutluste, -plaanide ja -relvade täiustusi. Enamik sellest poliitikast huvitatud maid läheneb selle vastuvõtmisele järkjärgult, lülitades aeglaselt oma üldisesse valdavalt sõjalisse kaitsepoliitikasse elanikele toetava kaitse komponente ja katsetades neid. Need komponendid võivad olla mõeldud pakkumaks erikontingentidele kaitsevariante või andmaks täiendavaid kaitsevõimsusi selliste ülesannete lahendamiseks, kus puuduvad muud tagatised.

Sellise järkjärgulise ümberrelvastumise puhul algaks ettevalmistumine ja väljaõpe suhteliselt tagasihoidlikult, sealjuures kehtiks olemasolev sõjalise poliitika ikka veel. Siis võiks elanikele toetuval komponenti etappide viisi laiendada. Esialgu sõjalisi võimsusi ei vähendataks ega likvideeritaks. Selleks on kaks põhjust. Esiteks ei sooviks rahvas vähendada sõjalisi ettevalmistusi enne, kui elujõuline elanikele toetuv variant on paigas. Teiseks, isegi kui tahetakse muutust, nõub üleminek sõjaliselt poliitikalt tsiviilpoliitikale märkimisväärselt aega, nagu oleme eespool märkinud. Ettevalmistusi, rahva väljaõpetamist ja muid ümberkorraldusi (mille hulka mõningatel juhtudel kuulub majanduse ümberstruktureerimine) tuleb arendada ja ellu viia.

Ümberrelvastumisel asetatakse rõhk esmajoones *tõhusa kaitsevõime suurendamisele* ue, elanikele toetava poliitika arendamise, *mitte* aga sõjalise relvastuse vähendamise või sellest loobumise kaudu, mis *järgneks* põhjendatud usalduse tekkimisele ue, vägivallatut heidutus- ja kaitseõsteemi vastu. Sedavörd kui usaldus ue poliitika võimsuse suhtes kasvab, hakatakse olemasolevat sõjalist relvastust töenäoliselt pidama ikka vähem ja vähem vajalikuks, seda eriti ümberrelvastumise protsessi lõppoolole. Sel ajal võiks sõjatehnikat järkjärgult vähendada ja sellest loobuda kui ajast ning arust läinud relvadest, nagu on loobutud nooltest ja vibudest.

Kõigis riikides, mida otsekohe ei õhvarda rünnak, on aega põhjalikuks vaagimiseks ja otsuse langetamiseks, kas muuta kaitsepoliitikat või mitte. Käesoleva peatüki aluseks on eeldus, et on piisavalt aega elanikele toetava kaitse võimaluste kaalumiseks ning tema võimsuse, dünnaamika, nõuete ja strateegiliste põhimõtete uurimiseks.

Sammud, mis astutakse elanikele toetava kaitse järkjärgulise vastuvõtmise teel on erineva sisu ja kestusega. Pole olemas mingit skeemi ja ajakava, mis oleks rakendatav kõigis maades ja olukordades. Igaühe jaoks on vaja hoolikalt väljatöötatud ainuplaane. Üldiselt aga peaksid selle poliitika kaalumise ja vastuvõtmise protsessis olema järgmised elemendid:

- uurimistöö;
- rahvaharidus;
- poliitilised ja teostuvusuuringud;
- poliitika hindamine rahva, eraorganisatsioonide, ametlike institutsioonide, kaitseameti ja -ministeeriumi ning seadusandlike organite poolt;
- tagasihoidliku elanikele toetava komponendi sissetoomine (vahest eriotstarbeiks);
- rahma ettevalmistamine ja väljaõpetamine;
- elanikele toetuvalle kaitsele muude eesmärkide lisamise kaalumine;
- mõlema, nii elanikele teotava kui ka sõjalise komponendi säilitamise või täielikult elanikele toetuvalle kaitsele ülemineku soovitatavuse ja tõhususe kaalumine;

neist otsustest lähtuv seadusandlik ja haldustegevus;
elanikele teotuva kaitse võimsuse tugevdamine;
kaitsepoliitika ühtlustamine.

Olulist tähelepanu tuleb pöörata sõjalise ja elanikele toetuva kaitse eeliste ja puuduste, suutlikkuse ja suutmatuse võrdlivatele uuringutele, et tagada turvalisus praegu ja lähitulevikus. See kehitib nii algstaadiumi kohta, mil ühiskond alles võtab vastu otsuse alustada ettevalmistusi elanikele teotuvaks kaitseks, kui ka hilisema staadiumi kohta, mil määrratakse kindlaks, kas uus poliitika üks on piisav. Elanikele toetuva kaitse sobivuse hindamisel teatud maa turvalisuse tagamisel on olulise tähtsusega järgmised tegurid:

riigi välisolukorra ja -ohtude iseloom ja olud;
riigi siseolukorra ja võimu anastamise ohu iseloom ja olud;
valikuvõimalused, mida riik arvab endal rünnaku ärahoidmiseks ja kaitseks olemas olevat;
ja
elanikele toetuva kaitse töhususe hindamine ja mõistmine nende kaitsevajaduste rahuldamiseks.

Poliitika vaagimise ja ümberrelvastumise mudeleid

Poliitika kaalumiseks ja osaliseks või täielikuks ümberrelvastumiseks ei ole võimalik luua mingit ühtainsat mudeliteid, mida saaks rakendada kõigis riikides ja igasugustes olukordades. On aga võimalik luua mitmeid üldisi mudeleid, mille kaudu elanikele toetuv kaitse võiks saada mingi riigi kaitsepoliitika keskseks elemendiks või oluliseks komponendiks laiemas, valdavalt sõjalises poliitikas. On vähemalt neli üldist mudeliteid:

1. Elanikele toetuva kaitse kui riigi kaitsepoliitika täielik, suhteliselt kiire vastuvõtmine väikeste riikide poolt, kellel ei ole mingi eriolukorra või -tingimuste tõttu töhusat sõjalist alternatiivi ega liitlast.
2. Elanikele toetuva komponendi lisamine ühe või mitme erieesmärgi teenimiseks valdavalt sõjalisele kaitsepoliitikale, kavatsuseta seda komponenti laiendada avaramate ülesannete täitmiseks üldise poliitika raames.
3. Elanikele toetuva kaitse elementide etapiviisilise sisselülitamine ja järkjärguline laiendamine eesmärgiga lõpuks kaitse täielikult ümber korraldada.
4. Mitmete naaberriikide kokkulepidut, etapiviisilise mitmepoolne ümberrelvastumine, kusjuures elanikele toetuva kaitse komponendid tuuakse sisse üheaegselt, sellele võib järgneda sõjalise relvastuse järkjärguline vähendamine.

Vaadelgem neid võimalikke mudeleid üksikasjalikumalt.

Elanikele toetuva kaitse kiire ja täielik vastuvõtmine

Kiire ja täielik ümberrelvastumine sobib tõenäoliselt üksnes neile riikidele, kellel puuduvad märkimisväärsed sõjalised valikuvõimalused, või neile, kelle puhul sõjaliste võimaluste kasutamine tooks kaasa tõksnes hävingut. Selle poliitika vastuvõtmine võiks olla võimalik nendes maades, kellel ei ole sõjaväge, nagu näiteks Kostariika või Island. Praegu sõltuvad sellised maad kas oma väga tugevaist politseijöududest ja välisabist (Kostariika) või välismaisse sõjalisse liitu kuulumisest (Island). Mölemil variandil on puudusi, kui eesmärgiks on seatud tõeline sõltumatus oma tegevuses.

Selle poliitika kiire vastuvõtmine võiks olla võimalik äsja iseseisvunud või tulevikus iseseisvuse saavutavates riikides (nagu Eesti, Läti, Leedu, Armeenia, Palestiina või Tiibet).

Arvatavasti tunnevad need riigid jätkuvalt ohtu oma sõjaliselt võimsama naabri (st. endise valitseja) poolt. Ent ometigi ei ole neil mingit võimalust luua ainult enesest sõltuvat ja piisavat sõjalist kaitsevõimet. Kui väikeriik liituks välismaise sõjalise jõuga, võiks varem valitsenud valitsus kergesti tunda, et teda õhvvardatakse või isegi leida sellel baasil ajendi rünnakuks. Sellises olukorras olevates riikides võivad hoolikad teostuvusuuringud ja sõvaanalüüs viia selleni, et elanikele toetuvas kaitses nähakse realistikumat ja täiuslikumat alternatiivi sõjalisele poliitikale. Enam ei osutuks vajalikuks valida, kas teha vägivaldseid kuid võimetuid žeste või alluda passiivselt agressioonile ja ebaseaduslikule võimuastamisele.

Viiend, kuidas sellised äsja iseseisvunud riigid elanikele toetuva kaitse omaks võtavad, võiksid olla paindlikumad kui pikemat aega eksisteerinud riiklike struktuuride puhul. Mõningail juhtudel võiks valitsusepoolne initsiativ elanikele toetuva kaitse võimaluste urimisel eelneda mitteriiklike institutsioonide tegevusele. Valitsuse tegevus võiks siis anda üldise raamistuse spetsifilisemate plaanide väljatöötamiseks. Nii saaksid rahvas ja ühiskonna institutsioonid pakutavat kaitsepoliitikat hinnata ja oma rollid selles ette valmistada. Teistel juhtudel võib elanikele toetuva kaitse poliitika vastuvõtmise algatus tulla rahvalt ja ühiskonna sõltumatutelt institutsioonidel. See algatus ja isegi esimesed ettevalmistused - mille aluseks võivad olla iseseisvusvõtluses saadud kogemused - võiksid toimuda enne või kulgeda paralleelselt valitsusepoolse hinnangu andmise ja otsuse langetamisega. Sellistel juhtudel võiks sõltumatute institutsioonide ja erialagruppide soovitused integreerida valitsuse poolt vastuvõtetud poliitika üldrahvalikku kompleksplaani.

Ets elanikele toetuv kaitse on poliitika, mille puhul kaitsepotentsiaali kavandatakse teatava ettevalmismise ja väljapööpje alusel, milleks puuduvad ajaloolised kogemused - nagu see on ka enamiku moodust sõjaliste uuenduste puhul - ei ole täpselt selle mudeli vastuvõtmiseks mingeid eeskujusid. Kuid olukord Saksamaal pärast I maailmasõda on sellega mõningal määral vörreldav. Saksamaal oli sõjavägi veel alles, kuid Versailles' lepingu kohaselt oli see liialt nõrk, et olla arvestatav rahvusvaheline tegur. Paljudel põhjustel Saksa armee isegi ei soovinud tegutseda Vabakorpuse eraüksuste vastu, mis püüdisid Kappi putši käigus 1920. aastal Weimari Vabariiki kukutada. 1923. aastal oli Saksa sõjavägi liiga nõrk isegi Ruhri tunginud Belgia ja Prantsuse vägede vastu saatmiseks. Mõlemil juhul algatasid valitsus ja poliitilised liidrid improviseeritud vägivallatu kaitsevõtluse, mis oli ainus realistik valikuvõimalus.

Tulevikus peaks äsja iseseisvunud maadel olema mitmetel põhjustel vörreldes Saksamaa olukorraga 1920. aastatel olulisi eeliseid: ajaloolisi kogemusi on palju rohkem, vägivallatu võtluse ja elanikele toetuva kaitse olemust mõistetakse palju paremini ja on aega ettevalmistuste tegemiseks ning rahva väljaõpetamiseks kaitsevõtluse pidamiseks.

Elanikele toetuvate komponentide lisamine erieesmäärkidel

Üldine mudel, mille elanikele toetuva kaitse teoreetikud tavaliselt esitavad, näeb ette täielikku ümberrelvastumist mõne aasta jooksul. Need teoreetikud on kaitse tõhususest lähtudes pigem täieliku ümberrelvastumise kui sõjalise ja elanikele toetuva kaitse pideva kombineerimise poolt. On aga selge, et huvi elanikele toetuva kaitse vastu ei piirdu nende vähestega maadega, kellel on algsest plaanis kaitse täielik ümberkorraldamine. Palju suuremat huvi on tuntud valdavalt sõjalisele poliitikale elanikele toetuvate kaitsekomponentide liitmise vastu.

Kui valdavalt sõjalisele poliitikale lisatakse elanikele toetuva kaitse komponent, ei ole ühiskonnal ega valitsusel kohustust säilitada see element jäädadaval esialgsel tasemel ja eesmärkidega. Seda komponendi võib edaspidi suurendada, välhendada või likvideerida sõltuvalt sellest, kuidas hiljem hinnatakse tema heidutus- ning kaitsevõimet. Riigid, kellel on sõjalisi alternatiive, mis pakuvad realistikku võimalust sissetungijate väljatörjumiseks ilma

vastuvõetamatuid ohvreid ning purustusi põhjustamata, jätkavad rünnaku puuhul tõenäoliselt pikka aega sõjaliste vahendite kasutamist. Kuid mingil hetkel võivad nad oma valdavalt sõjalisele kaitsepoliitikale lisada elanikele toetuva komponendi, nagu Roots, Sveits, Jugoslaavia ja Austria ongi juba teinud. Sellistel juhtudel võib esineda veel teisi mottesõjalisi või poolsõjalisi komponente.

Nii näiteks kirjutas Austria kaitseminister Otto Rösch 1982. aasta aprillis: "Riigikaitseplani sõjaline osa peab tsiviilisikute vastupanu ja seega ühiskondliku kaitse vorme vajalikeks täiendusteks riiklikele sõjalisele kaitsele. Selles kontekstis integreeritakse need elemendid süsteemiliselt Üldriikliku kaitse ideoloogilistes, tsiviili- ja majandusikesse valdkondadesse (*Umfassende Landesverteidigung*) ja neil on seal alaline koht." Austria Riiklik Kaitseplaan (*Landesverteidigungsplan*), mis avaldati 1985. aastal, taaskinnitab, et "kodanike vastupanu on oluline täindus riigi sõjalisele kaitsele." Selles öeldakse, et Austria territooriumi osade ajutise okupatsiooni puuhul võiks organiseeritud tsiviilvastupanu, mis on täielikus kooskõlas rahvusvahelise sõjaseadusega olla tõhus Austria vastavas piirkonnas võitlevate sõjavägede toetamisel.

Rootsi lisas elanikele toetuva komponendi oma "totaalse kaitse" poliitikasse 1986. aastal üksmeelse hääletuse tulemusena parlamentis. Sellele eelnes peaegu 20 aastat arutlusi ja uuringuid, milles osalesid nii parlament kui ka kaitseministeerium, samuti parteid, teadurid, usuorganid jt. Aastail 1981-1983 töötas kaitseministeeriumi kabinet otsusega asutatud komisjon, et valmistaette ette plaan tsiviilvastupanu kui riigi kaitsepoliitika osa kasutamiseks. Komisjon soovitas, et totaalse kaitse ametkond laiendaks plaane, nii et need sisaldaksid mottesõjalise vastupanu osutamise piirkondades, mida sõja korral võidakse okupeerida. Soovitati luua ka alaline komisjon, mis algataks etapiviiasilise planeerimise, alustades ühega kuuest kõrgemast regionaalsest juhtkonnast, mis juba koordineerivad teisi tsiviilkomponente totaalses kaitsepoliitikas. Soovitati ka fundamentaal- ja rakendusuuringuid sõjalise ja mottesõjalise kaitse omavaheliste seoste valdkonnas. Mottesõjalise Vastupanu Komisjon asutati ametlikult 1. juunil 1987. Selle ülesanneteks oli: 1) luua tingimus mottesõjaliseks vastupanuks, andes nõu võimudele ja üksikisikutele, 2) tegelda rahvusvahelise õiguse ja mottesõjalist vastupanu puudutavate psühholoogiliste ning muude tingimustega ja 3) edendada uurimistööd selles vallas. Komisjoni endine esimees Gunnar Gustafsson on kirjutanud, et ruhaagessed ettevalmistused tsiviilvastupanuks loovad väärtuslikku vaimse valmisseoleku, mis peaks aidama panna potentsiaalset ründajat hoolikalt mõtlema ja vahest oma esialgseist plaanidest loobuma.

Need juhtumid ja samuti teised, mida käsitleme edaspidi, näitavad, et teatud maades on vägivallatu võitlus tunnustatud üldise riigikaitseplani komponendina.

Elanikele toetuva kaitse komponente võidakse kavandada teatud erieesmärkide puuheks või kasutamiseks teatud ettenägematuses olukordades, kuna sõjalised vahendid jäksid teiste olukordade jaoks. Sellised kombinatsioonid sõjalisest ja kodaniku kaitsest kavandatakse alalistena, neid ei vaadelda kui samme üleminekul täielikule ümberrelvastumisele. Selline kombineeritud poliitika võiks tõenäoliselt muutuda vaid ühel tingimusest - kui ühiskonnas tekib kindlustunne, et elanikele toetuvalt kaitset on palju suurem potentsiaal rünnaku ärahoidmiseks ja kaitseks, kui esialg arvatud.

Et sõjategevusel ja vägivallatul võitlusel on väga erinev dünnaamika ja nõuded edu saavutamiseks, on vaja kindlalt mõista, milline on elanikele toetuva kaitse piiratud komponendi roll valdavalt sõjalises kaitsepoliitikas. Otsuse langetamisel elanikele toetuva komponendi vastuvõtmise kasuks on selliste erieesmärkide kindlaks määramisel ülitähtis osa. Eristatakse kolme eesmärki, milleks võiks kasutada elanikele toetuvat kaitsekomponenti:

1. esimeseks kaitseeliiniks olukordades, kus sõjaline vastupanu oleks ilmselt asjatu või enesetapliki,
2. reservkaitseeliiniks, kus sõjalist kaitset on kasutatud ja kus see ei ole suutnud sissetungijaid tagasi törjuda,

3. põhikaitseks sisemise võimu anastamise nagu näiteks riigipõörde puhul.

Kui sõjaline vastupanu on asjatu või enesetaplak. Mõned maad võivad osaliselt elanikele toetuva kaitse vastuvõtmise hindamisel lähtuda võimalike ründajate suhtelisest sõjalisest võimsusest. Kui see on võrdlemisi nõrk, võib julgesti osutada sõjalist vastupanu. Ründajate ülekaaluka sõjalise võimsuse puhul oleksid sõjalised kaitsepõuded ilmselt asjatud ja enesetaplakud. Siis võiks kasutada elanikele toetuvalt kaitset esimese kaitseeliinina.

Selline oli olukord kahe I peatükis kirjeldatud improviseeritud vägivallatu vastupanu juhu puhul - Saksa *Ruhrkampf* Prantsuse-Belgia sissetungijate vastu 1923. aastal ja Tšehhoslovakkia vastupanu Varssavi Lepingu osalistele riikide invasioonile 1968. aastal. Suuremad teadmised, teostuvusuuringud ja aeg ettevalmistusteks ning väljapõpeks peaksid oluliselt tõstma sellise kaitse tõhusust. Seetõttu võiks elanikele toetuva komponendi võtta üldisse kaitsepoliitikasse osalt sellise eriolukorraga võitlemiseks.

Kui sõjaline vastupanu on ebaõnnestunud. Elanikele toetuvalt komponenti võiks kasutada ka seal, kus riigi sõjavägi on püüdnud sissetungijaid tagasi törjuda, kuid on lüüa saanud. Nii oli see Norras Saksa okupatsiooni ajal 1940-1945. Oluliseks näiteks on siin ka holländlaste vastupanu natsidele.

Norra Kabineti ülesandel 1967. aastal Norra Kaitseuurungute Instituudis läbiviidud uurimus soovitab ettevalmistatud vägivallatu vastupanu kasutamist juhul, kui sõjaline kaitse ei ole õnnestunud. "Vägivallatut kaitset võiks vastavalt käsitleda sulgavuti toimiva kaitsena puhuks, kui territoriaalse terviklikkuse kaitsmine [sõjaline kaitse] kokku variseb." Aruandes märgiti: "Kui eeldada, et vägivallatut kaitset võib ühel või teisel kujul lisada üldisele [valdavalt sõjalisele] kaitsele, on piisavalt põhjust eeldada, et see aitab tugevdada Norra vastupanujõudu ja ära hoida vaenlase rünnakut."

1989. aasta 1. märtsil oli Norra Atlandi Komitee sponsoriks konverentsile "Täiendavad kaitsevormid". Sissejuhatava ettekande Norra totaalsesse kaitsesse kodanikukaitse sisseviimisega seotud küsimustes tegi Norra tollane kaitseminister Johan Jørgen Holst, kes oli üks 1967. aasta aruande kaasautoreid.

Selline komponent on mõnda aega olnud osa Sveitsi kaitsepoliitikast. Sveitsi üldise kaitse poliitiks nähakse ette, et kui sõjalise kaitsega ei suudeta ründajaid tagasi törjuda, kasutatakse riigi okupeeritud osades nii relvastatud vastupanu (partisan- ja poolsõjalist võitlust) kui ka passiivset vastupanu.

Vägivaldsest vastupanust aga ei võtaks suurem osa rahvast osa. Selle asemel õpetatakse kodanikke keelduma igasugusest kokkuleplusest, tegutsedes seejuures rahvusvahelise õiguse raamides. Avaldamata vägivaldset vastupanu ja aitamata sellisele vägivallale kaasa, see osa rahvast "ei tee siiski väiksemaidki järelleandmisi okupeerivale võimule ja mõistab hukka igasuguse vastastikuse lähenemise". Nagu täheldatakse selle riigi igale perele 1969. aastal antud "Kodanikukaitse raamatus", on kokkuleplusest keeldumine, okupatsiooniperoni ignorerimine ja keeldumine koostööst rahva läbiimmutamisel ründajate ideoloogiaga olulised kohustused, mida tsiviilelanikkonnal tuleb sellistes olukordades täita.

Soome ei kuulu maade hulka, kes juba on oma üldisse kaitsepoliitikasse vägivallatu vastupanu komponendi võtnud. Ent 1971. aastal andis presidendi juhtimisel töötav Soome Psühholoogilise Kaitse Planeerimise Komisjon välja esimese ametliku uurimuse elanikele toetuva kaitse kohta. Komisjon lükkas täieliku sõjalise kaitsevõime igasuguse uue poliitikaga asendamise tagasi. Kuid komisjon mõöbis riigi valdavalt sõjalisele kaitsepoliitikale vägivallatu vastupanu komponendi lisamise kasulikkust.

:Ettekandes märgiti: "Kuid teatud kriisiolukordades võivad relvadeta vastupanu osutamise meetodid olla praktilised relvastatud vastupanu täienditena: nad tulevad kõne alla piirkonnas, mis

on sattunud sissetungija kontrolli alla. Näited, mida pakuvad erinevate maade kogemused, töendavad, et koos relvastatud vastupanuga võivad need meetodid osutuda sobivaiks, kui okupatsiooni ajal püütakse tagada ühiskonna institutsioonide tegevusvabadust ja lõpuks vabaneda okupatsionist." Uurinud elanikele toetuvat kaitse võimalikke kasutuslike rakendusi, tegi 1971. aasta komisjon ettepaneku, et Soome peaks kõrvuti sõjaliste ettevalmistustega tegema plaane vägivallatuks vastupanuks neis olukordades, kus see tundub mõistliku alternatiivina, ja et seda tööd tuleks alustada võimalikult kiiresti. Seda aga ei tehtud.

Endine Jugoslaavia Föderatiivne Sotsiaalistlik Vabariik oli juba lätlitunud mittesõjalise komponendi oma totaalse rahvusliku kaitse poliitikasse. Kindral Nikola Ljubicic kirjutab, et kuigi sõjaline jõud on ratsionaalses strateegilises stseenis oluline: "Et saavutada võitu kogu rahva kaitsesõjas, tuleb harmooniliselt ja funktsionaalselt ühitada kõik vastupanu tühbid, kusjuures relvastatud võitus jääb kaitse selgrooks." Jugoslaavia poliitika näeb selgelt ette vägivallatu vastupanu kaasutamise riigi okupeeritud osades. "Loomulikult võivad tegevamme ja territoriaalne kaitse leida end mõnikord olukorras, kus ollaks sunnitud ajutiselt edasisest vastupanust loobuma ja ühe või teise linna või asula evakueerima. Kuid maha peab jääma sõjalis-poliitiline organisatsioon, mis on suuteline jätkama võitlust poliitilise, diversionistliku ja muud laadi tegevusega."

Nagu Adam Roberts on näidanud, kuuluvad Jugoslaavia muude vastupanuvormide hulka: 1) moraalne, poliitiline ja psühholoogiline vastupanu - kapitulatsiooni ja okupatsiooni mitteturhnustumine, omamaiste riigistruktuuride säilitamine, agitatsiooni ja propaganda läbiviimine jms., 2) majanduslik vastupanu - vastupanujoudude jaoks tootmine ja nende varustamine, vara kaitse, ründajale kasuliku töö tegemisest keeldumine jne., 3) vastupanu kultuuri ning hariduse vallas ja 4) passiivne vastupanu - ühiskondlikud boikotid, koostööst keeldumine ning üldine allumatus ja vaenulik suhtumine. Jugoslaavia kaitsesüsteem "kutsub üles poliitiliste, majanduslike ja ühiskondlike organisatsioonide täielikule kaasahaaramisele. Nad ei lõo kaasa mitte üksnes planeeritud elluviimisel, vaid ka nende väljatöötamisel."

Kohutav sõjategevus, mis haaras Horvaatia ja Bosnia-Hertsegoviina alasid pärast seda, kui need kaks vabariiki kuulutasid end endisest Jugoslaavia föderatsioonist sõltumatuks (vastavalt 1991. ja 1992. aastal) annab kignet tunnistust sellest, milline piiratud tähtsus oli endises totaalse riigikaitse poliitikas mittesõjalisel vastupanul. Jõhkralt tuli aga esile (II maailmasõja kogemustest lähtuv) partisanisõja taktikale kui peamisele kaitsekomponentidle toetumine. Jugoslaavia tragödia annab nii mõnigi õppetunni. Üks neist võiks olla tõdemus, et riigid, mille ajaloos on tõsiseid etnilisi ja muid konflikte, peaksid olema ettevaatlikud oma rahvale partisanisõja kui riigikaitse taktika õpetamisel.

Kui riigi valdavalt sõjalisse kaitsesse on lälitatud elanikele toetuv komponent, võib üles kerkida teatud probleeme. Inimesed ja grupid, kellel lasub oluline vastutus kaitses, peavad hindama, kuidas sõjaliste ja vägivallatute komponentide kombinatsioon toimib. Näiteks võivad vastupanu osutajad soovida ära kasutada kaitsevõtluse vägivallatut iseloomu ründaja sõjaväe moraali, usaldatavuse ja kuulekuse õonestamiseks (nagu toimus 1968. aastal Tšehhoslovakkias). Kuid sellised pingutused muutuksid erakordsest raskeks või võimatuks, kui varem oleks sama sõjaväge sõjaliselt rünnatud, kui sõjaväelaste sõpru oleks tapetud või haavatud või kui nad oleksid hirmul omaenda elu pärast.

Vägivaldse ja vägivallatu meetodi ühendamise probleemid on eriti teravad neis plaanides, kus tahetakse kasutada nii partisanisõda kui ka vägivallatut võitlust ühesama üldise kaitsestrateegia raames. See probleem sisaldub mitmes hiljutises "kaitsva kaitse" või "mitteründava kaitse" mudelis, nagu mainisime I peatükis. Kui vastupanu osutajad kasutavad samaaegselt samas geograafilises piirkonnas vägivallatut vastupanu ja partisanisõda, võivad üles kerkida erakordsest tõsisest raskused, mis ei too mitte üksnes kaasa väga palju ohvreid, vaid õnestavad täielikult ka vägivallatu võtluse tõhususe. Neil põhjustel ei tohiks sõjalisele

keitsepoliitikale elanikele toetava kaitse komponendi lisamisega kaasneda partisanišõja või "kaitsva kaitse" teatud sõjaliste komponentide lisamist.

Segakaitse poliitika, mis sisaldab nii sõjalisi kui tsiviilkomponente, kujutab endast puhtsõjalise poliitikaga vörreledes selget edusammu. Kuid kogu poliitika arenedes on vaja pöörata pidetav tähelpanu esile kerkida võivatele vastuoludele ja nende tagajärgedele. Kui elanikele toetava kaitse poliitika uuringud ja selle arendamise kogemused ning praktika näitavad, et sellel poliitikal on suurem kaitsevõime, kui esialgu oli või arvati olevat, võib arvatavasti need probleemid lahendada pidetava liikumisega täieliku ümberrelvastumise suunas. Vastasel korral tuleb olla eriti hoolikas, takistamaks seda, et sõjaline komponent õõnestaks just neid tegureid, mis aitavad kaasa elanikele toetava komponendi edukusele. Üldiselt on probleemid vähem teravad, kui suudetakse sõjalisi ja elanikele toetava kaitsesüsteemi operatsioone lahus hoida või neid teineteisest isoleerida.

Sisemise võimuanastamise vastu. Veel üks võimalik osalise ümberrelvastumise mudel on elanikele toetava kaitse komponendi lisamine spetsiaalselt riigipõõrete, võimuesindajate poolse võimu anastamise või muude konstitutsionivastaste riigiparaadi üle kontrolli haaramise katsete ärahoidmiseks ja neist jagusaamiseks. Siseriinnakud kujutavad endast olulist kaitseprobleemi. Viimastel aastakümnetel on paljud ühiskonnad olnud tunnistajaks sellele, kuidas nende konstitutsioniline demokraatlik valitsus - ja muud sõsteemid - on kukutatud, nende poliitilised liidrid tapetud ja uus, diktatorlik valitsus sõjalise jõuga ähvardades või sõjalist jõudu kasutades asemel pandud.

Mõnedes maades, nagu näiteks Tais on suurema demokraatia ja sotsiaalse õigluse saavutamise katseid aastakümneid korduvalt sõjaliste või poliitiliste põõrete abil katkestatud. Mõnedes Ladina-Ameerika maades, nagu Argentiinas, Peruus, Tšiilis, Guatemaalas ja Brasiiliias on riigipõõred viimastel aastakümnetel tekitanud tösiseid probleeme. Aafrika maades, kus sõjalised struktuurid on ilmselgelt paremini organiseeritud ja võimsamat, kui suur osa tsiviilühiskonnast, on riigipõõred iseseisvuse algusest saadik olnud peamine tegur kontinendi poliitiliste sõsteemide kujundamisel. Ka Euroopas on viimastel aastakümnetel toiminud mitmeid riigipõõreid. Seega võiksid väga erinevad maad soovida kasvõi üksnes sisemise võimuanastamise tõkestamiseks kiiresti vastu võtta elanikele toetava kaitse, jätkes seejuures välisohutudega võitlemiseks alles sõjalise kaitse.

Riigipõõred on sageli suuresti või puhالت sõjalised operatsioonid. Riigipõore võib olla ka diktatorliku parti ei või "luureorgani" katse haarata võimu, mõnikord viib riigipõõde läbi või toetab seda tsiviil- ja sõjaliste gruppide ühendust.

Sellise võimuhaaramise kuulutamine ebaseaduslikeks või konstitutsionivastaseks ei lahenda probleemi: selle toimepanijad vilistavad kehtivale konstitutsioonile ja juriidilistele keeldudele. Vähesed inimesed on selliste katsete tõkestamiseks valmis otsima abi kodusõjalt. Pealegi, kui sõjavägi ise teostab riigipõõret või toetab seda, on väga vähe ſansse, et konstitutsiooni kaitsta soovivat tsiviilisikud saavutaksid sõjalise võidu. Välja arvatud juhud, mil putšiste on vaid käputäis ning neil ei ole laialdast toetust ja sõjavägi on konstitutsioonilise valitsuse suhtes valdavalt lojaalne, ei ole sellel probleemil sõjalist lahendust nagu tal ei ole ka konstitutsionilist lahendust.

Elanikele toetuv kaitse on ainus perspektiivne poliitika diktatuuri kehtestamise takistamiseks, mis ei too kaasa kodusõja ohtu. Kaks I peatükis kirjeldatud juhtumit - Saksamaa aastal 1920 ja Prantsusmaa aastal 1961 - olid edukad. See annab alust arvata, et peamine vastus sisemise võimuanastamise tõkestamiseks võib peituda viimistletud ja väljaarendatud poliitikas, mis tugineb nende juhtude olulistele tunnusjoонtele.

Elanikele toetuv kaitse mudel selliste võimuanastamise katsete puhul oleks ligilähedane IV peatükis kirjeldatud operatsioonidele: ründajate seaduslikkuse tunnustamisest keeldumine, püüd

takistada neid loomast valitsust ja efektiivset administratsiooni, riigiametnike, politsei ja sõjaväe hoidmine ründajate kontrolli alla sattumast, tsiviilühiskonna organisatsioonide ja avalikkuse mobiliseerimine keelduma usurpaatorite valitsust aktsepteerimast, püüd õonestada usurpaatorite sõjaväge ning toetajaid ja katsed leida maksimaalset rahvusvahelist vägivallatut toetust konstitutsioonilise valitsuse taastamiseks.

Ühiskond, riigiparaat ja kodanikkond võivad teha ettevalmistusi arendamaks oma võimet hoidjata selliseid rünnakuid koostööst keeldumise ja vastupanu abil. Maad, kus minevikus on olnud selliseid võimuanastamise kogemus, peaksid sellele võimalusele eriti suurt tähelepanu osutama. See ei tähenda, nagu võiksid maad, kel sellised kogemused puuduvad, ükskõikseks jäädva. Ameerika Ühendriikides paljastas 1987. aasta "Irangate'i" juurdlus väikese gruvi olemasolu - kuhu kuulus ka Luure Keskagentuuri direktor - mis kavates kehtestada sõltumatu võimsa "salavalitsuse" tegemaks seda, mida ta peab soovitatavaks ja vajalikuks, põõramata tähelepanu konstitutsioonilistele protseduuridele ja USA valitsusasutustele. See peaks olema tösin hoiatus, et väga vähesed, kui üldse mõned valitsused on immuunsed sisemiste võimuhaaramiste ja õonestamiskatsete suhtes.

Enamikul juhtudel võivad režiimid ja ühiskonnad, kes tunnetavad end võimuanastamise ohus olevat, algatada selliseid juurdusi, rahvaarutelusid, poliitika hindamist ja otsuste langetamist nagu nad kasutaksid siis, kui hindaksid elanikele toetuvat kaitset muuks oststarbeksi vastuvõtmise seisukohalt. Vastav seadusandlus ja rahvaharidus peaksid igaühes looma moraalse ja juriidilise vastutustunde, et keelduda toetamast ja kuuletumast ükskõik millisele grupile, mis püüab konstitutsioonilist sõsteemi likvideerida ja end uue valitsejana peale sundida.

Teatud poliitiliste tingimuste tarvis, kui valitus ei kaalu kaitset sisemise võimuanastamise vastu ega tee selleks ettevalmistusi tavaliste kanalite kaudu, eksisteerib teistsugune mudel. Usurpatsionivastast poliitikat võib rahvas arutada laia rahvaharidusprogrammi kaudu, kus kasutatakse näiteks ajalehti, ajakirju, käsitöötatuid, raadiot, televisiooni ja ühiskonna institutsioone (võimukeskusi). Sellised organisatsioonid ei piirduks haridus-, ühiskondlike, usu-, ametiühingu-, äri-, kultuuri- ja muude sarnaste ühiskonna elementidega. Siia peaksid kuuluma ka valitusametnikud, riigiteenistujad, politsei, sõdurid, parteide liikmed ja teised grupid. See võiks luua olukorra, kus elanikele toetuva kaitse iseloom on ühiskonnas laialdaselt tundud ja põhikustusti ning erilisi kaitseraeageeringuid mõistetakse hästi. Sellistes tingimustes peaks olema võimalik konstitutsioonivastast võimuhaaramist takistada.

Elanikele toetuva kaitse vastuvõtmine üksnes konstitutsioonilise valitsuse kaitsmiseks sisemise võimuanastamise eest võib mängida erakordset olulist osa. See aspekt peaks pakkuma huvi enamikule valitsustele maailmas. Hoolimata viisist, kuidas paljud neist võimule said, kogevad nad sageli, et võimu säilitamiseks vajavad nad legitiimust ja rahva tunnustust, et neid endid lõppkokkuvõttes riigipõörde abil ei kukutataks.

Valmistumine etapiviisiliseks täielikuks ümberrelvastumiseks

On rida maid, mille sõjaline võimsus on võrreldes potentiaalsete ründajate omaga nii piiratud, et nad ei ole tösiseks sõjaliseks kaitseks võimelised. Mõnedes maades võib sõjaväel olla suuresti sümboolne roll, teistes võib tema võimsus olla piisav üksnes repressiivseks tegevuseks terava sisekriisi puhul. Piiratud sõjalisel võimsusel võib olla mitmeid põhjusi, sealhulgas kodumaiste ressursside nappus, majanduslikud piirangud, väike rahvastik ja muu sarnane. Teistes maades, nagu näiteks Austria, muudavad rahvusvaheliste lepetega seadud piirangud otsustate tegemise keerukamaks.

Teiselt poolt aga näiteks Poola oleks suuteline üllal pidama suuremat sõjalist sõsteemi, kui suudetaks lahendada majandusraskused, ometigi ei oleks see eales piisav Vene või NATO jõudude vastu. (Tõepoolest, põhilise, milleks 1980. aastatel Poola sõjaväge kasutati, olid

siserepressioonid.) Samasugune olukord võiks tekkida üha enam iseseisvates ja demokratiseeruvates Ida-Euroopa maades, nagu Tšehhi Vabariik Slovakkia ja Bulgaaria.

Sellised maad võiksid tõepoolest tõsiselt kaaluda pikaajalist täieliku ümberrelvastumist. Täieliku ümberrelvastumise eesmärgi võiks põhimõtteliselt omaks võtta või seda vähemalt laialdaselt tunnustada protsessi algfaasides, kuigi üleminek ise toimukse tõenäoliselt etappides, mis viakse läbi pikema perioodi, nagu näiteks kümne või viieteistkülmne aasta jooksul.

Tegelik ümberrelvastumine algaks neis maades kõige tõenäolisemalt elanikele toetava komponendi piiratud üllatamisest eranditult või valdavalt sõjalisse poliitkasse. Siia kuulufs ettevalmistuse ja väljaõpetamise alustamine ja ühiskonna kõigi institutsioonide kaitsevõime mobili-seerimine. Alustades elanikele toetuvate piiratud komponentidega, saaksid ühiskond ja valitsus kogemusi, kuidas seda laadi kaitseks valmistuda, väljaõpet teostada ja seda läbi viia. Esialgsed komponente võiks siis järkjärgult laiendada ja uusi lisada, kui ettevalmistused ning kogemused näitavad selle poliitika piisavat elujõudu. Selle võimsuse ja usaldusväärsuse kasvades oleks võimalik järkjärgult vähendada sõltuvust sõjalistest komponentidest, kuni on läbi viitud täielik ümberrelvastumine.

Täielikul ümberrelvastumisel oleks selliste maade jaoks mitmeid eeliseid. Esiteks ei oleks nad naabritele sõjaliseks ähvarduseks. Teiseks suurendaks see heidutus- ja kaitsevõimet. Ja kolmandaks, olles mobiliseinrinud joud sõjaliste vahenditega teostatava sisemise riigipõörde või juhtkonnapoolse võimuuanastamise tökestamiseks, likvideeriksid nad praktiliselt sellise rünnaku toimumise tõenäosuse. Teatud maade kaitsevajadused ja siseolukord on piisavalt tõsised ja vägivallatu kaitse- ning vabadusvõtluse areng piisavalt paljutõotav, nii et me ei tohiks üllatuda, kui selles suunas astutakse olulisi poliitilisi samme.

Mitmepoolne ümberrelvastamine

Elanikele toetuvat kaitset on alati soovitatud kui poliitikat, mida võiks vastu võtta ühepoolse otsuse alusel umbes samal moel, kui valitsused on muretsenud uut relvastust või on üle läinud täiesti uuele relvastussteemile. Et uut relvastust peeti sõjaväe võitlusvõimet *tugevdavaks*, ei olnud mingit vajadust naaberriigiimidega või vaenlike valitsustega läbirääkimisi pidada, et ka nemad vötaksid uued relvad omaks, see ei oleks andnud ka mingeid eeliseid. Niisugune olukord on valitsenud sõjalise relvastuse igasuguse muutmise korral, mida eales läbi on viitud. Teiselt poolt aga on olnud palju katset *vähendada* lepingute või kokkulepete abil sõjaliste relvade hulka või muuta nende tüüp. Löppkokkuvõttes ei ole sellega erilist edu saavutatud.

Kui elanikele toetuv kaitse on tõesti võimas heidutus- ja kaitsepoliitika, siis ei ole ühelgi riigil mingit põhjust oodata osalise või täieliku ümberrelvastumisega kuni naabrid ja potentsiaalsed ründajad samuti selleks soovi avaldavad. Siiski on võimalik, et mingit laadi mitmepoolne, etapiviisiline, osaline või täielik ümberrelvastamine oleks teatud olukordades teostatav variant. Seda võimalust võiks rakendada ilma ametlike läbirääkimiste ning lepinguteta, kuigi teistel juhtudel mängiksid need meetmed kaitse ja sõjalise võimsuse muutmisel olulist osa.

Elanikele toetuvate komponentide mitmepoolne kasutuselevõtt ja nende progresseeruv laiendamine võiksid väga hästi toimuda teatud regioonides, nagu Põhjamaad, Kesk-Ameerika või Kesk-Euroopa. Alus sellele on juba viiest Põhjamaast neljas - Rootsis, Norras, Taanis ja Soomes - tõsiste teadus- ja poliitiliste uuringutega loodud. Vaid Islandil pole selles osas märkimisväärselt tehtud.

Kesk-Ameerika on piirkond, kus valitsused on elanikele toetuvata kaitse vastu üles näidanud vähe tõsist huvi. See on ka piirkond, kus sõjavägi on toetanud või loonud sõjalisi ja poliitilisi diktatuure ja kus naabervalitsused on aegajalt ähvardenud agressiooniga või seda teostanud. Üks tee rahvusvahelise pingi ja sisediktatuuri tõenäosuse vähendamiseks on etapiviisiline elanikele toetuva kaitsekompromendi sisselittamine, millele võib järgneda eri liiki sõjaliste relvade ja

sõjaväe vähendamine. Tsiviilinstitusioonide tugevdamine oleks oluline element uue kaitsepoliitika kasutuselevõtul selles regioonis.

Ümberrelvastumist rahvusvaheliste läbirääkimiste abil võiks korraldada Kesk-Euroopas, eriti arvestades suuri muutusi, mis on toimunud Ida-Euroopas ja laiaulatuslikku kaitse- ja julgeolekupoliitika ümberhindamist Lääne-Euroopa riikides. Elanikele toetuv kaitse võiks lisada puuduvat lõli, mis aitaks kaasa vähemalt relvastuse olulisile kärpimisele kui mitte täielikule demilitariseerimisele laias koridoris Põhja-Euroopast Lõuna-Euroopasse. Elanikele toetuvaid komponente võiks sisse tuua etapivisiisilelt vastavalt kokkulepitud ajakavale, millele järgneks sõjaliste relvade hulga vähendamine ja nende tühibi muutmine. Kui kaitsevõimet saab kooskõlastatud demilitariseerimisprotsessi ajal säilitada, oleksid mõned tõkked kokkulepitud relvastuse vähendamise ja desarmeerimise teelt kõrvaldatud.

Elanikele toetuv kaitse ja suurriigid

Elanikele toetuva kaitse rakendatavusele praegustes ja potentsiaalsetes suurriikides on palju vähem tähelepanu pööratud, kui väikeste ja keskmiste riikide kaitseprobleemidele. Tänapäeval kuuluvad suurriikide hulka kõige endastmõistetavamalt Ameerika Ühendriigid ja Vene Föderatsioon. Selle staatuse aluseks ei ole esmajoones mitte see, et neil on tuumarelvad, pigem tuleneb see nende territooriumi, rahvastiku ja riigistruktuuride suurusest. Sellest seisukohast vaadatuna kuuluvad suurriikide hulka ka Hiina ja India. Ühendatud Euroopa oleks samuti suurriik, ehki kõigist teistest oluliselt erinev. Lisaks maa ja rahvastiku suurusele on olulisteks kriteeriumideks veel tsentraliseeritud kontrolli aste ja sõjaline võimsus.

Elanikele toetuva kaitse rakendatavus suurriikides sõltub märkimisväärsest sellest, kuidas hinnatakse nende režiimide olemust ja eesmärke. Osa neist suurtest riikidest tuleb nii töendite alusel kui loogiliselt võttes vaadelda esmajoones kui agressiivseid või rôhujaid riike, kes püüavad valitseda oma naabrite üle, säilitada jälka tsentraliseeritud kontrolli omaenda rahva üle või juhtida kaugete maade poliitikat, majandust ja sõjandust. Kui asi nii on, nähakse sellises suurriigis töenäolist aggressorit, kelle vastu tuleb kasutada elanikele toetuvat kaitset ja muid vägivallatu võitluse vorme.

Teiselt poolt aga sel määral, mil suurriigi agressiivses välispoliitikas ja siserepressioonides nähakse kaitserakteooni tema poolt tunnetatud välisohu vastu, võib elanikele toetuvast kaitsest saada positiivne panus nende ühiskondade arengule ja selle suurriigi rünnakuliste iseloomujoonte pehmendamisele. Nagu väitis Iossif Stalin, tegi vajadus toime tulla võõrohtudega ideaalse töölisse demokraatia võimuatuks. Stalin kasutas riiklikku julgeolekut argumendina palvete vastu lubada Kommunistliku parti riadies vaba arutelu. Ta väitis ka, et riigi vabastamiseks bürokraatlikest elementidest on vaja kõikjal ümberringi täiesti ohutuid, rahulikke tingimusi, et "meil ei oleks vaja suuri sõjaväelisi kaadreid, mis jätab oma jälje valitsusasutustele".

On olemas mitmeid viise, mil elanikele toetuv kaitse saab olla kasulik suurriikidele. Eeldatakse, et kuna need riigid toetuvad täielikult oma tohututele sõjalistele ressurssidele, ei ole nad praegusel ajal võimelised täielikku ümberrelvastumist läbi viima, ei kiire ülemineku ega pikemaajalise mudeli järgi. Seetõttu pakub see poliitika suurriikide seisukohalt praktilist huvi täiendava komponendina valdavalt sõjalises poliitikas, riigipõörde tökestamise vahendina või varem neist sõltunud liitlaste sobiva poliitikana.

Käsitlegem nüüd ühildat elanikele toetuvat kaitse potentsiaali kahes suurriigis - Ameerika Ühendriikides ja Vene Föderatsioonis. Nende olukorras on nii sarnasusi kui ka olulisi erinevusi.

Kui praegused Ühendriikidest sõltuvad liitlased - eriti Lääne-Euroopa maad ja Jaapan - suudavad selle uue poliitikaga enda peale võtta täieliku või vähemalt esmase vastutuse oma kaitse eest, vähendaks see oluliselt USA sõjalisi kulutusi, vahest poole võrra! Sel põhjusel võiksid Ühendriigid julgustada oma liitlasi elanikele toetuvat kaitset uurima ja võibolla abistama neid

uurimistulemuste, teostuvusuuringute ja muude teadmiste jagamisega selle poliitika kohta. Ümberrelvastumine Euroopas ja Jaapanis lihtsustaks ka oluliselt Ühendriikide julgeoleku-probleeme. Külma sõja lõppemine annab ainulaadse võimaluse elanikele toetuva kaitse kaalumiseks.

Kui vajadus neid sõltuvaid liitlasi kaitsta on kõrvaldatud, jäädiks Ameerika Ühendriikide julgeolekule teoreetiliselt kolm ohtu: tuumasõda, invasioon ja sisemine võimuanastamine. Ameerika Ühendriikide maismaa sõjalise invasiooni ja okupeerimisega on seotud nii palju tehnilisi ja logistiklisi probleeme, et sellist ohtu praktiliselt ei ole. Isegi minimaalsed ettevalmistused elanikele toetuvaks kaitseks suurendaksid piisavalt välisokupatsiooniga seonduvaid probleeme, et seda ohtu täielikult kõrvaldada. Ettevalmistused elanikele toetuvaks kaitseks oleksid vajalikud, et ära hoida sisemist võimuhaaramist riigipõörde, valitsusepoolse võimuanastamise või "salavalitsuse" kehtestamise abil ja osutada kaitset nende vastu, nagu eespool juba märkisime. Seega jäädiks alles vaid väga tõsine ja pidev probleem - võimalik rünnak tuuma- ja muude massihävitussrelvadega. Selle ohu vähendamiseks on juba astutud olulisi samme mitmepoolsete lepingute ja ühepoolse tegevuse ühitamisega. Selliste rünnakute ajendite vähendamine oleks samuti tähtis. Lühidalt, elanikele toetuv kaitse ei kõrvaldaks ega lahendaks kõiki Ühendriikide julgeolekuprobleeme, kuid sellel on potentsiaali nende tohutuks lihtsustamiseks ja mõne kõige tõsisemaga tõhusaks toimetulekuks.

Mis puutub võimalikku agressiooni Venemaa vastu, oleksid eduka sõjalise invasiooni ja okupatsiooniga seotud probleemid juba nii tohutud, et hästi ettevalmistatud elanikele toetuva kaitse poliitika võiks olla võimas ning tõhus heidutus- ja kaitsevahend selliste rünnakute vastu. See poliitika oleks kooskõlas edusammudega sisemises demokratiseerumises, detsentraliseerimises ja majandus- ning tööjõuressursside ümberkorraldamises, mille abil saab astuda olulisi, hädavajalikke samme rahva elujärje parandamisel.

Venemaa, nagu enamik riike, on vähe kaitstud sisemise võimuanastamise eest, seda eriti praeguse režiimi kõrge tsentraliseerituse tõttu. Seda laadi rünnaku võksid toime panna neostalinistid, kes on *glasnosti* ja *perestroika* vastu ning ihkavad taastada tugevat tsentraalset kontrolli, või ka sõjaväelised või poliitilised gruppid, kes soovivad kehtestada mõnd teist laadi autoritaarset süsteemi. Riigipõörde korral oleks elanikele toetuv kaitse demokratiseerunud Venemaa jaoks ainus efektiivne heidutus- ja kaitsevahend. Sellise kaitsevõime võimsust näitas vanameelsete riigipõördekatse lütlasaamine 1991. aasta augustis Moskvas ja Nõukogude Liidu teistes piirkondades. Üksnes sõjalistele vahenditele lootmine riigipõördekatse tõkestamisel võib Vene Föderatsiooni rahva jaoks tuua kaasa rea ohtlikke tagajärgi: 1) kui riigipõõret toetab enamik kõrgeid ohvitseri, oleks ainus kaitsevahend neutraliseeritud; 2) kui riigipõõret toetab vaid osa sõjaväeohvitseri, tooks lojalsete sõjaliste jõudude dislotseerimine kaasa sõjaväe avaliku ja verise lõhenemise, tekidades sellega olulist kahju riigi kaitsevõimile ja 3) kui sõjavägi on ainus, kes pakub kaitset riigipõörde vastu ja tuleb oma missiooniga sellise kriisi puhul edukalt toime, siis on tõenäoline, et sõjavägi saab Venemaa poliitikas palju suurema rolli. Paistab et nii juhtus 1993. aasta oktoobris, mil sõjavägi sai tankitõkete ja eriüksuste rünnakute abil jagu Jeltsini vastastest saadikutest, kes olid hõivanud ja okupeerinud Vene parlamenti hoone.

Endise Nõukogude Liidu mittevene rahvaste kasvav sõltumine kaitses üksnes iseendast, toimugu see siis täieliku ümberrelvasumise või, mis on tõenäolisem, elanikele toetava kaitse komponentide kasutuselevõtu kaudu, võiks olla kasuks ka Venemaale. Nende riikide suurenenud kaitsevõime, millega kaasneb vägivallatu võitluse järist kasvav kasutamine sisekonfliktides, aitaks vähendada survet Vene sõjaväele sekkumaks väljaspool Venemaa piire. See omakorda aitaks kergendada Vene sõjaliste kulutustesse suurt koormat.

Teiste poliitiliselt või suuruselt suurte riikide, nagu Hiina, India ja ühendatud Euroopa olukord on väga erinev. Elanikele toetava kaitse sobivus nende julgeoleku tagamiseks vajab hästi uurimist.

Elanikele toetuvast kaitsepoliitikast saadav potentsiaalne kasu

Lõppkokkuvõttes võib elanikele toetuv kaitse olla mitmeti kasulik, mis sõjalise kaitsepoliitika puuhul ei ole võimalik. Käsiteleme neid eeliseid allpool.

1. Elanikele toetuv kaitse suurenaks sõltumatust kaitse- ja julgeolekudsimustes, seda isegi väikestes ja keskmistes riikides, sest sõjalise tugevuse asemel saab otsustavaks teguriks ühiskonna tugevus. Seega ei oleks enam vaja sõltuda välisriikidest relvade ning varustuse osas, samuti poleks enam vaja liituisid sõjaliselt tugevamate riikidega. Seega kõrvaldataks sellise sõltuvusega kaasnevad rahalised ja poliitilised kulud.

Mis veelgi olulisem, enesekaitse, kui see on võimalik, on alati usaldusväärsel kui sõltumine liitlastest, kes kriisi korral vahest ei tulegi appi, nagu lubatud. Tuletaged meelde, kuidas liitlased jätsid Tšehhoslovakkia maha 1939. aastal ja 1968. aastal tungisid talle ise kallale! Elanikele toetuv kaitse pakub kõige täielikumat võimalikku sõltumatust rünnaku ärahoidmisel ja kaitses, vähendades samal ajal sõjaohtu.

2. Oma mittesõjalise loomu tõttu pakub elanikele toetuv kaitse rünnaku heitudamise ja kaitsevõimet, loomata sõjalisi ründesüsteeme, vähendades sellega rahvusvahelist muret ja ohte.

Suurt osa sõjalisesest relvastusest, mis on hangitud või õigustatud rünnaku ärahoidmisse või kaitse otstarbeks, saab kasutada ka teiste maade ründamiseks. See asjaolu on sageli kas õigustatult või õigustamatult sõlvestanud rahvusvahelisi pingeid, kiirendanud relvastuse võidujoosku ja suurendanud sõja puhkemise tõenäosust. Elanikele toetuv kaitse aga suudab pakkuda heitudust ja kaitset ilma teiste maade sõjalise ründamise võimeti ãrgitamata.

3. Kui elanikele toetuv kaitse laialdasemalt omaks võetakse, kui ta saab edukaks ja võimsa vahendina tunnustatuks, on tõenäoline, et väheneb rahvusvaheline sõjalise agressiooni oht. Potentsiaalseid ründajaid heitudatakse tõenäoliselt teiste maade vastasest agressioonist loobuma.

Väljavaade teha tegemist maaidega, mis on teinud end poliitiliselt seedimatuiks, võimeliseks takistama ründajaid oma eesmärke saavutamast ja suuteliseks kõlvama rahulolematus ründavate vägede seas, paneb agressorit tõenäoliselt järelle mötlemata ja võib viia vähemalt mõnest agressioonikavast loobumisele. On tõenäoline, et see efekt suureneb sedavõrd, kuivõrd kasvab nende riikide arv, kes võtavad vastu elanikele toetava kaitse, ja kuivõrd koguneb töendeid tegelike elanikel toetuvate kaitsevõtluste kohta, mis töendavad, et hästi ette valmistunud riike on raske või võimatu allutada.

4. Elanikele toetuv kaitse võib vähendada tuumarelvade levikut, pakkudes alternatiivset teed kaitsepoliitikas sõltumatuse saavutamiseks seal, kus tavarelv peetakse ebapiisavaiks või mittekasutatavaiks.

Üks põhjus - kuigi mitte ainus - miks mõned maad on huvitatud tuumapotentsiaali suurendamisest, on see, et nad peavad oma tavarelvastust ebapiisavaks ja tahavad vältilda sõltumist sõjaliste ülirikide relvadest ja poliitikast. Elanikele toetuv kaitse pakub rünnaku ärahoidmiseks ja kaitseks alternatiivset teed, mis viib tuumarelvadest mõöda. Kui sellest aru saadakse, võib selle poliitika üha leviv rakendamine vähendada tuumarelva levikut.

5. On tõenäoline, et elanikele toetuv kaitse vähendab sisemise võimuanastamise ja sõjaväelise surveavaluse juhtumeid. Demokraatlike valitsuste toetajate jaoks on üheks suureks irooniaks olnud see, et paljudes maades ja suuresti erinevates tingimustes on sõjavägi, mis on loodud selle ühiskonna ja valitsuse kaitsmiseks, ise neid ründama põördenud. Kümnedes maades on sõjavägi kukutanud konstitutsioonilise valitsuse ja kehtestanud sõjaväelise valitsuse. Või on sõjaväelisi "kaitsejõude" kasutatud diktatuuri püstihoidmiseks ja kodumaa suuremat vabadust ning sotsiaalset õiglust nõudvate liikumiste mahasurumiseks ja isegi veresaunade korraldamiseks (nagu britlaste veresaun Amritsaris 1919. aastal ja Tiananmeni väljakku veresaun Hiinas 1989. aastal).

Elanikele toetuva kaitse puuhul ei saa seda juhtuda. Esiteks, erinevalt sõjalistest sõsteemidest, ei loo elanikele toetuv kaitse vägivaldseid vahendeid, mis võimaldaks seadusliku

konstitutsioonilise valitsuse vastu riigipõörde teostamist. Teiseks, elanikele toetuva kaitse poliitika poolt nõutava koostööst keeldumise ja vastupanu ettevalmistamine loob tegelikult heitudamis- ja konstitutsioonilise kaitsevõime sisemise võimuanastamise vastu. Pealegi ei saa elanikele toetuva kaitse relvi nende vägivallatu olemuse tõttu üldiselt repressiivsetel eesmärkidel kasutada. Kui vägivallatut võtlust kasutatakse sisekonfliktis, võib see olla lõhestav, kuid tagajärjed on üldiselt kooskõlas sisemise rahu ja korraga ning sisemise vägivalla tagajärjed on välditud.

Nagu arutlused I ja IV peatükis näitasid, on elanikele toetuva kaitse siht pakkuda kaitset nii selliste siseriinakute kui ka välasisagressiooni eest. See on midagi sellist, mida sõjalised vahendid tavaliselt ilma kodusõja ohuta ei suuda teha, kui just pušistid ei kujuta endast väikest halva kuulsusega grupidest. Kahjuks aga aitavad sõjavägi, politsei ning bürookraatiaparaat palju sagedamini riigipõret toime panna või vähemalt lähevad sellega kaasa, olgu põhjuseks siis töeline toetus, soov kodusõda vältida või teadmatus, mida muud teha võiks. Elanikele toetuv kaitse on võimas usurpatsooniastane vahend, mis ei too kaasa laialdast sisevägivald.

6. Elanikele toetuva kaitse poliitika vastuvõtmine ja selleks valmistumine võivad vähemalt mõnedes tingimustes aidata kaasa konfliktigruppide poolse sisevägivalla vähendamisele ja neid kaudselt julgustada oma nõudeid vägivallatu tegevusega väljendama.

Sisevägivald võib tuleneda stõgavaist erinevatest ideoloogias ja ebaõigluse, rõhumise ning vaesuse all kannatavate inimeste frustratsioonist. Vägivavald võib esineda mässude, mõrvade, terrorismi ja partisanisõja kujul. Vägivalla tarvitajad võivad end õigustada tõliküsimuste tösidusele osutamisega oma veendumusega, et vägivaval on kõige võimsam võimalik tegevusvahend. Viimase vältite tugevus põhineb faktil, et ühiskond on harjunud suuremate rahvusvaheliste ja sisekriisiide puhul lootma sõjalise reageeringu efektiivsusele. Vägivalla positiivne hindamine ja tema õigustumine "headeks" eesmärkideks nagu riigikaitse võib avaldada ettenägematu ja esialgu ãratuntamatuid mõjusid sisekonfliktide kulgemisele. Stõgavas konfliktis olevad inimesed võivad pidada vägivalda õigustatuks, kuna muud vahendid paistavad olevat läbi kukkunud ja kuna nende ühiskond on tösiselt konfliktide lahendamisel vägivalla heaks kiitnud.

Ümberrelvastumise tulemusena ühiskond enam vägivalda kui kõige võimsamat tegevusliiki heaks ei kienda. Tõhusamat vahendit nähkse selle asemel vägivallatus tegevuses. Oigustatus, mida vägivalla kasutamisele öilsatel eesmärkidel omistati, läheb üle vägivallatule võitlusele.

7. Elanikele toetuv kaitse suudab sõjalisest kaitsest tõenõolisemalt hoida tähelepanu keskmes pigem esialgsed eesmärke kui vaenlasele tekitatud kahju.

On traagiline, et militaarse sõja tulemuslikkuse mõõdupuuks on, kui palju purustusi suudetakse tekitada vaenlase kodumaalja kui palju surma külvata vaenlase sõdurite ja rahva hulgas. Konflikti esialgsed põhjused langevad tavaliselt sõapidamiseks vajalikuga vörreldest tagaplaanile. Sageli saavutatakse küll sõjaline võit, samal ajal aga unustatakse stõgavamat eesmärgid.

Vägivallatus võitluses toimib hoopis teistsugune dñnaamika. Vägivallatu protesti ja vastupanu aktid on tavaliselt kõige tõhusamat, kui nad ise on tõliküsimuste esiletoodjad. Tsensuurile võib näiteks kõige paremini vastuseisu avaldada trotsliku kõne- ja pressivabaduse harrastamisega, mitte aga tsensuuri kehtestanud valitsuse liikmete tapmisesega.

8. Elanikele toetuv kaitse nagu ka vägivallatu võtlus laiemas tähinduses toob tavaliselt kaasa vähem ohvreid ja purustusi, kui sellega vörrel dav sõjaline konflikt. Sellel on olulisi eeliseid.

Meil puuduvad küll üksikasjalikud statistilised uuringud, kuid kättesaadavad tõendid kinnitavad, et surmasaanute ning haavatute arv, rääkimata füüslistest purustustest on tavasõjas ja eriti partisanisõjas palju suuremad, kui vörrel davas vägivallatus võitluses. Siin võetakse arvesse probleemide tösisust, rahvastiku suurust ja muid tegureid.

9. Et elanikele toetuva kaitsega maad ajavad läbi ilma tava- ja tuumarünnakuks vajalike võimsusteta, on ka vähem töenäoline, et neid massihävitusrülvadega ähvardatakse või rünnatakse.

Vastupidiselt sellele, mida oodatakse, on praegustel tuumatörjerelvadel - mis on mõeldud

rünnaku ärahoidmiseks - selline efekt, et nad ajendavad teisi tuumarii ke selliseid riike sihikule võtma või erakordsest sügava kriisi korral neile ennetavat lööki andma, sest just need riigid oleksid potentsiaalsed ründajad.

10. Välsirünnaku töenäosust saab vähendada ka "positiivsema" välispoliitika väljatöötamise abil, mis tugevdab elanikele toetuvat kaitset sellega, et ta vähendab rahvusvahelist vaenu ja suurendab head tahet mittesõjalise poliitikaga riigi vastu.

Elanikele toetuv kaitsepoliitika soodustab selliseid muudatusi suurema töenäosusega kui sõjaline poliitika. Üleminek teeks kättesaadavaks suurema hulga majanduslikke ressursse ka kodumaise tsiviilmajanduse ning rahvusvahelise abi andmise tarvis. Finants-, materiaalsed ja personaliressursid ei oleks enam seotud sõjaliste vajadustega rahuldamisega ja oleksid kergemini kättesaadavad oma ja teiste maade elanike vajaduste rahuldamiseks. Rohkem ressursse saaks vabastada ka selliste rahvusvaheliste probleemide lahendamiseks, mis just vägivaldse konfliktini ei küluti.

Kuigi abi tuleks osutada abi enda pärast, on elanikele toetuva kaitsepoliitikaga riikide kasulik võita selliste vahendite kaudu üha enam rahvusvahelist head tahet, mis võib nii rünnakut ära hoida kui ka tuua rahvusvahelist toetust agressiooni puhul. On töenäoline, et ümberrelvastumisega kaasnev vastastikusele toetusele rajanev poliitika aitab kindlustada oma riiklikku julgeolekut ja parandada ka inimkonna elutingimusi ülemaailmselt.

11. Elanikele toetuv kaitsepoliitika vähendaks ka valitsusaparaadi suurust ja heidutus- ning kaitsekulutusi. Et sõjad ja sõjalised sõsteemid on olnud peamised tegurid riigiparaadi tohutus kasvus, aitaks selline üleminek mittesõjalisele kaitsestõsteemile pidurdada valitsusaparaadi ning kaitseasutuste endi ning nende kulutuste suurendamist.

Kuigi elanikele toetuv kaitsepoliitika tähendaks olulisi majanduslikke kulutusi, oleks see märksa vähem kulukas kui sõjaline poliitika. Seda esmajoones seetõttu, et elanikele toetuva kaitse puhul ei ole vaja sõjavärvustust. Lisaks vijakse kaitsestõstanded suurtelt kutselistelt militaarsetelt sõsteemidelt üle elanikkonnale ja ühiskonna sõltumatutele institutsioonidele. See ei väljistaks näiteks professioonaalsele elanikele toetuva kaitse uurimiskeskuste, strateegilise planeerimise rühmade ning ettevalmistamise ja väljaõppega tegelevate organite olemasolu, kuid need oleksid palju väiksemad, kui sõjavägi tavaliselt on. Oluliseks osutuks ka see, et suurema osa elanikele toetuvast kaitseprogrammist teostaksid pigem ühiskonna sõltumatud organisatsioonid ning institutsioonid kui tohutud erikaadrid.

12. Elanikele toetuv kaitse körvaldaks sõjalistele sõsteemidele omased tsentraliseerivad hoovad ja juurutaks nende asemel vägivallatute sanktsioonidega seotud detsentraliseerivad mõjud. Nende hulgas oleks eriti oluline suurem sõltuvus iseendast. Sõltumatust tugevdavad tegurid aitaksid arenada vähem tsentralistlikku ja rohkem pluralistlikku ühiskondlikku ja poliitilist struktuuri, kus on suurem rahva osalus, edendades võimu ja vastutuse hajutamist läbi kogu ühiskonna. Kõik see oleks muidugi kooskõlas demokraatlike sõsteemide ideaalidega. 1 3 . Elanikele toetuvast kaitsest johtuvaks eeliseks oleks ka kodanike stimuleerimine hindama oma ühiskonnas omaksvõetud põhimõtteid ning hindama, kuivõrd ühiskond neile standarditele vastab. Kuna see poliitika annab vastutuse kaitsmise eest rahva enda kätesse, julgustaks see poliitika kodanikke eristama neid ühiskonna omadusi, mis vääribid kaitset, ja kaaluma, kuidas ühiskonda saaks parandada.

13. Elanikele toetuvast kaitsest johtuvaks eeliseks oleks ka kodanike stimuleerimine hindama oma ühiskonnas omaksvõetud põhimõtteid ning vaagima, kuivõrd ühiskond neile standarditele vastab. Kuna käsitletav poliitika annab vastutuse kaitsmise eest rahva enda kätesse, julgustaks see kodanikke eristama ka neid ühiskonna omadusi, mis vääribid kaitset, ja kaaluma, kuidas ühiskonda saaks parandada.

14. Kuna uus poliitika annab tsivilisikutele toetava võitlusega arvestatava heidutus- ja kaitsevõime, tekib võimalus sõjategevuse jätkjärguliseks asendamiseks vähem ohtliku

alternatiiviga. Kui nähakse, et see alternatiiv toimib adekvaatselt, võivad terved riigid loobuda sõjalistest vahenditest, sest neid ei vajata enam. Järkjärguline sõjalistest vahenditest sõltuvuse vähendamine muutub realistlikuks sedavörd, kuivörd nähakse, et see uus, elanikele toetuv poliitika on suoteline pakkuma töelist heidutus- ja kaitsevõimet. Üksikud maad või maade grupid võivad astuda märkimisväärsed samme sõjategevusest loobumise suunas sellega, et nadarendavad välja sõja poliitilise ekvivalendi ning asendavad sellega järkjärguliselt senise poliitika.

Kodanikukaitse edasine vaagimine

Elanikele toetava kaitse poliitika potentsiaali on vaja uurida ja sise- või väliskaitseprobleeme omavate ühiskondade rahva hulgas ning ka kõigis institutsioonides laialdaselt arutada. Tegelikult on see probleem kõikide maade jaoks. Kui mõnedel juhtudel võib algatus tulla valitsuselt või koguni sõjaväljal, on siiski palju töenäolisem, et arutelud algavad rahva hulgas, mitmesugustes sõltumatutes institutsioonides ja teaduslikes uurimisasutustes ning poliitika analüüsijate seas.

Selle võimaluse olemuse kohta teadmiste levitamiseks kogu ühiskonnas ning vastava poliitika laialdasema kaalumise õhutamiseks ametlikeks ja valitsusvälalistes ringkondades on võimalik astuda mitmesuguseid samme. Eesmärgiks peaks siin olema teadmiste avardamine, mõlemise ergutamine ja selle poliitika praktilise potentsiaali jätkuva vaagimise julgustamine. Pingutusi *ei tuleks* suunata sellele, et muuta inimesi "usklikeks" või panna neid n.ö. usku vahetama.

Oluline esimene samm on üksikisikute ja väikeste õppegruppide eneseharimine laiendamaks elanikele toetava kaitse alaseid teadmisi ja aitamaks hinnata oma otsuseid selle poliitika edasise uurimise jaarendamise vajaduse kohta. Üksikisikud võivad soovida täiustada oma oskusi näiteks avalike kõnede pidamise või kirjutamise alal, et tõsta haridustöö efektiivsust, või jätkata õpinguid kõrgkoolis, et valmistuda sellelaseks uurimistööks ja poliitika analüüsimeks.

Vägivallatu võitlus ja elanikele toetuv kaitse tuleks laihaardelisemate kursuste raames üllitada meie haridussüsteemi ning samuti tuleks sisse tuua ja laiendada erikursusi neis ainetes. Nende eesmärk peaks olema teadmiste levitamine ja õpilaste iseseisva mõlemise ergutamine, mitte teatud arvamusele jõudmine.

Hädasti on vaja rahalisi ressursse aitamaks kaasa teaduslikule uurimistööle, poliitikauringuetele ja üldiselt vägivallatu võitluse ning eriti elanikele toetava kaitse olemuse ning võimaluste mõistmise levitamisele rahva seas. Kohalikud, osariigi, regionaalased, riiklikud ja rahvusvahelised organisatsioonid võiksid luua erikomisjone elanikele toetava kaitse uurimiseks sihiga anda nõu selle kohta, kas see poliitika väärib emaorganisatsiooni edasist tähelepanu ja tööd.

Kui rahva seas tehtud eeltöödega on jõutud küllaltki kaugele, võiksid seadusandlikud komiteed, parlamentid, riigikogud jms. selle valikuvõimaluse kohta võtmepunktides läbi viia era- ja riiklikke uurimusi ning samasuguseid uurimusi peaksid korraldamata ka kaitseametid ja -ministeeriumid ning muud sõjavälised organisatsioonid.

Praegu on ühelt poolt rahvusvahelise agressiooni ja sisemise võimuanastamise ja teiselt poolt neile sõjalise reageerimise oht suur. Nagu oleme käesolevas raamatus näidanud, on olemas olulisi töendeid selle kohta, et elanikele toetava kaitse potentsiaal võib olla kõrge. Väidame siin, et elanikele toetuv kaitse võib edukalt rünnakut ära hoida ja pakkuda kaitset, toomata sealjuures kaasa rahvusvahelise ja kodusõja ohtu ning kulusid.

Kuid see alternatiivne poliitika on alles tärkamisstaadiumis ning tema probleeme ja potentsiaali on vaja sügavamalt tunda ja mõista. Seega tuleks teda põhjalikult uurida. Tuleks ette võtta teostuvusuuringuid üksikute maade ja ohtude kohta, sest vajadused, võimalused ja kaitseproblemid on riigiti väga erinevad.

On töenäoline, et elanikele toetava kaitse võimaluste kaalumine ja selle etapiviisiline vastuvõtmine kasvavad jätkuvalt, seda osalt seetõttu, et sõjalise alternatiivi praktilise kasutükuse

piiratus paljude maade kaitses saab üha enam ilmseks. Elanikele toetuvale kaitsele põöratav tähelepanu suureneb ka vägivallatu võtluse suuresti kasutamise tõttu kogu maailmas.

On saabunud aeg käsitletud ettevõtmiste kiirendamiseks ja oluliseks laiendamiseks. Kõige halvemal juhul näitaksid need, et tegemist on umbteega, millele ei tasu rohkem tähelepanu ega ressurse raiasata. Keskpäraseks tulemuseks oleks selle demonstreerimine, et elanikele toetuv kaitse võib sõjalise võimaluse asemel vähemalt anda olulise panuse riinnaku õrahoidmiseks ja kaitseks, ehkki ta praegu ei ole suuteline toime tulema teatud eriolukordadega. Kõige paremal juhul näitaksid uuringud, et elanikele toetuval kaitsel on palju suurem potentsiaal, kui on seni arvatud ja et miinimum, milleks ta suuteline on, on mängida tähtsat osa tulevases kaitsepoliitikas. Lõppkokkuvõttes võib kõige tugevamaks ja ohutumaks kaitsepoliitikaks osutuda rahva tugevus - postmilitaarse kaitse.

Märkusi

Ümberrelvastumise käsitlust vt. veel Gene Sharp, *Making Europe Unconquerable* (London: Taylor & Francis, 1985 ja Cambridge, Mass.: Ballinger Publishers, 1985; 2. Amerika väljaanne George Kennani eessõnaga, Cambridge, Mass.: Ballinger Publishers, 1986), III peatükk.

Austria kaitseministri Otto Röschi tsitaat pärineb kirjast, mille ta saatis Dr. Andreas Maislingerile 30. aprillil 1982. Ma täنان Dr. Maislingeri selle info eest.

Elanikele toetava kaitse rolli kohta Austria kaitsepoliitikas vt. *Landesverteidigungsplan* (Rahvuslik Kaitseplaan) (Viin: Federal Chancellery, märts 1985), lk. 49 ja 55. Ma täنان Dr. Heinz Vetscherat Austria kaitsepoliitikat ja elanikele toetava kaitse komponentide keskust mist puudutavate mahukate dokumentide eest.

Rootsi Mittesõjalise Vastupanu Komisjoni ülesanded on visandatud Rootsi valitsuse määrus "SFS 1987:199 Fördordning med instruktion för delegationen för icke-militärt motstånd," 23. aprill 1987. Tahaksin selle ja muu Rootsi mittesõjalist vastupanu puudutava info eest täNASA Lennart Bergfeldti. Lisaks täنان Rootsi Kaitseministeeriumi ja tema sõjaväeatašeed Washingtonis, D.C., ulatusliku dokumentatsiooni eest.

Tsitaat Gunnar Gustafssonile on võetud tema sissejuhatusest Hakan Walli raamatule Motstand utan vald (Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB, 1988), lk. 2 ja 3.

Norra vastupanu kohta natsidele võib saada täiendavat infot Gene Sharp *Tyranny Could Not Quell Them* (London: Peace News, 1958 ja hilisemad väljaanded). Hollandlaste vastupanu kohta sakslastele vt. Werner Warmbrunn, *The Dutch Under German Occupation 1940-1945* (Palo Alto, Ca.: Stanford University Press ja London: Oxford University Press, 1963)

Norra 1967. aasta urimuse kohta vt. Johan Jørgen Holst, Eystein Fjaerli, Harald Rónning, "Ikke Militaert Forsvar og Norsk Sikkerhetspolitikk" (Kjeller, Norway: Forsvarets Forskningsinstitutt, 1967), lk. 44 ja 46.

Viited Sveitsi kodanikutegevuse kohta okupatsiooni korral pärinevad raamatust Albert Bachmann, Georges Grosjean, *Zivilverteidigung* (Miles-Verlag, Aarau: Eidg. Justiz- und Polizeidepartement im Auftrag des Bundesrates, 1969), lk. 273-300.

Info Soome kohta on võetud "Aseton Vastarinta" (Helsinki: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, 1971), mimeograaf, lk. 27-28. 1975. aastal anti välja teine Soome ettekanne, kus mõõndi relvadeta vastupanu kasulikkust relvastatud vastupanu täiendusena. Vt. "Aseton Vastarinta ja sen toteuttamisedellytykset Suomessa" (Helsinki: Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, 1975), mimeograaf, lk. 29. Olen tänulik Steven Huxleyle, kes uuvis viidatud Soome dokumente ja need tölkis.

Kindral Nikola Ljubicici tsitaat on võetud tema raamatust, *Total National Defence-Strategy of Peace* (Belgrade: Socialist Thought and Practice, 1977), lk. 151.

Viide vastupanu jätkamisele pärast relvastatud võtluse lakkamist Jugoslaavia osade

okupeerimise korral on kindralleitnant Milojica Pantelic, "Territorial Defence", rmt.-s Vukotic et al., *The Yugoslav Concept of General People's Defence* (Belgrade: Medunarodna Politika, 1970), lk. 280 ja seda on tsiteeritud raamatus Adam Roberts, *Nations in Arms*, 2. trükk (New York: St. Martin's Press, 1986), lk. 210.

Jugoslaavia mittenõjaliste vastupanuvormide ülevaade on võetud artiklist "Forms of Resistance in Nationwide Defence", *Svenarodna Odbrana* (Zagreb) (august-september 1972), nagu seda on tsiteeritud raamatus Roberts, *Nations in Arms*, lk. 210-211.

Vt. Roberts, *Nations in Arms*, lk. 179 politiliste, ühiskondlike ja majanduslike organisatsioonide osa kohta Jugoslaavia kaitse planeerimisel ja läbiviimisel.

"Irangate'i" juurdluse ja "salavalitsuse" paljastamise kohta vt. *Report on the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair*, lühendatud väljaanne (New York: Random House, 1988).

Stalini vaadete kohta sõjalise ähvarduse mõjust sisediktatuurile vt. Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography* (London: Oxford University Press, 1959), lk. 226, 258, 263 ja 285.

Elanikele toetuva kaitse potentsiaali NATO Euroopa-liikmete sõltumatuse suurendamisel ja Ühendriikide sõjalise rolli kahandamisel käsitleb Sharp, *Making Europe Unconquerable*.

Täiendavat kirjandust elanikele toetava kaitse kohta

- Brigaadikindral Edward B. Atkeson, "The Relevance of Civilian-based Defence to U.S. Security Interests," *Military Review*, Fort Leavenworth, Kansas, kd. 56, nr. 5 (mai 1976), lk. 24-32 ja nr. 6 (juuni 1976), lk. 45-55.
- Adam Roberts, "Civil Resistance to Military Coups," *Journal of Peace Research* (Oslo), kd. XII, nr. 1 (1975), lk. 19-36.
- , toim. *Civilian Resistance as a National Defence: Nonviolent Action Against Aggression* (Harrisburg, Pa.: Stackpole Books, 1986); reprint *The Strategy of civilian Defence* (London: Faber & Faber, 1976). Brošüürkõites väljaanne uue eessõnaga, *Civilian Resistance as a National Defence: Nonviolent Action Against Aggression* (Harmondsworth, England ja Baltimore, Md.: Penguin Books, 1969). Ühtki ei ole enam võimalik kirjastajalt saada.
- Gene Sharp, "Making the Abolition of War a Realistic Goal", brošüür Ira D. ja Miriam G. Wallachi auhinnaesee (New York: World Policy Institute, 1980).
- , *Making Europe Unconquerable* (London: Taylor and Francis, 1985 ja Cambridge, Mass.: Ballinger, 1985; 2. Ameerika väljaanne George Kennani eessõna, Cambridge, Mass.: Ballinger, 1986).
- , *National Security Through Civilian-Based Defence* (omaha: Civilian-based Defence Association, endine Association for Transarmament Studies, 1985).
- , "'The Political Equivalent of War'-- civilian-base Defence", rmt.-s Gene Sharp, *Social Power and Political Freedom* (senaator Mark O. Hatfieldi eessõna, Boston, Mass.: Porter Sargent, 1980)
- Valitud bibliograafia elanikele toetuvat kaitset käsitlevast kirjandusest mitmetes keeltes aastani 1985 leiate Sharp, *Making Europe Unconquerable*, lk. 165-171, 2. Ameerika väljaanne.

Huvi võib pakkuda ka

- Gene Sharp, *Gandhi as a Political Strategist, with Essays on Ethics and Politics*, Coretta Scott Kingi eessõna (Cambridge, Mass.: Porter Sargent, 1979).
- , *The Politics of Nonviolent Action*, Thomas C. Schellingi eessõna, 3 köidet (Cambridge, Mass.: Porter Sargent, 1973). Kolm pehmekaanelist köidet samalt kirjastajalt on: *Power and Struggle, The Methods of Nonviolent Action*, ja *The Dynamics of Nonviolent Action*.

Teavet teiste vägvallatut võitlust ja elanikele toetuvat kaitset käsitlevate raamatute kohta (sealhulgas mitmesuguste võõrkeelsete tõlgete kohta) ja samuti Albert Einsteini Instituudi kohta, mille president Gene Sharp on, võib saada aadressil: Publications, The Albert Einstein Institution, 1430 Massachusetts Avenue, Cambridge, Massachusetts 02138.

AUTORIST

Gene Sharp, D.Phil (Oxon.), on Albert Einsteini Instituudi president. Albert Einsteini Instituut on kasumit mittetaotlev organisatsioon, mis on pühendunud vägivallatu võitluse teaduslikule ja poliitilisele uurimisele ning sellealaste teadmiste levitamisele. Gene Sharp oli varem Harvardi Ülikooli Rahvusvaheliste Probleemide Keskuse programmi "Vägivallatute sanktsioonide kasutamine konfliktide korral ja kaitses" direktor ja on praegu Massachusettsi Ülikooli politoloogia auprofessor.

Tal on filosoofiadoktori kraad poliitikateooria alal Oxfordi Ülikoolist, sotsioloogiamagistri ja ühiskonnateaduste bakalaureuse kraad Ohio Osariigi Ülikoolist. Enne 1965. aastat Harvardisse tulekut elas G. Sharp kümme aastat Inglismaal ja Norras. Ta on rahvusvaheliselt tuntud lektor ning tema kirjutisi on tõlgitud enam kui kahekümnesse keelde.